

Kvinne- FORSKNING

— en feministisk kritikk

Nr. 2/88
Brundtland-
kommisjonens rapport

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVs sekretariat for kvinneforskning

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 12, 1988

Redaksjonen:

Sekretariatet for kvinneforskning

Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz

Omslag: Harald Gulli

Opplegg for layout: Josef Leupi

Sats: Jet-Z

Trykk: Forlagsproduksjon AS, Oslo

ISSN: 033-0265

Utkommer med 5 nummer pr. år.

Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.

Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 25,-

Abonnement: kr 125,-

Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:

NYTT OM KVINNEFORSKNING

Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Tlf. (02) 15 70 12

SEKRETARIATETS STYRE:

Førsteamanuensis Elen Roaldset, leder

(repr. for naturvitenskap)

Professor Karen B. Helle

(repr. for medisin)

Museumsdirektør Magne Velure

(repr. for humaniora)

Førsteamanuensis Britt E. Dale

(repr. for samfunnsvitenskap)

Professor Liv Storstein

(repr. for NAVFs styre)

Rektor Wenche Barane

(repr. for NORAS)

Førstekonsulent Jorun Wiik

(repr. for FAD)

I SEKRETARIATET:

Daglig leder Aina Schiøtz

Fagkonsulent Mari Nes

Førstesekretær Evy Haneborg

Førstesekretær Toril Enger

VARAMEDLEMMER:

Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal

Professor Trond Eskeland

Professor Jorunn Hareide

Førsteamanuensis Hildur Ve

Professor Gunnar Skirbekk

Utredningsleder Jan Dybfest

Førstekonsulent Erling Strømberg

(repr. for KD)

Kjære leser!

Verdenskommisjonen for miljø og utvikling, ledet av Gro Harlem Brundtland, la fram rapporten *Vår felles framtid* i 1987. Det alvorlige hovedbudskapet i rapporten er at menneskeheten feilutnytter og øver vold mot jordas naturlige ressurser. Denne hensynsløse håndteringen av naturen må stoppes – før det er for sent. Utfordringen rettes først og fremst til stormaktenes politiske og økonomiske ledere.

Det sentrale begrepet rapporten lanserer – nærmest som en trylleformel – er *sustainable development* eller *bærekraftig utvikling*. Leseren møter dette begrepet på nesten hver side og i alle sammenhenger. Hvordan og av hvem skal en bærekraftig utvikling realiseres? Dette er spørsmål som også forskere inviteres til å svare på.

Nytt om kvinneforskning har invitert fire kvinnelige forskere med ulik faglig bakgrunn til å analysere og vurdere Verdenskommisjonens rapport fra et feministisk ståsted. Felles for forfatterne er at de alle etterlyser kvinnene – både i beskrivelsen og problemforståelsen i rapporten, og som sentrale aktører i en framtidig bærekraftig utvikling.

Elin Svenneby er filosof. Hun stiller spørsmål ved den unyanserte bruken av «vi» og «menneskeheten», og slår fast at en ender opp med et halvt menneskebegrep hvis en ikke også tar hensyn til kvinnes liv og historie.

Samfunnsplanlegger Sigrun Kaul relaterer Brundtland-kommisjonens rapport til Nairobi-strategien for kvinneframgang 1985–2000. Hun er særlig opptatt av at rettferdige sosiale og økonomiske strukturer forutsetter endring i menneskets forhold til naturen. I diskusjonen om dette gir hun *økofeminismen* en sentral plass.

Sosiolog Else Skjønberg peker på at Brundtland-kommisjonens krav til innsikt i

verdenssamfunnet, til radikale endringer og massemobilisering av mennesker og ressurser, gjør det naturlig at nettopp kvinneforskningen blir sentral i den planlagte forskningsmessige oppfølgingen av kommisjonens anbefalinger.

«Verdens undergang er nær – men i samarbeid med Verdensbanken skal vi utrydde fattigdommen med u-hjelp, og sulsten med p-piller.» Dette er lege Ebba Werghelands ironiske kommentar til det opplagte misforholdet mellom rapportens dokumentasjon av den globale krisa og det hun ser som naive løsningsforslag.

Vi vil forøvrig nevne at NAVFs ad hoc-komité for forskningsmessig oppfølging av Brundtland-kommisjonens rapport foreslår at det arrangeres en konferanse mellom kvinne- og u-landsforskere og IUCNs (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources) Working Group on Women, Environment and Sustainable Development. Departementet for utviklingshjelp bør være en viktig samarbeidspartner ved planleggingen av et slikt arrangement.

Ellers i dette forordet benytter vi anledningen til å informere om at Elisabeth Fürst i april i år avsluttet sitt forskningsprosjekt om ansettelsesprosedyrer ved universiteter og høyskoler. Rapporten har hun kalt *Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur*? Den har allerede rukket å få mye oppmerksomhet, og reaksjonene spenner fra helhjertet omfavnelse til uro og skepsis. Rapporten er til salgs i Sekretariatet.

Stormønstringen Nordisk Forum nærmer seg. Vi har sammen med nordiske kolleger forberedt et omfattende program med bidrag fra kvinneforskere. Samlet program for hele arrangementet kan fås fra Nordisk Forums sekretariat, tlf. (02) 34 90 90.

Innhold

<i>Elin Svenneby: Med «menneskene» som udefinert målestokk</i>	s. 3
<i>Else Skjøsberg: Vår felles framtid</i>	s. 14
<i>Sigrun Kaul: Bærekraftig utvikling – på hvem sine skuldre?</i>	s. 22
<i>Ebba Wergeland: Med p-piller til de sultende</i>	s. 38
<i>Marianne Gullestad: Hverdagslivet som forskningsfelt</i>	s. 48
<i>Ingrid Nymoen: Fra intervju til bok: Fra forskning til roman?</i>	s. 53

BOKOMTALER

<i>Liten og stor</i>	s. 58
<i>Kvinner fødes ikke til at tale kvindesprog – kvinder socialiseres til det</i>	s. 62

LITTERATURKOMMENTARER	s. 66
-----------------------------	-------

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

Konflikter i kvinneforskningsmiljøer	s. 70
--	-------

MØTER SOM KOMMER	s. 73
------------------------	-------

NYTT FRA LIKESTILLINGSUTVALGENE	s. 75
---------------------------------------	-------

ÅPEN LINJE	s. 76
------------------	-------

STIPEND	s. 79
---------------	-------

LITT AV HVERT	s. 80
---------------------	-------

PUBLIKASJONER	s. 83
---------------------	-------

EGNE PUBLIKASJONER	s. 85
--------------------------	-------

Med «menneskene» som udefinert målestokk

«Vi må handle raskt!» fastslår Brundtlandkommisjonens rapport. Men hvem er dette «vi», spør Elin Svenneby i denne artikkelen. Filosofer og feminister stiller spørsmål ved utsagn om alle mennesker. Filosofer finner det problematisk å angi kriterier for hva vi har felles. Feminister har hevdet at slike kriterier ofte har sin basis i mannlig erfaringsverden og tanketradisjon, at en ender opp med et halvt menneskebegrep hvis en ikke også tar hensyn til kvinnes livsverden og historie. *Vår felles framtid* omtaler og henvender seg til «oss mennesker», men uten å synliggjøre hvordan våre ulike situasjoner er blitt til, uten å diskutere hvordan vi skal komme fram til en felles målestokk og uten å drøfte hva som må til for at den skal bli god for alle.

Brundtlandkommisjonens rapport henvender seg til verdens ledere. Men samtidig er den av flere grunner en invitasjon til oss alle: Språkføringen i rapporten er god, dyktige oversettere har gjort det unødvendig med spesialutdannelse for å gripe rapportens mening. Dertil kommer det oppløftende i at utsagn fra vanlige mennesker som har deltatt på de offisielle høringene, finnes spredt gjennom hele boken. Kommisjonen bemerker selv at disse høringene er blitt dens «varemerke». Det understrekes at de syn som slik kommer til uttrykk ikke nødvendigvis overensstemmer med kommisjo-

nens. Men en kan altså bli hørt, selv om en ikke er ekspert.

Spørsmålet er likevel om kommisjonen kan oppnå sin ideelle globale hensikt uten å vurdere sitt menneskebegrep og hvem som skal danne målestokken for det liv vi fra nå av bør leve. Med denne mangelen på avklaring står rapporten i fare for å bli etnosentrisk, mot sin hensikt.

Humanologi

En humanistisk tradisjon i vestlig kulturhistorie setter det menneskelige i sentrum i

den forstand at det er det enkelte individ som i siste instans har ansvaret for og bestemmelsesretten over de forhold som angår det. Denne tradisjonen underordner andre hensyn under den enkeltes ukrenkelighet og påberoper seg i dag blant annet Menneskerettighetserklæringen til støtte for sitt syn.

Brundtlandkommisjonens rapport har også en grunnleggende menneske-orientert innstilling, men pretenderer å sette hele menneskeheten som øverste prinsipp, for å se sakene ut fra vår felles interesse. Alt som finnes i verden, oss selv ikke unntatt (s. 87), betraktes som *ressurser* som tjener våre formål. Det første spørsmålet blir hvordan en slik menneskesentrert utgangsposisjon harmoniserer med det *økologiske* mål rapporten sikter mot, og de holdningsendringer den anbefaler. Jeg vil kalle grunntonen i rapporten *humanologisk*.

Men et slikt menneskeorientert grunnprinsipp er i sin tur avhengig av hvilke menneskers perspektiv en ser virkeligheten fra, nærmere bestemt hvem de menneskene er som kan representere oss alle. Verdens befolkning er mangfoldig.

En iøynefallende forskjell oss imellom er at vi består av to kjønn med tildels ulik erfaringsbakgrunn. Det syntes rimelig å anta at dette faktum var tematisert i rapporten. Da det imidlertid viser seg at så ikke er tilfellet, synes det like rimelig å forvente at en slik mangel bøtes på i prioriteringen av forskningsprosjekter i rapportens kjølvann.¹

Hva gjelder den grunnleggende «humanologi», kommer den til uttrykk blant annet i dette sitatet:

«Først og fremst har Kommisjonen vært opptatt av situasjonen for mennesker, mennesker av alle nasjonaliteter og samfunns- lag.» (s. 27)

Videre heter det at «En slik kampanje /for holdningsendringer/ må begynne nå for å legge grunnlaget for en bærekraftig fram- gang for menneskeheten» (s. 28). Jeg for-

står at man har ønsket å vise at vi *alle* er gjenstand for kommisjonens interesse, som i kraft av sitt FN-mandat ønsker å unngå et vestlig perspektiv. Spørsmålet er om en slik velvillig innstilling er tilstrekkelig, eller om det nettopp er når en vil oppnå et slikt alle-siktemål at det blir nødvendig å skjelve mellom menneskene, fordi vi *er* ulike.

Alle tings målestokk

Sofisten Protagoras² skal ifølge filosofihistorien ha lagt et «homo mensura»-prinsipp³ til grunn for sin argumentasjon. I norsk oversettelse innebærer prinsippet at «mennesket er all tings målestokk». Professor Arne Næss hevder at denne målestokken står for noe i retning av grunnlag for sammenligning og vurdering. Homo mensura-prinsippet innebærer at «det som er verdt å studere eller på annen måte legge seg etter, er det som er av verdi for menneskene.»

Problemet med dette prinsippet for handling og erkjennelse er imidlertid, noe Næss fremhever ved å sitere Sokrates i dialogen *Theaitetos*, at det åpner for ekstrem relativisme, at «hver enkelt ting *er for meg slik den synes for meg, og er for deg slik den synes for deg...*». Ikke bare enkeltmennesket, men et større eller mindre samfunn som utgjøres av flere enige mennesker, kan utgjøre en slik målestokk for våre handlinger og verdier. Problemet er dens relativitet. Mange filosofer har påpekt nødvendigheten av en større målestokk, basert i en guddom eller i naturen som helhet, for å unngå dette.

Rapporten *Vår felles framtid* nevner ingen filosofer og verken tematiserer eller diskuterer sine egne forutsetninger. Følgelig sier den også lite eksplisitt om hvilken målestokk den selv måler nytten og godene i forhold til. Etter å ha lest rapporten vil jeg hevde at den hviler på en bestemt definisjon av setningen «Mennesket er alle tings målestokk», slik:

«Det finnes mange ting i verden, naturlige og menneskeskapte. De som er skapt av mennesket er tilpasset dets behov, når det gjelder utforming, størrelse og funksjon. Slik er menneskene selvsagt sine egne tings mål, i betydningen målestokk, det har jo fremstilt dem til sitt bruk. Men prinsippet sier at mennesket ikke bare er *noen*, men *alle* tings mål, slik at vi herunder kan komme til å medregne de naturlige, som ikke er skapt av oss. Hvis mennesket skal være målestokken for alt som er, følger det at det kan temme havets krefter til sitt bruk, lage husdyr av de ville skapninger, utnytte fossenes fall til energi og holde det hele under kontroll slik at det kan bli til nytte for det menneskelige samfunn og dets behov.» Menneske-ingeniøren opprettholder dermed sin plass i det absolutte sentrum, som hersker. Alt annet er fortsatt til for ham.

Verdi – ikke bare nytte, ikke bare mannlig

En slik nyttefilosofi er altså verken historisk eller filosofisk ukjent. Men verdi kan oppfattes som noe annet enn nytte, og defineres i forhold til religion, tradisjon eller idé. Mennesket kan oppfattes som skapning på linje med – ikke nødvendigvis over – andre skapninger, og vi kan se oss selv ikke som eiere av jorda, men som dens gjester. Dette kan føre til at gudene, naturen eller livet selv blir målestokken, og at vi oppfatter vår egen størrelse i forhold til den. En slik innstilling vil anta at den som ønsker å kontrollere og nyttiggjøre seg alle ting, selv vil gå under på grunn av sitt overmote.

Det «mennesket» Protagoras nevner, kan altså oppfattes som det enkelte mennesket eller som hele menneskeheten. Det er imidlertid også mulig at han uttaler seg på vegne av en gruppe mennesker, med et mannlig, gresk selvbylde av «mennesket». Kvinner og slaver fremstår da som «noe

annet», nemlig kvinner og slaver, mens mannen står for det egentlig menneskelige. Jeg oppfatter rapporten som ureflektert stående i en lignende beskåret «menneskehets» tegn, og kommer utførlig tilbake til dette.

«Bærekraftig utvikling» med etisk ferniss

Rapportens gjennomgangssord er «bærekraftig utvikling». Dette defineres først mot slutten slik:

En holdning til framskritt som tilfredsstillende dagens behov uten å svekke framtidige generasjoners muligheter til å fylle sine egne behov (s. 255).

Koblet med den nevnte nyttetenkning og synet på alt levende som *ressurser*, er rapporten overveiende orientert i retning av begreper som behov og utvikling, men det finnes også annerledes lydende formuleringer:

Vern av naturen er ikke bare et utviklingsmål. Det er også en moralsk forpliktelse overfor andre levende vesener og for kommende generasjoner (s. 51).

Dette lyder mer i tråd med min oppfatning av økologi som «ærefrykt for livet», slik jeg leser Albert Schweitzers etikkforståelse:

Etikk er ikke bare å oppføre seg slik mot sine medmennesker at en oppnår et så lykkelig og velordnet samfunn som mulig. Det er opplevelsen av å ha ansvar for alt som lever, et ansvar som stammer fra en indre nødvendighet⁴.

Den indre nødvendigheten forstår jeg slik at den betrakter alt levende først og fremst som mål i seg selv, fordi det er slik jeg selv ønsker å betraktes, dernest som et formål eller middel for andre. Unntaksvis glimter et slikt mer ekte naturvern fram i rapporten, men den finner raskt tilbake til innledningens grunntone, der ville arter oppfattes som «genetisk stoff» som «bidrar med milliarder av kroner årlig til verdensøkonomien

i form av bedre avlingstyper, nye medisiner og råvarer til industrien». Det fremheves nok at det er «moralske, kulturelle, estetiske og rent vitenskapelige grunner til å bevare ville arter» (s. 21), men en skal merke seg at disse kommer som *tillegg* til nytteverdien.

Ikke-økonomiske variabler

Jeg deler kommisjonens oppfatning av at en grunnleggende humanisme er en nødvendig betingelse om vi skal bli i stand til å redde planeten. Vi trenger et minste felles multiplum. Men kanskje kan en likevel begynne med *alt* levende, slik vi så Schweitzers humanisme gjøre. Jeg vil holde fast ved et skille mellom det vi tradisjonelt forstår ved «humanisme» – her i Schweitzers ånd – og det jeg har kalt rapportens «humanologi», så lenge den ikke gjør noe forsøk på å si hva den mener med sitt abstrakte «menneske» ut over det som kommer til syne i faste *behov* som: «Rent vann, boliger, helsestell, skoler og transport» (s. 23). Vi ville vel forøvrig gjerne ha med: luft, mat, varme, omsorg, trygghet, stillhet. Det minnes nok om at «de følte behovene våre er sosialt og kulturelt bestemt» (s. 42), men dette burde ha vært sterkere fremhevet, hvis de holdningsendringene rapporten etterlyser også har med våre *behov* å gjøre. Hvis u-land skal «lære av de feil industrilandene gjorde» (s. 158), må vi nok tilføye «mot dem». Diskusjonen om hvorvidt det er mulig å lære av andres feil må utestå.

Jeg er hjertens enig med rapporten i at «det bærer galt av sted, og det er urettferdig mot menneskeheten å betrakte mennesker bare som forbrukere» (s. 80), særlig når det blant oss også finnes en rekke produsenter!

Her menes det imidlertid at det

likevel ikke /er/ nok bare å ta hensyn til flere økonomiske parametre. Bærekraftig utvikling forutsetter et syn på menneskelige ønsker og behov som omfatter ikke-økonomiske variabler som utdanning, og helse, ren luft, rent vann og vern av naturens skjønnhet (s. 49).

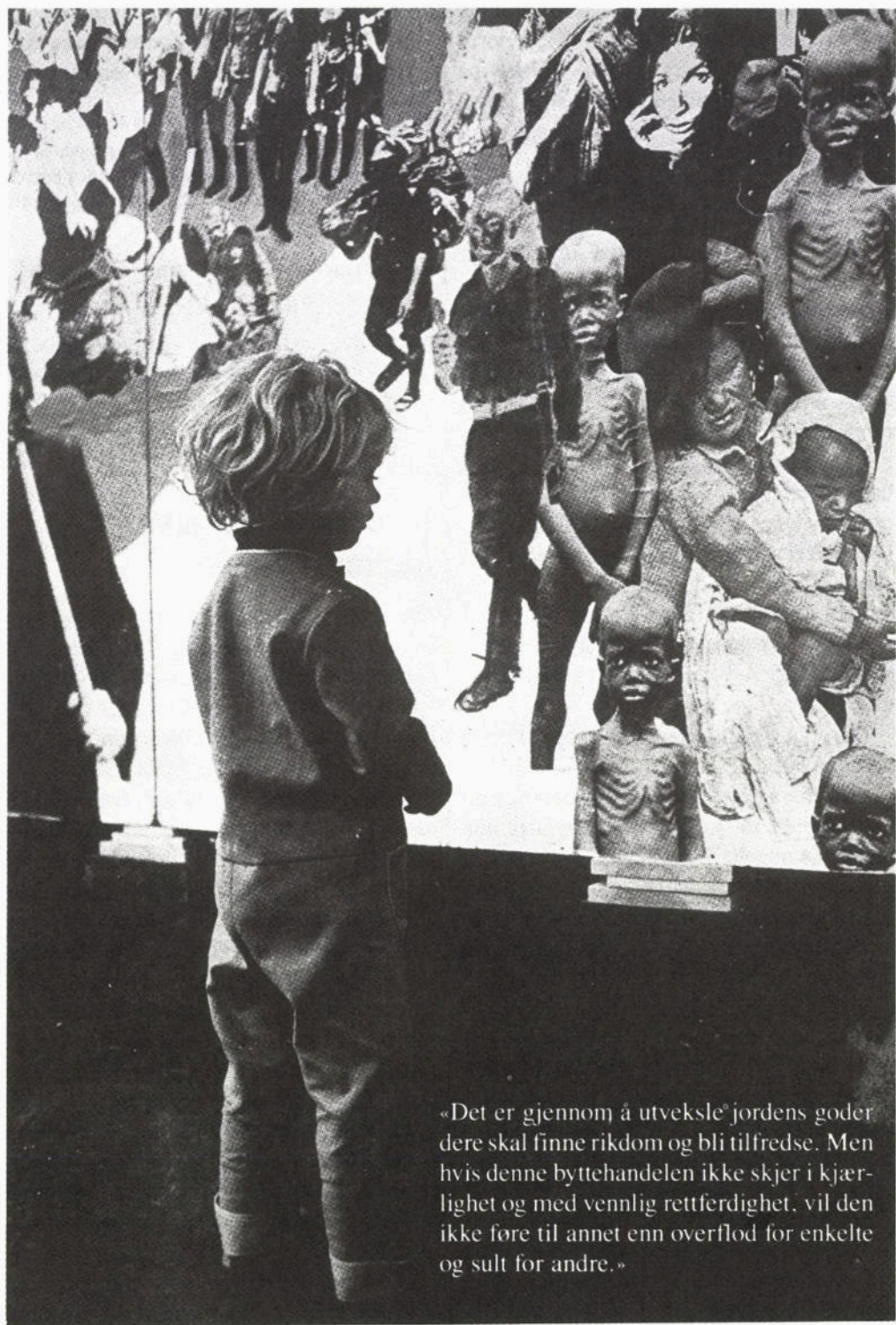
Vi merker oss altså at slike «variabler» blir benevnt *ikke-økonomiske*. I sin vakling mellom økonomi og økologi mener kommisjonen å ha sin styrke idet det presiseres at kampen for miljø og utvikling ikke er et enten-eller, men et både-og. Imidlertid prioriteres «utviklingen», noe jeg her leser som markedsorientert profitabelt forbruk.

Dette «både-og» ligner gjennomgående mer på en lite reflektert innstilling til det problematiske forholdet mellom prognose og anbefaling enn en velbalansert fremstilling av sakens ulike sider. Om byutviklingen heter det for eksempel på side 171 at «i virkeligheten er det landsbygda som blir urbanisert», mens det på side 184 antydes at «offentlig godkjent og stimulert byjordbruk vil kunne bli et viktig ledd i byutviklingen...»

Det typiske i rapporten er at en først fremhever det økonomiske, for så å komme haltende etter med det økologiske. Først presenteres vi for prognosene, og deretter – men ikke alltid – en mulig anbefalelsesverdig utviklingsvei. Oftest ser det ut til at prognosene er til å stole på, slik at vi må tilpasse oss de nye forhold som vil komme til å oppstå, f.eks. global oppvarming som følge av diverse gassutslipp i atmosfæren. Likevel fremheves behovet for holdningsendringer som tilstreber en ny økologisk innstilling, men samtidig bibeholdes et teknologiske orientert språk, der «nytte» og «ressurs» står sentralt, og da er man nok dessverre mest opptatt av kortsiktige menneskers selv-antatte behov likevel.

Verdensmiljøets enhet

Miljøet er ikke noe utenfor oss, men må

«Det er gjennom å utveksle jordens goder dere skal finne rikdom og bli tilfredse. Men hvis denne byttehandelen ikke skjer i kjærlighet og med vennlig rettferdighet, vil den ikke føre til annet enn overflod for enkelte og sult for andre.»

Bilde hentet fra Gunnar Sandberg: «Bild och miljö», Stockholm 1971, side 15. Tekst hentet fra Kahlil Gibran: «Profeten», Oslo 1971, side 41.

forstås dialektisk som handlende veseners målrettede bruk av noe til noe slik at deres handlingers resultater virker tilbake på dem. Det er dermed riktigere å snakke om menneskelige miljøer enn om mennesker og miljø. Det ligger også i selve ordet, som opprinnelig betyr *sentrum*. Mitt «miljø» er dermed nødvendigvis også preget av meg. Hva jeg gjør, forandrer mine omgivelser, som i sin tur forandrer meg. Denne forståelsen ble i 70-årene formulert i feministenes slagord «det private er politisk», og ligger etter mitt skjønn under rapportens ønske om «holdningsendring»: Hver enkelt oppfordres til å tenke over hvilke virkninger ens handlinger får, også for «miljøet», i beste mening: økologisk. Miljøproblemene henger sammen med manglende vilje til innsikt i våre små handlingers følger i det store. Men at årsakene til det uføret hele verden fortsatt befinner seg i er det imperialistiske Vestens utbytting av resten av verden til egen fordel, sies det underlig lite om.

Derimot tydeliggjøres det i rapporten at verdens fattige driver rovdrift på naturressursene for å overleve. Vi oppfordres til å bli mer opptatt av miljøkrisens årsaker enn dens virkninger, men rapporten unnlater selv å gå historisk til verks, og begrenser seg til «vår tids» problemer. Selv om disse er angstskapende nok, kanskje spesielt for dem som ser sin barn død i dag, og undres hvilke «fremtidige generasjoner» vi snakker om, står rapporten i fremtidsoptimismens tegn. Forutsatt at de rike land i verden bruker sine kunnskaper, sin tid og teknologi til beste for hele verden, og – vil jeg tilføye – toner ned egne premisser og interesser.

Før jeg går over til den feministiske kritikken, vil jeg fremheve som positiv den meget illustrerende sammenligningen av utgifter til militær kontra miljømessig sikkerhet, i ramme på side 218. «Det er umulig å finne løsninger på de økologiske proble-

mene uten å stanse våpenkappløpet» (s. 214). Men det vil ikke komme noen fortgang i dette før de rike land i verden innser at

våpenkappløpets virkelige kostnad er tapet av det som kunne vært produsert i stedet for, med begrensede ressurser i form av kapital, arbeid og råstoffer (s. 25)

og patriarkatet legger sine våpen ned i erkjennelsen av at

hvert gevær som blir laget, hvert krigsskip som blir sjøsatt, hver rakett som blir avfyrt, representerer (...) et tyveri fra dem som fryser og ikke har mat.⁵

Kvinnene er halve menneskeheten!

Med patriarkatet nevnt, går vi herved over til den mer feministiske kritikken. Pia Gaarder viser i sin magisteravhandling at «patriarkatet» ikke bare betegner maktforholdet mellom kvinner og menn, selv om det skriver seg fra dette. «Det refererer seg også til et bestemt forhold mennesker imellom basert på konkurranse om makt, underkastelse og voldsanvendelse»⁶. På samme sted understrekes det at det ikke lenger er mulig å usynliggjøre eksistensen av kvinneundertrykkelse i det moderne samfunn, etter kvinnebevegelsens egen innsats. Hun viser at undertrykkelsen ikke forsvinner gjennom korrekt lovgivning, fordi patriarkatet er et grunnleggende bevissthetsfenomen som fortsatt i sterk grad strukturerer våre forhold til oss selv og andre. Hvis en skal kunne forstå og forandre dette, må en tematisere maktspørsmålet og forholdet mellom det private og det politiske samtidig.

Også verdensberømte forfattere som Fritjof Capra synes å mene at det uføret vi befinner oss i, skyldes en manglende innsikt i hvordan det private og det politiske

konstituerer hverandre. Han hevder dessuten at det er en «urgammel sammenheng mellom kvinnen og naturen, som i våre dager viser seg i det tydelige slektskapet mellom feminismen og den økologiske bevegelsen»⁷. Slike store påstander må selvsagt diskuteres, men det synes underlig at kommisjonen ikke har funnet det økologisk interessant å tematisere forholdet mellom mann og kvinne. Og om Capra skulle ha rett i at det er et «naturlig slektskap mellom feminisme og økologi», kommer det ikke til syne i rapporten.

Kvinner betraktes som særmennesker

Riktignok antydes det at det finnes kvinner i verden. Vi skal straks se hvor kommisjonen finner dem. Jeg har imidlertid ikke oppdagat at rapporten nevner noe om «menn» spesielt, derimot finner jeg 17 ganger noe om «kvinner»⁸. Siden menneskeheten består av to kjønn, ligger det derfor fortsatt nær å tolke dette i retning av at «mennesker» og «folk» betraktes som synonymt med menn, som er generelle mennesker, mens kvinner er særmennesker. Som slike har de noen spesielle kvinneproblemer som derfor på visse steder fremheves. Jeg tror at dette skjuler, mer enn det viser, realitetenes verden.

Hvor finner kommisjonen kvinnene? Kvinnene finnes på kjøkkenet: «Kvinnen som lager mat i en leirgryte over åpen ild...», de har hage: «i islamske samfunn har for eksempel kvinnes behov for hus med skjermet hage sjelden vært tatt hensyn til...» og de skaffer ved: «eller tradisjonen har bestemt at kvinner ikke får lov til å kjøpe eller selge ved...». Men det fremheves at «kvinner bør gis rettigheter til jord» og at de må få mulighet til å arbeide utenfor hjemmet.

Men først og fremst finnes kvinnene sammen med barn, eller i ferd med å skaffe seg slike. «Kvinner» kobles også gjerne til «selvbestemmelse».

Ved å skaffe folk hjelpemidler og utdanning som gjør dem i stand til å velge hvor stor familie de vil ha, sikrer en særlig kvinnene den grunnleggende menneskerettigheten som ligger i selvbestemmelse.

Det at folk får en mulighet til selv å bestemme størrelsen på sin egen familie... bidrar også til å sikre menneskets grunnleggende selvbestemmelsesrett – særlig for kvinnene.

Den raske befolkningsveksten ... blir holdt oppe delvis av slike faktorer som kvinnes status i samfunnet og andre kulturelle verdier (*sic?*).

Eksemplene kunne ha vært flere, de er alle hentet fra forhold i u-land. Det fremheves at helseomsorgen for mor og barn der er særlig viktig, og at piker i alle aldre får mindre skolegang enn gutter i Asia og Afrika.

Deltagelse i beslutningsprosessene

Det mest fornuftige som sies om «kvinnesak» kommer etter mitt skjønn fra «Fru King». Hun uttaler: «Ingen kan gjøre noe med matvarekrisen i Afrika, eller mange av de andre krisene, uten å snakke om kvinnespørsmål, og virkelig sikre at kvinner deltar i beslutningsprosessene fra grunnplanet og hele veien oppover». Men dette er et utsagn fra en deltager på en av de offisielle høringene, og samsvarer altså ikke nødvendigvis med kommisjonens syn.

Landbruket i den tredje verden er en næring der det i alle fall synliggjøres at kvinnene har en sentral rolle, men uten at de får utdanning, veiledning og annen støtte. Her sies det ettertrykkelig at «kvinner bør gis samme utdanningsmulighet som menn», og at de bør «gis større makt til å fatte beslutninger i jord- og skogbruksprogrammer».

Rapportens grunnleggende syn på økonomi baserer seg, som nevnt, på det jeg har kalt en «humanologisk» nyttetenkning. Men her kan det også se ut til at den er «mannlig», for hvem er det som skal *gi* de nevnte goder til kvinnene? At den patriarkalsk-kapitalistiske oppfatning at pengeøkonomien er kommet for å bli, og at den mannlig dominerte teknologi vil fortsette som før – med mannlige beslutningstakere – er grunnlaget rapporten hviler på. Det kan synes som om vi bare skal tenke oss om, før vi fortsetter å gjøre det vi «alltid» har gjort, eventuelt vente på noe vi skal «få». Det «vi» som skal tenke er riktignok utvidet til å gjelde flere enn før, og det later til at en oppfordrer regjeringene til mer å lignes med delegerende ledere enn med kontrollerende makter. Dette kan synes å være i «grasrot»-perspektiv og «kvinne»-ånd, men med den åpenlyst lille plass spørsmål om maktforhold får, holder ikke en slik lese måte. At de beslutningsfattende menn er fullstendig usynliggjort bestyrker mitt inntrykk av at de feministiske tanker i tiden ikke er ivaretatt slik det nå kunne forventes. Hvis en skal kunne være med på samfunnsmessige strukturforandringer, må en befinne seg i et samtalefellesskap der det fattes avgjørende og forpliktende vedtak, kunne benytte sin talerett og regne med å bli hørt. Problemet er fortsatt at selv om flere kvinner nå befinner seg i en slik posisjon, er de stadig i mindretall og blir av flere årsaker ikke lyttet til.

Høy lønn – verdifullt arbeid?

Ut fra min erfaring har menneskene i vår del av verden sin identitet langt mer knyttet til at de er menn og kvinner i et bestemt samfunn enn til at de er søsken i verdensmålestokk. Kommisjonen mener at vi bør

bli mer globalt innstilt, men et slikt *bør* kan ikke skilles fra en grundig og grunnleggende beskrivelse av hva som *er*. Med ulik erfaringsbakgrunn råder menn og kvinner over kunnskaper og egenskaper av ulik art, over ulike verdier og prioriteringer. Og som man vet, deltar kvinner i langt mindre grad i verdens beslutningsprosesser enn menn. Toneangivende røster representerer derfor ikke en helhetlig, tokjønnnet befolkning.

Hvorfor er det slik? Jeg kunne ha ønsket noen tabeller og tall i det minste, som sa noe om hvem som gjør hvilket arbeid i verden, og noen forsøksvis forklaaringer på hvorfor kvinnerøstene ikke høres og kvinnfolkarbeidet ikke synes. Deretter kunne det ha fulgt en diskusjon om hva kommisjonen betrakter som nyttig arbeid for fremtiden, og hvorvidt det arbeidet som lønnes høyest i dag også er økologisk mest verdifullt. Og hvis det ikke er slik, hva en kan tenke seg å gjøre for å forandre på det.

«Kvinnespørsmålet» er et økologisk grunnproblem

Kvinnene befinner seg ifølge rapporten i hjemmet blant barn og gryter. Selv om dette er en sannhet med sterke modifikasjoner, skal vi her se på det faktum at kvinners tradisjonelle arbeid fortsatt ikke kvalifiserer til å bli betraktet som aktør i storsamfunnet. Den hjemmeproduktive innsats – kvinners eller menns – blir stadig utelatt i storsamfunnets regnskap. La oss kaste et økologisk blikk på hjemmesfæren som en tradisjonell plass for produksjon og miljøvennlig ressursutnytting. Få husmødre med yrkesstoltheten i behold, kastet mat. De utnyttet rester, så det ble lite søppel. De strikket og sydde nytt og lappet gammelt. Et eksempel på slik tradisjonell produktutnytting:

Nytt:	1. Søndagsklær
Mer brukt:	2. Hverdagsklær
Utslitt:	3. (Etter gjentatte lappinger): Klippes til mattefiller og veves til golvmatte
Ny:	1. Matte på finstua
Mer brukt:	2. Matte på kjøkkenet
Hullete:	3. Matte foran ytterdøra
Utslitt:	4. Legges på kompost ⁹

Kvinner var husholderne. Som hjemmearbeidende var de dessuten tilgjengelige omsorgspersoner for barn og gamle. Men i dag slutter kvinner i vår del av verden med sine tradisjonelle gjøremål, det ser vi sterke tendenser til. De rike samfunn etter spør kvinnelig arbeidskraft, de oppfordrer kvinner spesielt til å søke lønnet arbeid. Enkelte hevder at dette skyldes «kvinnefrigjøringen», men kanskje er en vel så riktig forklaring at en har oppdaget at kvinnesjelen også er en utnyttbar ressurs, med ferdig utviklede egenskaper som omsorg og omtanke for andre, som markedet nå etterspør.

Kvinnefrigjøring og likestilling kan bety mulighet til å utvikle sine evner, tilegne seg mer kunnskap, delta i det politiske liv. Men det kan også bety å kjøpes opp for å tjene et økonomisk system som i sin tur tjener på at vi tjener. Slik blir vi større forbrukere. Med høyere inntekt følger ikke nødvendigvis nye behov, men flere fristelser fra et marked som følger godt med. Det synes svært underlig at rapporten som skal angå vår «felles» framtid ikke berører slike spørsmål. Etter min oppfatning er det et helt sentralt anliggende hvordan kvinner og menn skal klare å fri seg fra forbruksmønsteret i den rike del av verden, uten at kvinnene drives tilbake til sin «naturlige plass» som stilltiende husslave uten fremhevelse av egne behov og ønsker. Det nevnte forbruksmønsteret henger på det nøyeste sammen med arbeidsdelingen og arbeidsvurderingen i vårt samfunn. Det hadde vært langt mer tilfredsstillende lesning hvis

«kvinnespørsmålet» hadde blitt behandlet som det økonomiske, økologiske, teknologiske og politiske grunnproblemet det er, i stedet for å bli forvist til sluttavsnittene som noe som har med barn og mat og selverkjennelse å gjøre, primært i den «tredje» verden.

Kjønnsroller

Jo, det står noe om kvinner i rapporten. Men det står ingenting om menn. Og det står ytterst lite om forholdet mellom oss, om hvordan kjønnsroller er med på å forhindre den utvikling kommisjonen ønsker. Ny global forståelse for forholdet mellom det private og det politiske avhenger også av reell samfunnsmessig deltagelse og medbestemmelse på alle plan og alle områder.

Ett sted der endring av kjønnsrollene nevnes, gjelder fødselsraten i de industrialiserte land, der det heter om denne at den «sank hovedsakelig på grunn av sosial og økonomisk utvikling. Økte inntekter, urbanisering og endrede kjønnsrollemønstre var av stor betydning» (s. 50). Det kan synes prisverdig at kvinner selv «skal få» bestemme barneantallet. Men det som mangler er å se også dette spørsmålet i den kompliserte virkelighet det befinner seg, med psykologiske, sosiale, kulturelle og religiøse forutsetninger som ikke endres automatisk i takt med kunnskapsmengde og inntekt. Dertil kommer at fremskritt og utvikling, teknologi og forbruk, ikke nødvendigvis betyr det samme for menn som for kvinner. Det har vist seg at kvinner i vårt samfunn oftere enn menn er opptatt av sammenhengen mellom økologi, kvinnesak, fredsbevegelse, nytt kosthold, gjenbruk. Hvorfor er ikke dette et interessant fenomen i forhold til kommisjonens formål?

Konklusjon

Min konklusjon om rapporten som helhet blir at dens gode vilje til en økologisk innstilling dessverre bare kommer delvis til orde i et nytteorientert språk. Det økonomiske og økologiske søkes brakt i balanse, slik at utvikling og miljø kan gå hånd i hånd som vekst og vern. Som harmoniserende modell er dette løfterik lesning, men nå var det altså virkeligheten vi skulle konsentrere oss om, og ikke bare boken.

Økologi kommer av oikos, som betyr hjem eller hushold. Vårt hjem, vår oikos, oppfattes i dag som en liten planet. Vi er nykomlinger i en gammel verden, hvis naturgrunnlag vi ikke har skapt selv. Likevel oppfører mange seg som om den er, og alltid har vært, bare deres. Derav følger at alt annet blir betraktet som ressurser for oss: En hare er en mulig gryterett, et grantre en mulig fortjeneste, en kvinne en mulig mor og husarbeider. Dette avspeiles i rapporten, der selv et landskaps skjønnhet blir betraktet som verneverdig og nyttig fordi det tjener samfunnets nødvendige behov for rekonvalesens.

Jeg vil påstå at det ikke blir noen felles framtid uten en bevissthet om vår ulike fortid og nåtid. Før vi kan handle, må vi komme til klarhet over hvem vi er og hva vi har. Et samfunn er aldri historieløst, men det kan bli mer eller mindre historiebevisstløst. Rapporten er meget historiebevisstløs. Først på side 152 dukker en liten bemerkning om historie og tradisjon opp. Det heter der om visse agroforstteknikker at «enkelte av disse faktisk (*sic!*) /har/ vært benyttet i generasjoner». Og på de aller siste sider nevnes for første gang «vern om den kulturelle arv» (s. 256). Ellers er kommisjonen monomant opptatt av alt det nye

vi behøver, spesielt altså av holdninger til natur og miljø.

Spørsmålet er om verden kan reddes – enn si bli bedre – med den økonomiske nyttemoral Brundtlandkommisjonens rapport forsøker å balansere det økologiske mot. En grunnleggende humanisme trenger ikke å bli humanologisk, men kan sette omsorg for alt liv i sentrum. Kanskje den viktigste nytutviklingen vi trenger er en gammel innsikt i at det ikke er *vår* verden, men livets, slik dette på fortsatt mysteriøst vis oppsto på jorden, med menneskeslekstens fornuft og talemåter som et innslag meget sent ute i arvefølgen. Rapporten nevner ingen Skaper, likevel oppfattes vi tydeligvis heller ikke som mer søsken med dyrene enn at vi uten diskusjon betrakter dem som ressurser, skyter dem og flår dem, spiser dem og kler oss i dem, så lenge det ikke forstyrrer økosfæren – og oss. Hvorfor ingen diskusjon om denne selvfølgelige «rett»?

Skal det bli levelige vilkår for alle i verden er det ingen god idé å forsøke å balansere det økologiske mot det økonomiske. Vi må legge det materielle liv i den ene vekstskåla og det åndelige liv i den andre – og kalle hele vekta «økologisk», slik dette begrepet burde innbefatte omsorg for og kjærlighet til alt som ånder. Alt levende må balanseres og tas hensyn til først og fremst som mål i seg selv, sekundært til bruk for våre formål. Brundtlandkommisjonens rapport hevder dessverre at alt er til primært for våre formål.

Denne store og grunnleggende misforståelsen hva økologi angår, kan få en til å tro at den manglende kjønnsproblematiseringen blir mindre viktig å kritisere. Jeg vil imidlertid spørre om det ikke nettopp er rapportens manglende synliggjøring og vurdering av menns og kvinners ulike arbeidsliv og levekår som har ført til den feilaktige tenkemåten. Det bør undersøkes om erfaring fra såkalt tradisjonelt kvinnfolkarbeid er en

nødvendig, om ikke tilstrekkelig, betingelse for å forstå hva en økologisk innstilling innebærer i praksis.

Elin Svenneby

Stipendiat

Institutt for samfunnsvitenskap

Filosofiseksjonen

Universitetet i Tromsø

Noter

1. Oppdraget fra Sekretariatet for kvinneforskning og kvinner i forskning dreide seg om å undersøke hvorvidt det i rapporten var tatt hensyn til at verdens befolkning består av to kjønn med forskjellig erfaringsbakgrunn, og hvordan dette bør få konsekvenser for den forskningen som skal settes i gang.

2. Protagoras levde på 400-tallet f.kr. i Abdera, Athen og Sicilia. Det følgende bygger på Arne Næss' lærebok *Filosofiens historie 1*, Oslo 1985, s. 70-76.
3. Homo: menneske, mensura: mål (lat.). Grekeren Protagoras brukte nok ikke selv dette latinske uttrykket om sin egen tenkemåte!
4. Albert Schweitzer i *Selbstdarstellung*, 1952, s. 38
5. President Eisenhower i sine memoarer (1961), her sitert etter rapporten.
6. Pia Gaarder: *Patriarkalske forutsetninger for skillet mellom det private og det politiske – mennesket og makten*, avhandling Oslo 1987, s. 115
7. Fritjof Capra: *Vendepunktet*, NY 1982, s. 39. Andre har gjort seg lignende tanker, jeg kan vise til Carolyn Merchant: *The death of nature*, 1980, og Lynda Birke: *Women, feminism and biology*, 1986.
8. *Vår felles framtid*, s. 20, 38, 39, 50, 77, 83, 84, 88, 90, 98, 108, 109, 110, 141, 142, 145, 186. De følgende sitater refererer til disse sidene.
9. Anne Grethe Flakstad: *Kan endring innen kvinnearbeidet utløse strukturendringer?* i Ingrid Rudie (red.): *Myk start – hard landing*, Oslo 1984, s. 74.

Vår felles framtid

*Med kvinneperspektiv på Brundtlandrapporten –
og dens forskningspolitiske konsekvenser*

Verdenskommisjonen for miljø og utvikling bygger sin rapport på at menneskeheten og kloden vår nå befinner seg i en *kritisk fase*. Skal vi snu utviklingen forutsetter det ny innsikt i selve samfunnets dynamikk, en vilje til endring og en storstilet mobilisering av mennesker og ressurser, skriver Else Skjøsberg i denne artikkelen. Alle disse tre betingelsene finnes som en mulighet i kvinneforskningen og gjør det naturlig at nettopp kvinneforskningen blir sentral i den forskningsinnsatsen som planlegges å følge opp Brundtlandkommisjonens anbefalinger.

Verdenskommisjonen for miljø og utvikling har lagt frem sin rapport. På 250 sider sammenfatter kommisjonen sitt syn på de to mest vitale problemkompleksene i vår tid – miljø og utvikling. Kommisjonen understreker igjen og igjen ved hvilken *kritisk fase* i klodens og menneskehetens liv vi nå står. Selv om det er sent, heter det i innstillingen, er det ennå ikke for sent å velge mellom en bedre framtid og en framtid i økende grad preget av kriser og katastrofer, nød og elendighet. Men skal vi snu utviklingen forutsetter det en vilje til endring og til storstilet mobilisering av ressurser. Målet er en bærekraftig utvikling, dvs. en utvikling

som dekker grunnbehov uten å true miljøet.

Skal rapporten lykkes i sin målsetning om å omskape en forøgende utvikling til en bærekraftig utvikling, må den ha folkevalgte og andre regjeringers godkjenning, men like viktig, den må også lykkes i å mobilisere folk flest. Skal dette kunne skje må rapporten følges opp med *ny innsikt* i de strukturer og prosesser som i dag er i ferd med å ødelegge kloden vår. Og, vel så viktig, hvilke alternative økonomiske og organisatoriske modeller har vi som kan bidra til å snu utviklingen og gjøre den bærekraftig?

Eventuelt hvorledes kan disse fremskaffes og brukes som basis for å skape den alternative utviklingen kommisjonen etterlyser? Og hvem skal gjøre det?

Kvinneforskningens to perspektiver

Nettopp det siste emnet har vært et sentralt tema for verdens meget begrensede kvinneforskning. Også kvinneforskningen streber etter *ny kunnskap* om og ny innsikt i de betingelser som er nødvendig for menneskelig trivsel og lykke. Sett i relasjon til verdenssamfunnets massive forskningsinnsatser, særlig på tekniske og i særdeleshet våpentekniske områder, er kvinneforskningen nærmest som en dråpe i havet. Den arbeider med svært beskjedne midler og under kummerlige arbeidsforhold. Likevel er det nettopp her vi finner anslag til innsikt som Brundtlandkommisjonens framtid i stor grad vil være avhengig av. Det dreier seg om så elementære ting som:

- økt innsikt i den samfunnsmessige rolle kvinner faktisk spiller, og det endringspotensialet som ligger i kvinneroller og kvinners stilling både nasjonalt og globalt,
- evnen til å sette spørsmålstegn ved tradisjonelle verdier og begreper,
- radikal nytenkning oppfulgt av relevante og konkrete praktiske tiltak,
- anslag til analyser av overordnede og undertrykkende sosiale, økonomiske og politiske samfunnsprosesser.

I en betenkning om *hvordan kvinneforskningen kan bidra* for å realisere verdenskommisjonens mål, kan det være hensiktsmessig å dele kvinneforskningen inn i to *hovedgrupper*, nemlig forskning for likestilling og forskning for frigjøring.

Forskning for likestilling

Forskning for likestilling har hittil vært den mest akseptable formen for kvinneforskning. Grunnen ligger i at den i utgangspunktet i liten grad utfordrer grunnleggende strukturelle premisser for samfunnsutviklingen, selv om dette lett kan bli dens resultat. Likestillingsforskningen har *kjønn som en variabel* på linje med andre variabler, og forskningen er gjerne additiv. Den kaster nytt og bedre lys over kvinners stilling og kvinneroller, og vekselvirkninger mellom kvinners situasjon og roller og andre samfunnsmessige faktorer. Og er derfor en viktig del av den totale kvinneforskningen.

Noen få resultater fra de siste 20 års likestillingsforskning finner vi igjen i enkelte kapitler av Brundtland-kommisjonens rapport. Det gjelder særlig betydningen av kvinners utdanning og økonomiske selvstendighet for barneantall og *befolkningsvekst*, og kvinners fremtredende rolle i *landbruket* i store deler av verden. Når det gjelder det siste tar rapporten en klar stilling:

«Småbrukere, deriblant – og spesielt – kvinner, må gå foran når begrensede ressurser, personell og kreditter skal fordeles» (s. 110) heter det i et av de få utsagnene i rapporten som forholder seg og gir en klar prioritering når det gjelder kjønn og klasse.

Rapporten vektlegger imidlertid en rekke områder hvor økt innsikt i kvinners liv og hverdag er en uunnværlig forutsetning for å skape nettopp det grunnlaget for bærekraftig utvikling som kommisjonen så sterkt anbefaler. Blant disse er kvinners forhold i og til de *grupperinger* som rapporten tiltenker en særlig viktig rolle når det gjelder å snu utviklingen, så som:

- den opplyste allmennhet,
- næringsliv, inklusive transnasjonale selskaper,
- nasjonale, transnasjonale og overnasjonale politiske organer,

- nasjonale og transnasjonale banker,
- bistandsorganisasjoner,
- private organisasjoner,
- osv.

I en verden med en skjev arbeidsdeling både internasjonalt, nasjonalt og mellom kjønnene er økt innsikt i *kvinnens ressurser*, ressursbruk og ressursvalg viktig i sin alminnelighet. Det er også viktig å trekke på den innsikt og erfaring kvinner ivaretar i spesielle kulturer eller samfunn, ikke minst i områder i særlig ømfintlig økologisk balanse. Et tredje viktig forskningsfelt er ulike former for og konsekvenser av kvinners deltakelse i beslutningsprosesser på alle plan.

Forskning for frigjøring

Forskning for frigjøring bygger på likestillingsforskningen. Her er kjønn ikke bare en variabel, men brukes også som en *konstituerende kategori* som beskriver og analyserer verden ut fra et gitt (kjønnsbestemt) ståsted. Den frigjørende forskningens ambisjon er å overskride tradisjonell (mannsdominert) forståelse av samfunnsmessige strukturer og prosesser. Resultatet er en politiserende forskning. Den setter spørsmålstegn ved hevdvunne kategorier inklusive selve forskningens verdigrunnlag, og skisserer alternative måter å forstå og organisere verden på.

Det sier seg selv at en *forskning som stiller seg spørrende* til vedtatte sannheter og grunnleggende samfunnsstrukturer og verdier, i liten grad vil kunne hevde seg i de tradisjonelle forskningsmiljøene den utfordrer. Dette gjelder også den overskridende kvinneforskningen. Resultatet har ikke bare vært manglende anerkjennelse, men også minimal tilføring av forskningsmidler. Derfor er svært meget av den overskridende kvinneforskningen ennå bare i sin spede begynnelse. Likevel har denne «bak-

gårdsforskningen» gitt resultater som fortjener stor oppmerksomhet i forbindelse med Brundtlandkommisjonens videre arbeide. En liten forsmak er det korte avsnittet i rapporten om *våpenkulturen* (s. 216). Dette er et feministisk forskningsfelt som peker langt utover tradisjonelle forskningsrammer og som kommisjonen, hvis den tar seg selv alvorlig, må følge opp med økte midler til kvinneforskningen.

For den overskridende kvinneforskningen kan Brundtland-kommisjonens rapport sees på som den klareste utfordringen den noen gang har fått fra offisielt hold! Brundtland-kommisjonens grunnholdning samsvarer på mange områder med den overskridende eller feministiske kvinneforskningens grunnholdning i sin betoning av behovet for å gå nye veier:

«Forandringer er tvingende nødvendige,» sier Gro Harlem Brundtland i forordet til rapporten (s. 9), og hun fortsetter: *«Vi ble overbevist om at det var behov for store forandringer, både i holdninger og i den måten våre samfunn var organisert på»* (s. 11), og at *«...omfattende sosiale endringer er nødvendig for å rette opp kursen»* (s.12).

Behovet for radikal omlegging slik Brundtland-rapporten oppfordrer til, er samtidig behov for ny og alternativ innsikt hvor forskningen stiller spørsmål ved ikke bare hevdvunnen praksis, men like meget ved tradisjonelle verdinormer og begrepsinnhold. Og nettopp det siste har vært en viktig del av kvinneforskningen.

Kafeteria-prinsippet

Nettopp på grunn av rapportens mange påpekninger av nødvendigheten av omlegginger, endringer, redefinering, omstrukturering og nye dimensjoner, er forslagene til *praktiske tiltak* paradoksale – og skremmende. Forenklet kan en del av de vesentligste anbefalingene summeres opp som

følger (parentesene anviser hvor i teksten de er hentet fra):

- Den økonomiske krisen skal bekjempes med økt vekst (13, 18, 72, 157, 235)
- Transnasjonale selskaper skal manes til måtehold og/eller reinvestering i produksjon og markeder for å dekke grunnbehov hos dem som intet har (102, 109), og skape økt likhet (23, 24, 26, 70)
- Byråkratiet skal bygges ut for å bekjempe forøkning og forsøpling (25, 226 ff)
- Bankene skal gi sitt til bærekraftig utvikling, dvs. dekking av grunnbehov og langsiktige miljøbehov (168, 236, 240)
- Turismen skal utbygges som et middel mot naturforøding (124)

Fordi rapporten – tilsynelatende – ikke ønsker å kritisere eller støtte myndigheter og næringsliv, bakbinder kommisjonen seg selv både på hender og føtter, og resultatet er en rapport full av motsigelser. Derfor skulle en tro at den har gode muligheter for å oppnå den status kommisjonen etterstreber, nemlig at rapporten blir et av FNs handlingsprogram. Den er laget etter kafeteria-prinsippet – her er noe for enhver smak. – Også for kvinneforskningen. Men nettopp fordi de praktiske tiltakene som foreslås neppe kommer til å støtte noen, er det dessverre ikke noen grunn til å tro at den overskridende kvinneforskningen vil prioriteres når det gjelder den tildeling av forskningsmidler som synes å komme i rapportens kjølvann. Og det er trist, ikke minst for muligheten for å realisere Brundtlandkommisjonens overordnede mål om en bærekraftig utvikling. For målene er felles for kommisjonen og for kvinneforskningen.

Mangel på analyse

Likevel er det ikke mangelen på sammenheng mellom grunnholdning og løsningsforslag som overrasker mest i Brundtland-

kommisjonens rapport. Det som forskreker er at rapporten er *blottet for analyse* eller forsøk på analyse, av de forhold og faktorer som har skapt og stadig gjenskaper den utviklingen kommisjonen advarer mot. Her stilles ikke noe spørsmål om:

- Hvilke økonomiske og sosiale *prosesser* er det som har skapt den situasjonen og de økonomiske institusjonene verden preges av i dag?
- Hvilke strukturer og hvilke mekanismer opprettholder den miljø- og kulturøden- de utviklingen?
- Hvem er det som er *hovedaktørene* eller de viktigste bærerne av de skjevhetene som har brakt oss i den nåværende situasjonen, og med hvilken rasjonalitet og hvilke ressurser deltar de?
- Og hvem er det som har minst å tape på de omfattende endringene som rapporten understreker nødvendigheten av i kapittel etter kapittel, og
- hvilke *motkrefter* finnes og hva er deres handlingspotensiale?

Brundtlandkommisjonen gir ingen antydning til svar.

Kommisjonen ønsker økt *forskningsinnsats*, og ut fra kommisjonens mangel på analyse er det forståelig. Men langt viktigere enn utarbeidingen av ny energisparende eller lavforurensende teknologi og annen teknisk forskning, er en omfattende og dekkende analyse av de globale samfunnskreftene som har skapt det uføre vi står i. Hvilke motkrefter finnes? Hvordan kan disse styrkes og videreutvikles? Skulle slike spørsmål bli reist, har den feministiske kvinneforskningen et helt unikt utgangspunkt. Dette er problemstillinger den lenge har beskjeftiget seg med, og med grunnleggende resultater.

Hadde Brundtland-kommisjonen gjort bruk av kvinneforskningsresultater, og av annen kritisk samfunnsforskning, ville vi ha sluppet å bli foreskrevet medisin som

selv legen må vite er sykdomsfremkallende. For hvordan kan kommisjonens konkrete anbefalinger om økt vekst og økt oppbygging av institusjoner ellers fortolkes, når den i diagnosen skriver:

«Tiden er nå inne til å bryte med tidligere mønstre. Forsøk på å opprettholde sosial og økologisk stabilitet ved hjelp av gamle framgangsmåter kommer til å øke ustabiliteten. Vi må oppnå sikkerhet gjennom forandring.» (s. 222)

Hvilke mønstre må vi bryte med, og hvem skal gjøre det, hvilke framgangsmåter må vi forkaste? Hvilke forandringer skal til for å skape sikkerhet? Vi bare spør.

Den feministiske forskningens tolkningsrammer

Kvinneforskningen har ingen direkte og umiddelbare svar på ovennevnte spørsmål. Til det har den alt for lenge fristet en ressursfattig tilværelse og hatt alt for mange helt kortsiktige og praktiske oppgaver å løse. Analysen er med andre ord på ingen måte klar. Likevel gjør kvinneforskningens grunntemaer den særlig godt egnet til å arbeide konkret og langsiktig nettopp med en analyse av vår tids feilutvikling, forutsatt at den gis finansielle muligheter til det.

Den overskridende, eller frigjørende, kvinneforskningen hviler i stor grad på to sterkt særpregede tolkningsrammer, nemlig *patriarkatet* og *kapitalismen*. Vår tids krise er – enkelt sagt – *patriarkatets* og *kapitalismens* krise, og kan bare forstås i lys av de strukturer og prosesser som har skapt og som stadig opprettholder disse to sosiopolitiske grunnpillarene.

Det er innenfor disse dominanssystemene at kommisjonen kjemper mot

sine ikke navngitte skygger, og hvor kampen nettopp av den grunn blir meget ujevn. For uten *kart* og *kompass* er det vanskelig å skille mellom det vesentlige og det mindre viktige, både for kommisjonen og for folk flest. Det er også vanskelig å skille ut de motkrefter som en radikal omlegging nødvendigvis vil måtte støtte seg til. Og dette gjør da heller ikke kommisjonen noe særlig forsøk på, selv om den rent tentativt synes å legge ansvaret for «snuoperasjonen» på ungdommen.

I lys av en *feministisk verdensforståelse* ligger krisens løsning i en nedbygging av begge disse overordnede globale strukturene. Dermed lar alliansepartnerne i denne nedbyggingen seg også identifisere (se nedenfor). Skal en *verdensomfattende mobilisering* slik kommisjonen i hvert fall under hånden oppfordrer til, kunne lykkes, forutsettes det at det finnes et *alternativt ståsted*, eller for å bruke rapportens egne ord: «*Uten en slik nyorientering av holdninger og prioriteringer er det lite som kan oppnås*» (s. 222). Den nyordningen kommisjonen snakker om må rimeligvis være total, den må være alternativ, den må være global, «*kort sagt en endringsprosess hvor ressursutnyttelse, investeringer, teknologisk utvikling og institusjonelle endringer alle harmonerer med hverandre og sikrer både det umiddelbare og framtidige potensialet for å dekke menneskelige behov og forventninger*» (s. 44).

Til forskjell fra mye annen forskning har kvinneforskningen, og da særlig den feministiske kvinneforskningen, både et alternativt (kvinnepolitisk) ståsted og en *global tilknytning*. I denne tilknytningen peker kvinneforskningen langt ut over de vanlige forskningsmiljøene, og det er nettopp denne utvidede tilknytningen som bør være viktig for verdenskommisjonen og dens rapport, hvis den da virkelig ønsker den radikale omleggingen deler av rapporten taler til fordel for.

Feminismen, et globalt alternativ

«*Feminism provides the basis for this new cultural resistance from all types of dominance ... (it is) international in defining as its aim the liberation of women from all types of oppression and in providing solidarity between women of all countries. It is national in stating its priorities and strategies in accordance with particular cultural and socio-economic conditions.*» (Development Dialogues, 1982, vol. 1-1).

Slik formulerte afrikanske kvinneforskere sitt manifest på et møte i Dakar i 1982 som debatterte vår tids krise.

Feminismen er et globalt, radikalt alternativ som stiller seg spørrende og kritisk til den måten kapitalen og maktmakten dominerer verdenssamfunnet. Den forkaster kapitalens egen logikk hvor inntjenings-evne er det dominerende prinsippet uavhengig av menneskers behov og naturens bæreevne. I den sammenheng stiller den seg også kritisk til økonomiske modeller hvor vareproduksjon og varebytte anses vekstskapende uansett hvilke varer som produseres eller byttes.

Feminismen avviser også patriarkatet som et sentralistisk og hierarkisk dominanssystem og setter spørsmålstegn ved tradisjonelle etablerte ulikheter mellom nasjoner, klasser og kjønn, mellom yrkesgrupper, eliter og folk flest, eksperter og oss andre, politikere og «publikum» (Brundtlandkommisjonens uttrykk for folk flest). Våpenkulturkomplekset er det felt hvor både kapitalmakten og maktmakten går sammen i å skape vår tids største og farligste paradoks, en massiv militæroppbygging i fredens navn.

Fordi den feministiske forståelsen både er total og helhetlig ser den alternativt, ikke bare på de grunnleggende og åpenbare strukturene i samfunnet, men også på selve kulturgrunnlaget. Dens kritiske ansatser

gjelder blant annet så sentrale områder som selve kunnskapsproduksjonen, særmerket ved fragmentert kunnskap og institusjonalisering av kunnskapsområder i nesten vanntette skott, og dagliglivets organisering, som fremmedgjørende og undertrykkende.

Feminismen er først og fremst en *internasjonal bevegelse* hvis handlingspotensial bygger på en felles grunnoppfatning av virkeligheten. Den baserer seg også på et felles behov for å bevirke dyptgående endringer og – i stor grad – en felles forståelse av og enighet om løsningstiltak. Det betyr likevel ikke at det ikke er rom for ulike synspunkter, strategier og analyser.

I dag som tidligere er det kvinner som har mest å vinne på å *bekjempe de dominerende globale økonomiske og sosiale strukturene* utviklet og opprettholdt av patriarkatet og kapitalismen. Og, i motsetning til hva folk flest synes å tro, er det ikke bare i fredsbevegelse og miljøbevegelse, men også i frigjøringsbevegelser i den 3. verden og i de amerikanske menneskerettighetskampanjer og Maos lange marsj at kvinnene spilte og spiller en sentral og tallmessig dominerende (men lite anerkjent) rolle. Liksom de gjorde det i toget til Versailles for 200 år siden. Hvorfor mobiliserer kvinner? Fordi de har så meget å oppnå. Og dette er en god «nyhet» Brundtlandkommisjonen og andre bør glede seg over.

Gjentatte ganger påpeker kommisjonen nemlig behovet for å *mobilisere folk flest*. Det er neppe, som kommisjonen (også) synes å mene, ekspertene som kan løse den globale krisen ved å formidle finansielle eller andre ressurser gjennom tradisjonelle bistandsapparater eller banker, eller gi informasjon om krisen til det brede «publikum». Nøkkelen til en reorganisering av sentrale samfunnsorganer ligger trolig i en massemobilisering basert på bevisstgjøring og dyptgripende holdningsendringer. Skal den gavne folk flest, må den komme

nedenfra, fra grasrota, for det er her de radikale nyordningene har sin naturlige grobunn. Det er også her de essensielle – men ofte misbrukte – *tradisjonelle verdier* som solidaritet, omsorg, nøyksomhet, flid og tålmodighet fremdeles er å finne i rikt monn. Det er herfra de må tas fram og pus-ses blanke for å settes inn som premissle-ve-randører, og ikke som buffere, i den globale kampen mot forfordelingen, ressursødin-gen, fremmedgjøringen og maktkampen.

Brundtlandkommisjonen synes i stor grad å ha valgt en *annen angrepsmåte* for å få realisert de «radikale endringene» rap-porten påpeker behovet for, nemlig endrin-ger ovenfra og ned, fra maktsentra gjennom maktstrukturene (institusjonene) og ned til massene (publikum). Ved en slik tilnær-ming opprettholdes kontrollen, og maktap-paratet forblir uberørt. Derfor blir sikkert også kommisjonsrapporten godtatt i ulike fora verden over, og kvinneforskningen fortsetter trolig sin ressursfattige tilværelse som før. I et historisk perspektiv er det vel kjent at radikale endringer forutsetter endrede maktrelasjoner. Og kommisjonen synes å være enig: «*Det er nødvendig med omfattende nyorienteringer innenfor mange politiske og institusjonelle ordninger på det internasjonale såvel som på det nasjonale plan*» (s. 225).

Forskningspolitiske konsekvenser

Som kvinneforskere ser vi en åpning i de *motsigelsene og paradoksene* Brundtland-kommisjonens rapport er preget av. På den ene siden legitimeres tradisjonelle løs-ningsforsøk, på den annen side understre-kes det at disse på ingen måte kan løse pro-blemene. I dette spenningsfeltet mellom vår etablerte teknisk-økonomiske kultur som nå er i ferd med å spille fallitt, og en alterna-

tiv bærekraftig utvikling, ligger det en stor utfordring til all forskning. Kvinneforsk-ningen, mener vi, ligger spesielt godt an.

Feminismen er *ingen enhetlig teori* og kvinneforskere har ingen entydig analyse av kapitalismen og patriarkatet. Foreløpig er det heller ikke noe mål. Nettopp fordi feminismen ønsker å fremstå som et alter-nativ, er ikke kvinneforskere opptatt av å lage store teorier. Det som er viktig er å belyse virkeligheten med en innsikt som gjør det mulig å etablere nye ikke-domine-rende relasjoner mellom mennesker. Det betyr likevel ikke at helhetlige teoriansatser ikke finnes eller kan videreutvikles.

Det er flere grunner til at nettopp Brundt-landkommisjonens anbefalinger bør følges opp nettopp gjennom *økt kvinneforskning*. Store deler av kvinneforskningen og kom-misjonen ser tilsynelatende likt på den glo-bale feilutviklingen og har tildels samme forståelse av behovet for radikale omleg-ginger. Kvinneforskere har arbeidet med å synliggjøre og analysere hvorledes kapita-lismen og patriarkatet gjennomsyrrer vår kultur og med hvilke konsekvenser. På en rekke sentrale felter som rasjonalitet (omsorgsrasjonalitet), ulønnet produksjon og det kjønnsdelte arbeidet, for eksempel i jordbruket, har kvinneforskningen gitt en helt ny forståelse av viktige samfunnsme-sige forhold. Og dette er skjedd til tross for kvinneforskningens begrensede midler.

En annen viktig grunn til å prioritere kvinneforskningen i forbindelse med opp-følgingen av Brundtlandkommisjonens innstilling er den nære sammenhengen mellom *kvinneforskningen og kvinnebeve-gelsen* både i Norge og i andre land. Til for-skjell fra de fleste andre forskningsmiljøer er kvinneforskningen preget av og forhol-der seg til en stor og mobiliserbar gruppe – den internasjonale kvinnebevegelsen. I denne ligger kimen til et globalt fellesskap og en enestående, verdensomspennende kraft til å bekjempe de strukturene som

binder oss (og menn flest) til underordning og avmakt. Ingen internasjonal konferanse har lyktes i å mobilisere grunnplanet slik som FORUM 1988 i Nairobi, og ikke uten grunn. Kvinner har felles interesser i å endre globale tradisjonelle maktstrukturer verden over.

Også i kopling mellom forskning og handling har kvinneforskningen sin styrke og sitt særpreg. Blant de mange aksjoner kvinnebevegelsen og kvinneforskningen i fellesskap har fått til, er den internasjonale krisesenterbevegelsen, fredsbevegelsen og antiprosititusjonsbevegelsen, og i Norge kvoteringsbestemmelser, likestillingslov

og ombud, odelslovendringen, etablering av kvinneretten og prioritering av kvinner i bistandssammenheng. Spørsmålet er bare *om det etablerte samfunn tør å følge opp sine egne konklusjoner og faktisk satse på å synliggjøre mulighetene for og betingelsene for en alternativ utvikling.* Vi minner Brundtlandkommisjonen om dens egne ord:

«Tiden er inne til å bryte opp.» (s. 225)

*Else Skjønberg
Sosiolog, konsulent
Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo*

Bærekraftig utvikling – på hvem sine skuldre?

Hvordan ser Verdenskommisjonen for miljø og utvikling på kvinnes rolle i arbeidet med å få jordkloden inn i gode sirkler? Sigrun Kaul diskuterer Gro-rapporten i et feministisk perspektiv, og hevder at kravet om rettferdige sosiale og økonomiske strukturer må ses i sammenheng med en endring av vårt forhold til naturen, og en ny økologisk etikk.

Rapporten *Vår felles framtid* føyer seg inn i rekken av internasjonale rapporter som tar opp nødvendigheten av et globalt helhetssyn for å løse vår tids sammensatte krise. Det nye med denne rapporten er at den utvetydig slår fast de sirkulære sammenhenger mellom fattigdom – urettferdighet – krig – miljø-ødeleggelser, og slik kan bidra til en *økt bevisstgjøring* om krisens innhold og årsaker.

Vår felles framtid?

Rapporten formulerer felles mål for verdenssamfunnet i form av en «bærekraftig utvikling», som nedfelles i nasjonale strategier og krav om strukturelle endringer, også i internasjonal økonomi. Kommisjonen oppfordrer til felles handling, og henvender seg til regjeringer, internasjonale organisasjoner, næringsliv, arbeidstakerorganisasjoner, frivillige organisasjoner og til enkeltmennesker, særlig de unge. Endelig oppfordrer den FNs generalforsamling

til å omforme rapporten til FNs handlingsprogram for en ny utvikling i verden.

Gjennom formulering av en bærekraftig utvikling innenfor økologiske grenser, gir rapporten *legitimitet til å ta opp miljøspørsmål* som en del av alle de problemer som kjemper om plass på den politiske dagsorden, lokalt, nasjonalt og globalt. Rapporten understreker at verden er én, fremtiden er alles felles ansvar.

Hvor befinner så kvinnene seg i dette bildet? Hvor er deres plass på veien mot «en felles framtid»?

I det følgende vil jeg gjennomgå *Vår felles framtid* – heretter kalt Gro-rapporten – med henblikk på kvinners situasjon:

- I hvilken grad er kvinner med i problemforståelse, målformulering og strategier?
- Hvilken betydning har et kvinneperspektiv for innholdet i begrepet «bærekraftig utvikling»?

Bærekraftig utvikling diskuteres i forhold til krav om kvinneinnsats i utviklingsprosessen slik det er formulert i *Nairobi-strategien for kvinneframgang 1985–2000*. Et økofeministisk perspektiv utfyller kravet om deltakelse. Til slutt forsøker jeg å konkretisere et feministisk perspektiv på utviklingen, ved å beskrive to prosjekter – forskning/forsøk – som kan gjennomføres i Norge/Norden.

Gro-rapporten og kvinnene

Rapporten går inn for nye politiske mål og strukturelle endringer, særlig konsentrert til følgende handlingsfelt:

- Internasjonal økonomi
- Sikker matvareforsyning
- Arter og økosystemer
- Energi
- Industri
- Utfordringen i byene.

Kvinner nevnes eksplisitt i Gro-rapporten på en rekke viktige felt, men som oftest på linje med andre, særlig «svake» grupper.

Riktignok snakkes det om endret maktfordeling og rettferdighet på et generelt nivå, og kommisjonen går inn for et politisk system som «sikrer borgerne medbestemmelse i beslutningsprosessene». Et typisk utsagn i så måte lyder:

«En ny tilnærming til miljø og utvikling må omfatte programmer for sosial utvikling, spesielt for å bedre kvinnenes stilling i samfunnet, for å beskytte utsatte grupper, og for å fremme lokal medbestemmelse,» (s. 39, min utheving).

I kapitlet om befolkningsveksten heter det at den blir holdt oppe delvis av slike faktorer som «kvinnens status i samfunnet, og andre kulturelle verdier» (s. 38). Her betegnes kvinneundertrykkelse som en kulturell verdi på linje med andre kulturforhold. Senere understrekes at den rolle kvinnen har i familien, økonomien og samfunnsstrukturen er grunnleggende sosiale og kulturelle faktorer for påvirkning av fruktbarheten. Reduksjon av fødselshyppigheten må omfatte tiltak som tar sikte på å bedre kvinners stilling i samfunnet. Det nevnes kvinners mulighet til arbeid utenfor hjemmet eller gården, utdanning og senere giftermål.

Under kapitlet «Styring av befolkningsveksten» finner vi en tabell som viser gutters og pikers skoletilbud i ulike regioner i 1960 og 1982 (s. 85). Utdanningspolitikens første hovedmål sies å være å gi alle mennesker på jorden muligheter til å lære å lese, og å gi piker og gutter de samme muligheter til å gå på skolen (s. 90). Like før får vi vite at det mot slutten av århundret i Asia vil være stadig færre piker som får skolegang, enn det antallet asiatiske gutter som får undervisning i dag (s. 90).

Hovedkapitlet om matvaresikkerhet tar opp at kvinner til tross for sin sentrale rolle i landbruket, har skrikende dårlig tilgang på utdanning, forskning, veiledning og andre støttetiltak. Kvinner bør gis samme utdanningsmuligheter som menn. Det bør bli flere kvinnelige landbruksveiledere, og kvinner bør også gis større makt til å fatte beslutninger i jord- og skogbruksprogrammer (s. 109).

I mange land har kvinner ingen rett til å eie jorda de dyrker. «I matvaresikkerhetens interesse bør jordreformene ta hensyn til

kvinnernes rolle i matproduksjonen. Kvinner, særlig de som er familieoverhoder, bør gis direkte rettigheter til jorden» (min utheving).

«Småbrukere, deriblant og spesielt kvinner, må gå foran når begrensede ressurser, personell og kreditter skal fordeles» (s. 110).

I kapitlet «Energi: alternativer for miljø og utvikling» framheves at brenneved er en ressurs som forsvinner, men at det ikke finnes nøyaktige data om brenselressursene. Mye av veden blir ikke solgt på det åpne marked, den samles av brukerne, særlig kvinner og barn (s. 141).

I kapitlet «Byutfordringen» er kvinnegrupper nevnt som én av flere organisasjoner som hadde deltatt i byutviklingsprosjekter i Hyderabads fattige bydeler (s. 181). Og endelig håper kommisjonen i en bisetning at internasjonalt samarbeid kan bidra til undersøkelsesmetoder for å få klarlagt kvinners spesielle behov i boligsammenheng (s. 186).

Som denne gjennomgangen viser, legger rapporten liten vekt på kvinners situasjon i sin problemforståelse og -beskrivelse. Kvinner ses som sentrale i arbeidet med å sikre en bærekraftig befolkningsutvikling, og som jordbrukere for å sikre matforsyningen. I hovedkapitlene «Arter og økosystemer», «Industri», «Forvaltning og fellesgoder», «Fred, sikkerhet, utvikling av miljøet» og «Mot handling i fellesskap: forslag om institusjonelle og rettslige reformer» er kvinnene utelatt.

I den grad kvinner nevnes i Gro-rapporten, menes det u-landskvinner. Eneste unntak er hvor det påpekes at fødselsraten i i-land hovedsakelig sank som en følge av sosial og økonomisk utvikling, økte inntekter, urbanisering og endrede kjønnsrollemønstre (s. 50).

Ut over de sitater som her er nevnt, er rapporten *kjønnsnøytral* i sin problemforståelse, mål og generelle strategier. Hvilke

konsekvenser har det at kvinneperspektivet i så stor grad er utelatt? Vi skal se nærmere på hvordan dette slår ut i den strategi som står sentralt i kommisjonens arbeid, nemlig i utformingen av en «bærekraftig utvikling».

Kvinneperspektiv på «bærekraftig utvikling»

Som grunnlag for en analyse av «bærekraftig utvikling» i et kvinneperspektiv, bruker jeg *Nairobi-strategien for kvinneframgang 1985–2000* (St.meld. nr. 48, 1985–86). Dokumentet sammenfatter de viktigste punkter i den kritikken som vokste fram av 70-åras fokusering på kvinnerens rolle i utviklingsprosessen, både innen bistandsarbeidet og innen FN-systemet.

Nairobi-strategien for kvinneframgang

Dette strategidokumentet ble vedtatt på FNs verdenskonferanse ved avslutningen av det internasjonale kvinnetiåret. Det er preget av en sterk bevissthet om problemer som er felles for alle verdens kvinner, selv om den har særlig fokus på kvinner i den 3. verden. Det går systematisk igjennom kvinners situasjon på områdene likestilling, utvikling, fred og internasjonalt samarbeid, beskriver hindringer og strategiske mål, og formulerer praktiske oppgaver i perioden. Dokumentet tar til orde for kvinners likeverdige deltakelse på alle nivåer og sektorer i samfunnet, og understreker problemet med at stigende kvinne-deltakelse ikke øker kvinnerens fordeler av utviklingen i samme takt. Det tar opp hindringer for å få kvinners krav igjennom, og skisserer et opplegg for internasjonalt og regionalt samarbeid.

«Bærekraftig utvikling»

«Bærekraftig utvikling» er kommisjonens forslag til strategi for verdenssamfunnets videre utvikling. Den er vanskelig å definere presist, fordi den er beskrevet i rapporten ved mange ulike momenter, som ikke alltid er like klart formulert. Dette skyldes sannsynligvis at det har vært vanskelig å forene de mange ulike synspunkter i kommisjonen. Den videre oppfølging av kommisjonens arbeid vil derfor være avhengig av *hvordan man definerer innholdet i begrepet*.

Den globale strategi for en «bærekraftig utvikling» er sammensatt av:

- 1) et sett mål for nasjonale strategier,
- 2) en strategi for endring i den internasjonale økonomi.

Nasjonale strategier

De nasjonale strategier for miljø- og utviklingspolitikken består av følgende mål:

- styrket vekst
- endret vekstkvalitet
- dekning av befolkningens grunnbehov for arbeid, mat, vann og hygiene (husrom),
- sikret bærekraftig befolkningsstørrelse
- vernet og økt ressursgrunnlag
- reorientering av teknologi og risikostyring
- innarbeiding av miljøhensyn og økonomi i beslutningsprosessene (s. 46).

En kort gjennomgang av disse målene sett fra kvinnesynspunkt, vil forhåpentligvis få fram det spesielle ved kvinners situasjon, i forhold til menn som gruppe. Analysen foretas på et generelt nivå. Oversiktlig dokumentasjon av kvinners situasjon i utviklingsprosessen finnes bl.a. i: ISIS 1983, Dept. for utviklingshjelp 1984, Forbruker- og administrasjonsdepartementet 1986, J. Seager og A. Olson 1987. Jeg bruker her kategorien «kvinne» som universell kategori, for å understreke Nairobistrategiens

poeng med at problemene i stor grad er felles for verdens kvinner. At kvinner berøres av problemene i ulik grad, i forhold til den kultur, klasse eller rase de tilhører, er ikke hovedsaken i denne del av analysen.

En nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for å redusere den bunnløse fattigdommen, er etter kommisjonens mening *styrket vekst*, ved å øke nasjonalinntekten i alle land, og gjennomsnittsinntekten i u-land. Men selv om veksten i u-land øker, er det lite sannsynlig at denne kommer kvinnene til gode i særlig omfang. De prognostiserte 60 mill. årlige økning i arbeidsplasser, vil komme i den formelle sektor, hvor kvinner er i mindretall. De vil stille svakere i konkurransen fordi de har dårligere utdanning enn menn, og har lavere geografisk mobilitet. Det finnes nesten ikke alternative omsorgsløsninger til moren. Kvinner flest vil fortsatt jobbe i uformell sektor, med utrygge arbeidsvilkår, hard belastning og lav betaling. Den uformelle sektor er dessuten i ferd med å rakne i mange land, som følge av den generelle økonomiske utvikling.

Endret vekstkvalitet innebærer en mindre råstoff- og energikrevende vekst, som også omfatter utdanning og helse, ren luft, rent vann og «vern om naturens skjønnhet».

Kvinner har i langt mindre grad enn menn kontroll over vekstens grunnlag. De eier 1/10 av verdens samlede eiendom, har i mange land ikke rett til å eie jord, eller ha bruksrett til jord uten tillatelse av en mannlig slektning. Ny lovgivning og utviklingspolitikk har mange steder ført til at kvinner har mistet sin tradisjonelle rett til jord. De disponerer i liten grad over andre naturressurser, penger eller maskiner/teknologi.

Kvinner deltar ikke i styringsorganer for økonomien. Men gjennom sin daglige virksomhet skaper de verdier som er grunnleggende for landenes økonomi, en innsats som ikke blir anerkjent. Kvinner har med sin hardere arbeidsbelastning og

lavere inntekter en dårligere helse. Om lag 2/3 av verdens analfabeter er kvinner, i hele 17 land er 90 % av kvinnene analfabeter, og jenter har dårligere sjanser til å få utdanning. Fordi flesteparten av u-landskvinnene lever fra hånd til munn, er deres produksjonspotensiale uhyre sårbart. Kriser rammer alltid de fattigste først og hardest: kvinner og barn er særlig utsatt. Kvinner har med sin underordnede plass i produksjonen liten mulighet til å påvirke endret vekstkvalitet.

Hverdagslivet

Kvinner har en sentral posisjon i å tilfredsstille *grunnbehovene* i familien: som matprodusent og som organisator av dagliglivet. Kvinners hovedansvar for matstell, henting av vann og brensel, omsorg, gir dem en nøkkelrolle i utviklingsprosessen. Distribusjon av varer er stort sett i menns hender, ut over det lokale markedet. Kvinner har minimal innflytelse på planlegging, teknologiutvikling og handel, både i lokalmiljøet og på overordnede nivåer. De har dårligere muligheter til å få lån og kreditt, på grunn av juridiske og kulturelle forhold.

Landbrukspolitikken utformes av byråkrater og eksperter med mer teknisk og økonomisk kompetanse, enn vett på kvinners hverdagsliv. I mange land er kvinner både produsenter, forbrukere og forvaltere av energi på lokalplanet, men har ingen innflytelse på energisystemene eller løsningene.

Kvinner er i flertall blant de bostedsløse. Boligen er for kvinner den sentrale base i hverdagslivet, det er der kvinnearbeidet har sitt utgangspunkt, og det er der barna er. I mange land har kvinnene hovedansvaret for å bygge familiens bolig, ved hjelp av lokal teknologi og tilgjengelige materialer. Det internasjonale bolignødsåret (1987) satte søkelys på den nære sammenheng

mellom elendige boforhold (med bl.a. utette tak, røyk og gjørmegulv) og helsetilstanden til kvinner og barn i fattige strøk. Å skaffe befolkningen en tørr bolig kan derfor være et viktig virkemiddel i helsepolitikken.

I opplistingen av mål for de nasjonale strategier for oppfølging av «bærekraftig utvikling» (s. 46) er *bolig* ikke nevnt som grunnbehov. Det tas imidlertid med under hovedkapitlet som handler om byveksten, der «boliger og service for de fattige» har fått et eget underkapittel. Her er kvinner og barn ikke nevnt.

Boligen kan for mange kvinner også være et viktig utgangspunkt for å skaffe seg et inntektsgrunnlag, bl.a. ved at de kan starte hjemmeproduksjon av ulikt slag. Bistand og støtte til anskaffelse av bolig kan derfor ses som et vesentlig tiltak for å løse fattigdomsproblemet for kvinner. Et kjønnsnøytralt perspektiv vil overse dette. Problemet forsterkes av at mellom 1/3 og 1/2 av verdens fattige familier består av kvinner og barn. Andelen hushold med kvinnelig eneforsørger er økende både i u- og i-land.

Ressursholdning

Kvinner kan ikke delta i å *verne og øke ressursgrunnlaget* så lenge de er avhengige av å pine det ut for å skaffe seg sitt daglige brensel når de ikke har andre stabile inntekter. Kvinners marginale posisjon i vitenskap og planlegging gjør at de i liten grad kan delta i utforming av kriterier for vern. Teknologi har i stor grad vært et redskap for å holde kvinner i en underordnet posisjon, den er sjelden utviklet for å løse kvinners problemer eller for å gjøre hverdagslivet lettere.

Skal kvinner kunne bidra til å innarbeide *miljøhensyn og økonomi* i beslutningsprosessene, forutsetter det at de deltar i disse i stor bredde, og har en likeverdig innflytelse. Rapporten framhever nødvendighe-

ten av å desentralisere styring over ressursene til lokalnivået. I de fleste lands kulturer har kvinner en underordnet rolle. I mange av u-landenes frigjøringsbestrebelser blir kvinnes behov og interesser underordnet den lokale kulturen selv om denne er kvinneundertrykkende. Kvinner i alle land har i liten grad adgang til beslutningsprosessene som former samfunnet og hverdagslivets rammer. Og, som vi vet fra kvinneforskningen om kvinners politiske deltakelse, er ikke kvinner sikret innflytelse selv om de deltar.

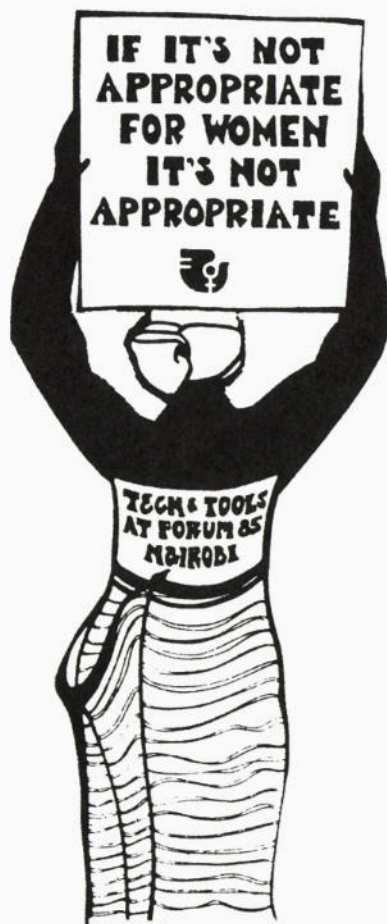
Nairobi-strategien og Gro-rapporten

Sammenfattende kan vi si at det mangelfulle kvinneperspektiv på problembeskrivelse, mål og strategier i Gro-rapporten, bidrar til å skjule viktige forskjeller mellom kvinner og menn i utviklingsprosessen. De generelle målene om å *prioritere verdens fattige*, og *rettferdighet* i fordelingen av ressursene, vil ikke uten videre omfatte kvinnene, og dermed heller ikke barna. Kvinner har dårligere utgangsposisjon i utviklingsprosessen enn menn, fordi de er de fattigste av de fattigste. Kjønnsnøytrale strategier vil derfor ikke sikre resultatlikhet, men forsterke ulikhetene.

Et kvinneperspektiv (som bare er antydning i det foregående) kan synliggjøre på en annen måte hvordan samfunnsstrukturen både i i-land og u-land hviler på en hierarkisk, global arbeidsdeling bygd på klasse, rase og kjønn. Kvinner utfører det meste av service- og rutinearbeid i den formelle sektor, og sørger for barn, omsorg, mat og andre livsnødvendigheter i den uformelle. Kvinnearbeidet er gjennomgående underbetalt og usynliggjort, det anses for mindre verdt og det er omgitt av stor utrygghet. Ved å betrakte disse økonomiske strukturer fra et kvinneperspektiv blir den globale kvinneundertrykkelsen synlig.

På denne bakgrunn er det grunnlag for å spørre om en «bærekraftig utvikling» som ikke forutsetter spesielle kvinneorienterte strategier, vil bli en *fortsatt utvikling på kvinners skuldre*. En definisjon av «bærekraftig utvikling» uten kvinneaspektet vil fungere ideologisk, og bidra til å opprettholde kvinneundertrykkelsen i verdenssamfunnet.

Gro-rapporten og Nairobi-strategien legger ulik vekt på kvinneinngang i utviklingsprosessen. I Gro-rapporten ses bedring av kvinnes status bl.a. som et *virkemiddel* i utviklingsprosessen, til å stabilisere befolkningsvekst og matvareforsyning. Kvinnen blir synlig som barneproducent og som den nærende mor som sørger

for mat. Kvinner eller kvinneframgang er ikke formulert som mål i seg selv. På enkelte punkter er kvinnetakelse eksplisitt nevnt som viktig på *lokalnivået*, men hensynet til kvinnene er underordnet de generelle mål om demokratisering og desentralisering av en del beslutninger til lokalnivået.

I motsetning til Gro-rapporten bygger Nairobi-strategien på kvinners *nøkkelposisjon* i utviklingsprosessen: ingen utvikling uten kvinneframgang. En forbedring for kvinnene vil bety en forbedring for alle fattige, og kvinneframgang er forutsetningen for «å opprette et progressivt og menneskelig samfunn» (§ 39). Kvinnetakelse er ikke bare et lokalt anliggende. Dokumentet går grundig inn på alle samfunnsområder og handlingsfelt: matproduksjon, vann, energi, helse, utdanning, transport, bygging, planlegging, teknologi, bolig, bankvesen, handel, arbeidsmarked, vitenskap og fred. Det stiller krav om kvinners likeverdige deltakelse på alle disse felter, foruten i internasjonale organisasjoner, bl.a. FN. Nairobi-strategien stiller til og med krav om endring av menns atferd, ved å stille krav om «å dele husarbeidet på alle familiens medlemmer» (§ 59). Den analyserer hindringer av økonomisk, sosial og kulturell art for en likeverdig deltakelse, og fremmer virkemidler for å fjerne disse.

Nairobi-strategien forutsetter altså at kvinneframgang kan sikres ved en bred kvinnemobilisering og gjennomgående *kvinnetakelse*, og ved en *endring av arbeidets organisering* både i formell og uformell økonomisk sektor.

Slik jeg leser Gro-rapporten, er den ikke i konflikt med Nairobi-strategien på disse punkter. Den unnlater bare å ta opp spørsmålet. Det er derfor mulig å tenke seg at Nairobi-strategien kan brukes til å utfylle manglene i Gro-rapporten når det gjelder kvinneaspektet, i den videre oppfølging av kommisjonens arbeid. Spørsmålet blir så:

ville det være tilstrekkelig til å sikre et feministisk innhold i «bærekraftig utvikling»? Eller sagt på en annen måte: Under hvilke betingelser kan «bærekraftig utvikling» også bli en utvikling for kvinnene?

Den internasjonale økonomi og kvinnene

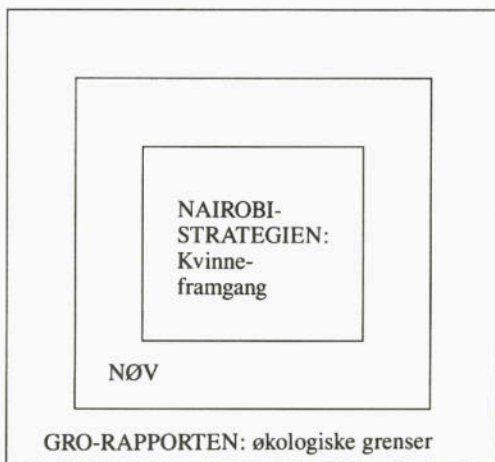
Nairobi-strategiens grunnholdning er at en grunnleggende forbedring i kvinners situasjon forutsetter at også u-landenes situasjon er bedret: skjevheten mellom nord og sør utjevnet. De internasjonale hindringene som u-landene møter, øker også problemene for kvinnene. Utenlandsgjelden tvinger u-landene til å bruke enorme summer av eksportinntektene til renter og avdrag, og hindrer investeringer som kunne gjøre kvinners situasjon lettere, m.h.t. arbeid, utdanning, helse, hjemmearbeid og omsorg.

I flere av paragrafene stilles kravet om *en ny økonomisk verdensordning* som en forutsetning for kvinneframgang (§ 98). Prinsippene og handlingsprogrammet for en ny økonomisk verdensordning (NØV) ble vedtatt av FNs generalforsamling 1974. NØV innebærer en ny maktfordeling i internasjonal økonomi, med sikte på utjevning mellom i-land og u-land, og minsking av u-landenes avhengighet av i-landene. Ved siden av de nasjonale strategier som vi tidligere har omtalt, formulerer Gro-rapporten også et program for endring av internasjonal økonomi; bl.a. ved en raskere økonomisk vekst både i i- og u-land, friere adgang til markedene for u-landenes produkter, lavere rentesatser, mer teknologi-overføring, og vesentlig større kapitaltilførsel både på forretningsmessige og på særlig gunstige vilkår (s. 72). Den går inn for ekspansive tiltak, finansielle overføringer, lån til bærekraftig utvikling, stans av proteksjonistiske strømninger, oppbygging av teknologisk kompetanse i u-land, også

for miljøvennlig teknologi, foruten sikring av ansvarlighet i transnasjonale investeringer i u-land. Kvinner nevnes ikke som målgruppe i strategien for endring av de internasjonale økonomiske mønstre.

Gro-rapporten støtter mange av tiltakene og kravene i NØV. Den største forskjellen er at Gro-rapporten understreker «at u-landenes etterlysning av fundamentale endringer i den internasjonale økonomiske orden nå må omstøpes til å fange opp de økologiske dimensjoner» (s. 63, min understreking).

Stiller vi de tre strategiene sammen, får vi en kinesisk eske, hvor Nairobi-dokumentet vil utforme sin framtidsstrategi for kvinneframgang innen rammen av NØV, mens Gro-rapporten igjen vil utvikle NØV innen de rammer som settes av de økologiske grenser.

Sammenfatning

Fordi kvinner og menn har ulik utgangsposisjon i forhold til utviklingsprosessen, må en «bærekraftig utvikling» som også skal ivareta kvinneinteressene, satse spesielt på kvinnerettede tiltak.

Gro-rapportens generelle oppfordringer om å bedre kvinners stilling i samfunnet, og spesielle forslag til å styrke deres stilling

på begrensede felter, er utilstrekkelig for å sikre en utjevning mellom kvinner og menn, og dermed for å bedre kvinners situasjon. Men rapportens generelle mål om deltakende demokrati og en utviklingsmodell som satser på lokale ressurser nedenfra, kan utvides til også å omfatte kvinner.

Nairobi-strategiens krav om kvinners likeverdige deltakelse på alle sektorer og nivåer i samfunnet, kan føre oss et stykke på vei i denne retning. Dersom Nairobi-strategien innarbeides i Gro-rapporten, innebærer dette at kvinner gjennom deltakelse kan bidra til å endre de politiske, sosiale og økonomiske strukturer i samfunnet. Men dette løser ikke problemet med en «bærekraftig utvikling» i økologisk henseende.

Det feministiske spørsmål til «bærekraftig utvikling» blir: *under hvilke betingelser kan vi realisere en kvinneframgang innen de økologiske grenser som naturen setter?*

Dersom naturen og en økologisk tankegang skal bli synlig og relevant i kvinners frigjøring og utviklingsprosess, trenger vi en diskusjon om forholdet mellom menneske og natur, og om forholdet mellom natur og kultur.

I fortsettelsen vil jeg bare ta opp en liten flik av dette svære problemkompleks; først ved å undersøke hvilken naturoppfatning som finnes i de to rapportene, dernest ved å se på en annerledes naturforståelse.

Naturforholdet i Gro-rapporten og i Nairobi-strategien

Hovedpunktene i den globale strategi i Gro-rapporten er:

- et produksjonssystem som forplikter seg til å sikre det økologiske grunnlaget for utvikling

- rettferdighet i fordelingen av ressursene skal oppnås ved økt produktivitet og økonomisk vekst.

«Bærekraftig utvikling» er dermed spent mellom to poler: økologisk bæreevne og økonomisk vekst. Er det mulig å forene disse to mål, eller forsøker man her å bote på vekstsamfunnets problemer med mer vekst? Riktignok prøver man gjennom de nasjonale strategier å innføre «endret vekstkvalitet». Men etter min oppfatning er innholdet i dette begrep ikke så overbevisende definert at det kan bygge bro over motsetningene. Denne motsetning viser seg også i natursynet.

Gro-rapportens syn på forholdet mellom menneske og natur er motsetningsfylt. På den ene siden har den som mål å fremme harmoni mellom mennesker og mellom mennesker og natur (s. 56). Samtidig sier den at målet er å sikre en varig menneskelig framgang (s. 40).

I det første sitatet ligger et holistisk syn på menneske/omverden, hvor mennesker i samarbeid lever i samspill med naturen. I det andre sitatet plasseres mennesket i sentrum, og naturen blir ressurser som mennesket skal utnytte til sine formål i en lineær utvikling mot framskrittet. Motsetningen mellom disse to natursyn blir ikke avklart.

Rapporten setter sin lit til vitenskapen for å fastsette grensene for naturens bærekraft, slik at den kan belastes til det maksimale av sin yteevne. Konsekvenser av menneskelig virksomhet kan forutsies, måles og forhindres gjennom rasjonell handling.

De siste års diskusjoner om fiskebestand og fiskerikvoter viser at kunnskapsspørsmålet ikke er så enkelt. Et blikk på trafikksektoren, med sin omfattende dokumentasjon av biltrafikkens negative virkninger for miljøet, viser hvor lite forpliktende for handling denne kunnskap er.

For å overvåke grensene for naturens bæreevne, stiller rapporten nye krav til produksjon og teknikk. ja, bekjempelsen av

miljøproblemene kan endog være et insitamment til økonomisk vekst, fordi man vil få et økende marked for forurensningskontrollsystemer (!), utstyr og tjenesteytinger i så å si alle land (s. 157). I forlengelsen av en slik tanke, hvor forurensningene har vokst seg så store at myndighetene bare kan få kontroll ved hjelp av strenge sanksjoner og maktbruk, ligger det André Gorz kaller økofascismen (A. Gorz 1978).

Nairobi-strategien har et eget underkapittel om miljø, der det bl.a. kreves at det må tas tilbørlige hensyn til miljømessige forhold, særlig i forbindelse med tiltak for å forbedre sanitære forhold og vannforsyning i slumbyene. Strategien tar til orde for å øke bevisstheten om miljøspørsmål hos kvinner enkeltvis, i alle slags kvinneorganisasjoner, og for å styrke kvinners og menns evne til å ta vare på miljøet og produksjonsressursene (§ 224).

Også Nairobi-strategien viser en ambivalent holdning til miljøet: man skal nærme seg naturen for å forstå og ta vare på den, men den er også en produksjonsressurs hvor økosystemene skal «styres». Nedbryting av miljøet skal «motvirkes», ikke opphøre. Mål og virkemidler motarbeider hverandre.

Både Gro-rapporten og Nairobi-strategien holder seg innenfor en tradisjonell dualistisk forståelse av naturforholdet. Naturen ses som grunnlaget for samfunnet og økonomien, som er den *egentlige* virkelighet. Naturen er noe «utenfor» samfunnet, som kan styres med vitenskapelig kunnskap. Den vestlige (tradisjonelle) naturvitenskap og dens anvendelse i produksjonen og økonomien, er ikke med i de to dokumenters årsaksforklaringer til de sammensatte kriser. Derfor er den for Gro-kommisjonen også brukbar for framtidig løsning på krisene.

Her ligger kimen til forståelse av motsetningen mellom «økonomisk vekst» og «økologisk bæreevne» i «bærekraftig utvik-

ling». En økologisk tankegang stiller krav om andre typer kunnskap og erkjennelser enn de som er dominerende innenfor tradisjonell naturvitenskap og økonomi. Den superrasjonell planleggingsmodell, plassert i en tradisjonell kapitalistisk vekstmodell med visse blandingsøkonomiske modifikasjoner, blir utilstrekkelig.

Det som synes å mangle i begge dokumenter, er et *etisk moment* som kan føre til en grunnleggende forandring av de strukturer som skaper krisene. Det trengs en ny helhetsforståelse, hvor vekst er underordnet naturens bærekraft, og hvor økologi og økonomi kan bli «kompatible systemer». Veien til et nytt helhetssyn ser ut til å ligge i en endret forståelse av forholdet mellom menneske og natur.

Økosofi

Ansatter til et slikt natursyn kan vi bl.a. finne hos Arne Næss, i hans «dype» økologi (A. Næss 1974). Med «grunn» økologi mener han den som munner ut i tekniske reformforslag. I denne tradisjonen kan vi også plassere Gro-kommisjonens framstilling av bærekraftig utvikling.

Med «dyp» økologi mener Næss en filosofi som bygger på en mer kompleks forståelse av krisen, og en løsning på miljøproblemene som omfatter så å si alle sider av samfunnet. Hans endringsforslag omfatter i alt 18 punkter, hvor jeg-du-forhold mellom menneske og natur, relasjons- og helhetstenkning, og lokalt selvstyre er viktige elementer.

Når jeg likevel mener at heller ikke Næss' dype økologi gir et tilfredsstillende svar på dagens kriser, er det fordi han ikke på overbevisende måte løser det etiske problem. Han snakker om klasseløshet og kompaniskap, men sier ikke noe om hvordan menneskene kan begynne å tenke annerledes, kan bli solidariske og handle ut over

egeninteressen. Hvor ligger kimen til en slik måte å forholde seg til verden på?

Her mener jeg at den økofeministiske posisjon kan komme til hjelp. Den innebærer nettopp en forståelse av miljøkrisen og dens årsaker som har en *etikk* og et *handlingsimperativ* i seg, fordi økofeminismen også er et *frigjøringsprosjekt*.

Et økofeministisk perspektiv

Økofeminismen er dels en sosial bevegelse og dels en retning innen feministisk teori-tradisjon. Til forskjell fra økologisk filosofi, særlig dyp økologi som den har mange likhetspunkter med, er økofeminismen ikke bygd bare på teoretiske spekulasjoner. Den er en tradisjon forankret i konkret handling og erkjennelse: den forener teori og praksis som feminismen forøvrig.

Økofeminismen som *teoretisk* tradisjon er ingen entydig etablert retning; den er mangefasettert og har mange innbyrdes ulike standpunkter. Jeg forsøker likevel å forenkle bildet ved å presentere den som en helhet.

Økofeministisk teori, slik den formuleres hos f.eks. Rosemary Radford Ruether (1983), bygger på de ulike feministiske teoritradisjoner:

- På den liberale feministiske tradisjon, med sine krav om like rettigheter og deltakelse i samfunnet for kvinner og menn.

- På den sosialistiske feminismen, med krav om økonomisk selvstendighet for kvinner og omforming av de sosiale og økonomiske strukturer.

- På den radikale feministiske tradisjon, med sitt inntak til en ny forståelse av kvinnens kroppslighet, og krav om kontroll over egen kropp og fruktbarhet; som understreker det kulturelle aspektet, med en kvinnekultur som omfatter intuitive og poetiske

kommunikasjonsformer og omsorg for jorden.

Økofeminismen trekker disse analyser inn i et økologisk perspektiv, og omformer dem til en helhetlig visjon, og en politisk og kulturell praksis. Miljøspørsmålet analyseres innen en kritikk av patriarkatet, hvor utbytting av kvinnen og av naturen er to sider av samme sak. Det er den radikale atskillelse mellom menneske og natur som i dag gjør at kloden går mot katastrofen. Og denne atskillelse forstås innen en patriarkalsk modell, som har sitt grunnlag i dominans over naturen og over kvinnene. Frigjøring av naturen og frigjøring av kvinnene betinger hverandre gjensidig (R.R. Ruether 1975, 1983, C. Merchant 1979).

Analysen forankres i en kritikk av antikens dualisme (Platon, Aristoteles) og av det 16. og 17. århundres filosofi (Descartes, Newton, Bacon), som splittet ånd og materie, tanke og kropp, profant og hellig, moral og vitenskap, og åpnet for en vitenskapelig rasjonalisme. Den synlige verden og kroppsligheten ble gjort til objekt, som et mindreverdige domene under bevissthetens kontroll. I kjølvannet fulgte liberalismen, med sitt håp om en vitenskap i framskrittets tjeneste, med erobring av naturen som premiss. Den nye forestilling om naturen som et kvinnelig vesen ble gjennomgående brukt som metafor: Natura skulle fravristes sine hemmeligheter, mestres og underlegges mannlig kontroll (C. Merchant 1979). Dette synet på naturvitenskapen legitimerter utbytting av naturressursene. Gjennom den vitenskapelige revolusjon ble jorden forvandlet fra å være en hellig, nærende mor, til å bli oppfattet som en maskin sammensatt av deler, som kunne kontrolleres fra «utsiden».

Liberalismen var tuftet på to klare forutsetninger: sekularisering av naturen og forståelse av kategorien «menneske» som universell kategori. Men ideologien om «menneskets dominans over naturen» ble et

mystifisert kodespråk for den mannlige herskerklasses dominans over andre (R.R. Ruether 1975). Frukten av dette herredømmet tilhørte den herskende klasse, kjønn og kulturelle gruppe. Deres makt ble muliggjort av den nye teknologien, og ble brukt til å utvide undertrykkelsen til andre sosiale grupper. Vår tids økonomiske og sosiale krise speiler nettopp denne sammenfletting av sosial urettferdighet og ulike maktforhold, som gjennom den industrielle revolusjon ble trappet opp til en global krig, hvor de rike sto mot de fattige i kampen om jordens ressurser (ibid s. 193).

Kvinne og natur

I industrisamfunnet blir kvinnes arbeid med moderskap og oppfostring av barn oversett, ubetalt og nedvurdert. Forholdet mellom kvinnen og naturen blir bestemt på en måte som binder kvinnene negativt til reproduksjonen, og blir et redskap for å holde kvinnen i en underordnet posisjon, både i forhold til mannen og til kulturen og samfunnet.

Økofeminismen tar sikte på å definere kvinnen *positivt* nettopp ut fra hennes kropp og biologiske funksjoner. Ved å vende perspektivet, gjøres kvinnens kroppslighet til et naturlig grunnlag for hennes identitet og makt. Kvinnen settes i sentrum som bærer av nytt liv og av reproduktive krefter, i nært forbund med Moder Jord. Naturen blir igjen hellig, og den feires som en egen sfære som i prinsippet ikke kan bli fullt ut kjent, fordi menneskene selv er en del av naturen. Kroppen feires med sine sykluser, sin fruktbarhet, seksualitet og muligheter til utfoldelse, sine rom for smerte, liv og død. Kvinnen som forvalter av naturens gaver til mat, energi og daglig fornyelse, framheves.

Økofeminismens *kulturelle* uttrykk tar sikte på å synliggjøre sammenhenger mellom menneske og natur som i dag er brutt. Kvinnen og naturen feires i ritualer hvor måne, sol, ånder, trær, gudinner, hekser, dans og bevegelse inngår. I en rituell, kollektiv samværsform kan den enkelte lettere orke å ta inn over seg grusomhetene i vår tids ødeleggelse av naturen, og få mot til handling. Slik tar bevegelsen opp i seg tidligere tideres kultformer, som dels er fornyet og utviklet i kontakt med naturfolks kunnskap og livsformer, særlig indianerne i USA.

Økofeminismens politiske uttrykk er gjennom direkte politisk aksjon, ut fra opplevelsen av liv og trusler mot det levende. Formen er gjerne basert på kvinnekulturelle elementer, som da svenske kvinner plukket skogsbær i et giftsprøytet område, laget syltetøy og ga det til Riksdagen som protest mot et livsfiendtlig skogbruk.

Kritikken mot økofeminismen tar fatt i at den nettopp ved å knytte kvinnen så sterkt til biologien og naturen, står i fare for å gå reaksjonens ærend: biologi er skjebne. Ved å identifisere seg med naturen, som den vestlige kultur har degradert, kan økofeministene komme til å opprettholde det verdi-

hierarki som de selv tar sikte på å oppheve. Det advares mot en glorifisering av kvinnekulturen, som er skapt av undertrykkelsen, og dermed er like nødvendig å forandre som den følelsesmessig utarmede mannskulturen. Likevel mener også kritikerne at kvinner i større grad enn menn har greid å bevare elementer i sin livsform som kan bli en verdifull spire i utformingen av det nye samfunn (bl.a. R.R. Ruether 1983).

En visjon om rettferd i livsfellesskapet

Økofeminismens *visjon* er et samfunn med et kvalitativt annet liv i harmoni med livet på kloden som helhet, og med kosmos (L. Caldecott og S. Leland 1983, R.R. Ruether 1983). Visjonen går ut over bare å endre de sosiale og økonomiske strukturer i samfunnet. Forutsetningen for et grunnleggende nytt samfunn er det etiske moment som ligger i en holistisk forståelse av naturforholdet. Enhver skade på naturen er en skade på oss selv. Kvinner og menn er deler av samme natur, og dette gjør det vanskelig å opprettholde en antroposentrisk, for ikke å si androsentrisk, posisjon, hvor mennesket (mannen) kontrollerer naturen. Innen en slik forståelse av naturforholdet kan mellommenneskelige relasjoner ikke preges av dominans-underordning, men må fungere som nettverk av gjensidige og likeverdige forhold. Alle levevesener har samme rett til å utfolde sin livsenergi, sin natur og identitet uten å undertrykke andre. Dette gjelder såvel planter og dyr, som mennesker uavhengig av rase, alder, kjønn eller klasse. Mennesket blir til som person, ikke gjennom å dominere eller å eie, men gjennom nære jeg-du-forhold. Økofeminismen utvider disse relasjoner til å omfatte hele livsfellesskapet som vi er avhengige av.

I denne globale, holistiske visjon om overlevelse finnes også en ny målestokk for økonomien: «at vi satser kapital, ressurser

og kunnskap, og får som output: friske mennesker, sunne bioregioner og en fredelig, sunn, varig økologisk levende planet» (H. Henderson 1983). Det lokale samfunn får en sentral plass i visjonen for det nye samfunn, bl.a. fordi dette er rammen om barn-voksen-relasjonen som er så grunnleggende for livets fornyelse. Retten til å delta i beslutninger som angår en, er grunnlag for en modell for styring som innebærer en stadig nedbryting av hierarkiske systemer (H. Henderson ibid.).

Den økofeministiske utfordring

Det kan ikke bli noen ny økologisk etikk bare ved å postulere et jeg-du-forhold mellom menneske og natur. Den må også omfatte de sosiale strukturer av dominans og utbytting som hindrer omtanke for *hele livsfellesskapets* velferd, til umiddelbare fordeler for den dominerende klasse, rase, kjønn.

De grenser som naturen setter for menneskets virksomhet, kan ikke bestemmes av en virksomhet «utenfor» naturen. Grensene må erkjennes og respekteres gjennom en ny måte å forholde seg til naturen på. På samme måte som mellommenneskelige relasjoner må bygge på gjensidighet og akseptering av den andres begrensninger, ikke bare muligheter.

Vi aner konturene av en ny epistemologi (A.K. Salleh 1984). Erkjennelse og kunnskap knyttes sammen i en ny etikk, med forankring i egen kropp og identitet: erkjenne er også å kjenne. Gjennom det nære forhold til egen kropp, og opplevelse av egne reaksjoner, utvikles en ny følsomhet også for andre, som får konsekvenser for sosial atferd. Kunnskap i dette perspektiv utvikles i en bestemt relasjon, vesensforskjellig fra det dualistiske objektforhold i den viten-

skapelige rasjonalisme. Vi må stille oss åpne for naturen, og la den åpenbare seg for oss (M.E. Jegen 1987).

Dette åpner for en ny holdning til styring og utvikling, hvor grunnlaget er respekt for naturprosessene som vi er en del av. Mennesket må endre sin holdning, fra å beherske naturen til å bli gartner, forvalter og tjener for naturens, og dermed kulturens, overlevelse.

En ny modell for styring i samfunnet nødvendiggjør en empati og følsomhet overfor de sårbare nettverk og relasjoner som opprettholder og fornyer livet. Denne type rasjonalitet kunne vi med Bjørg Åse Sørensen kalle *ansvarsrasjonalitet* (B.Å. Sørensen 1982).

Denne rasjonalitet må være grammatikken i hvordan vi organiserer samfunnets institusjoner, organisasjoner, teknologi og styringssystemer. *Hvordan ser de samfunns- og livsformer ut som gjør det mulig å realisere et jeg-du-forhold mellom menneske og natur, og mellom mennesker?* Dette er den økofeministiske utfordring til Gro-rapporten.

Rapportens tosidige strategi, med økonomisk vekst på den ene side – rettferdighet og økologiske hensyn på den andre – kan ikke realiseres samtidig. Dersom den gigantiske innovasjonsprosess som Verdenskommisjonen legger opp til, skal realisere målene om rettferd og økologisk bæreevne, må økonomisk vekst underordnes dette. Og rettferdighet må omfatte såvel kvinner som hele livsfellesskapet.

Kvinner som bærere av en bærekraftig utvikling

Jeg har ovenfor pekt på nødvendigheten av en ny forståelsesramme, for at utviklingen kan bli bærekraftig. Nye organisasjonsformer og institusjoner må skapes, slik at de

forandrede elementer gjensidig kan forsterke hverandre, og føre til nye løsninger i praksis.

Men selv strukturelle endringer må settes i verk av levende mennesker. Det ser ut til å være en allmenn erfaring i forandringsarbeid, at det er avhengig av ildsjeler, dvs. mennesker som tror på at forandring er mulig og nødvendig.

I forandringsteori anses særlig to betingelser for å være viktige for at en innovasjon skal bli vellykket: *eierforhold* og *gevinst*. Eierforhold innebærer at de som skal gå inn for innovasjonen må være delaktige i utvikling av idéene og i gjennomføringen, og oppleve forandringen som sin. Fravær av eierforhold skaper avstand og passivitet. En innovasjonsprosess har størst sjanse til å bli vellykket dersom de berørte parter har fordeler av den, og opplever gevinst, i form av materielle eller immaterielle forhold (B. Østergren og B. Berg i K. Holck 1984).

I gjennomføring av en bærekraftig utvikling er det sannsynlig at kvinner i større grad enn menn vil være innovasjonens bærere. De vil ha størst gevinst, fordi de er de fattigste, og sammen med barna er verst rammet av økologiske kriser. Som Ariel K. Salleh uttrykker det: menn oppnår i dag større tilfredsstillelse av sitt ego ved patriarkatets status quo enn kvinner, og er som helhet mindre motivert til å endre dette systemet enn kvinner er (A.K. Salleh 1984 b).

Kvinner har i større grad eierforhold til problemene fordi de møter de økologiske problemene, fattigdommen og krigen i sine hverdagsliv. Det er kvinner som tar seg av ofrene, de deformerte kroppene, av skadde og sultende. Det er de som trøster de overlevende og beroliger de forskremte. Problemene blir en del av kvinners bevissthet, fordi de bruker sitt dagligliv til å bygge broer over krisene og finne løsninger som er til å leve med.

Nå er kanskje kvinners elendighet et dårlig utgangspunkt for endring. Men en del av bildet er også at det verden over er flest kvinner som engasjerer seg for å løse sine problemer. I mange land tar kvinner i større grad en ledende rolle i politiske kamper, i fredsbevegelsen, i demonstrasjoner mot kjernekraft, i aksjoner for å redde miljø og helse. Fordi det personlige og det politiske er vevet sammen, er det flere og flere kvinner som gjennom sin egen frigjøringskamp oppdager at «en kultur imot naturen er en kultur imot kvinnene». Erfaringer fra de norske nærmiljøprosjekter i regi av Statens Nærmiljøutvalg, viste at det var kvinner som i de fleste tilfeller var ildsjeler, pådrivere og som fikk endringene gjennomført.

Vi kan også vende problemet med feminisering av fattigdommen til en ressurs: Det betyr 1 milliard mennesker som ikke vil noe annet enn å løse sine problemer! (Ingrid Munroe i foredrag på NALs konferanse om Bolognødsåret, høsten 1987.) Kvinner kan organisere hverdagen fordi de må. Kvinner forlater ikke barna sine. Barna skal ikke undervurderes som grunnlag for mobilisering av kvinners ansvar og organisering for felles handling.

Kvinnebevegelsen verden over har gitt kvinner en ny bevissthet og tro på at det er mulig å endre sin situasjon, og kvinner har en egnet handlingsberedskap gjennom sin ansvarsrasjonalitet. Den innebærer den følsomhet og sårbarhet som er nødvendig for å fange opp signaler og impulser fra omgivelsene, for å kunne svare på dem. Dette er nødvendige egenskaper i realisering av en ny økologisk etikk. Kvinners sårbarhet, som i dagens situasjon betraktes som en svakhet, blir vendt til styrke når utviklingsprosessen skal styres etter nye mål.

Kvinner er ikke de fødte ildsjeler, men de blir det gjennom sin sosialisering!

Et siste punkt fortjener oppmerksomhet: de erfaringer kvinner har ervervet fra liknende innovasjonsprosesser. Arbeidet med

å innføre likestilling i etablerte organisasjoner og institusjoner, har nedfelt seg i en rik litteratur, der problemer og muligheter, seire og tap, er dokumentert og reflektert over. Det vil være av stor verdi for gjennomføringen av en bærekraftig utvikling å dra vekslar på denne del av kvinneforskningen.

Konkretisering av et feministisk perspektiv – oppfølging av «bærekraftig utvikling» i Norge

I det foregående har jeg skissert et feministisk perspektiv på «bærekraftig utvikling», og argumentert for en endring av innholdet i begrepet. I den konkrete oppfølging av rapporten er det ønskelig at denne nye tolkning legges til grunn. Forholdet til naturen må endres, målene omformes og omprioriteres, slik at «økonomisk vekst» underordnes «økologi», og rettferd mellom kvinner og menn kommer på planleggingens dagsorden.

Forsøk synes å være en egnet forskningsmetode for å gjennomføre deler av en slik innovasjon. Jeg foreslår to slike forsøk, som kan drives hver for seg, eller i sammenheng.

1. Bærekraftig lokalsamfunn

Forsøk i lokalsamfunn – et helhetlig perspektiv på lokal utvikling i økonomisk og økologisk henseende.

Målsettingen for prosjektet er å:

Synliggjøre 1) forholdet mellom menneskers daglige gjøremål i hverdagslivet, og de økologiske relasjoner mellom egne daglige handlinger og naturen, 2) forholdet mellom menneskers daglige gjøremål og de økonomiske relasjoner, mellom deres daglige transaksjoner og det økonomiske system.

Bevisstgjøre om disse forhold, slik at handling kan følge erkjennelse.

Organisere for en slik kollektiv handling.

Forsøket er tenkt lagt opp etter en retningsgivende idé som er utviklet av Forskergruppen for Det nye hverdagslivet (1984 og 1987). Grunntanken i Det nye hverdagslivet er et helhetlig hverdagsliv hvor livet i boligen, omsorgen og lønnsarbeidet er integrert i tid, rom og personell. Virkemiddel er etablering av et mellomnivå mellom de private hushold, det offentlige og det lokale næringsliv. Mellomnivået skal knytte forbindelse mellom folks daglige handlinger og de økonomiske relasjoner, mellom deres daglige transaksjoner og det økonomiske system.

Mellomnivået er både sosiale anledninger, organisatoriske løsninger og steder for kollektiv samhandling. F.eks. renovasjon og resirkulering, bytte av tjenester, energiforsyning, lokal transport, handel,

matproduksjon, omsorgsløsninger, mulighet for lønnet og ulønnet arbeid.

Mellomnivået er en 4. økonomisk sektor, og en ny måte å fordele hverdagslivets oppgaver på, f.eks. etter en ansvarsrasjonalitet. Ved å legge til rette for kollektive løsninger på en del av hverdagslivets oppgaver, vil mål om rettferd og likestilling kunne prøves ut. Mellomnivået vil kunne gi støtte til forandrende krefter nedenfra.

Forsøket kan egne seg for å prøve ut en ny type økonomi, hvor man innfører «nye penger», som ikke er rentebærende og som har ren bytteverdi, ved siden av de «gamle». Formålet med de nye pengene er å bevisstgjøre om hvor mye av kostnadene som skyldes forrentning (M. Kennedy 1987). Forsøk er tidligere gjort i Sveits og Canada.

Prosjektet kan dra nytte av erfaringene fra nærmiljøprosjektene ved Statens Nærmiljøutvalg, og det vil bli på store teoretiske og praktiske utfordringer.

2. Bærekraftig transport – kommunikasjoner

Prosjektets formål er å omarbeide en bestemt sektor, transportsektoren, for «bærekraftig utvikling».

Transportsektoren er en sentral del av alle menneskers hverdagsliv, og dens fysiske makrostrukturer har en viktig plass i såvel økonomi som landets økologi. Dessuten er det innenfor denne sektor samlet en overveldende kunnskap om de miljømessige virkninger. Og det er samtidig påfallende hvor liten virkning denne kunnskap har fått for de praktiske løsninger. Nettopp dette problem vil være sentralt for gjennomføring av «bærekraftig utvikling».

Hvordan kan man innenfor et lokalsamfunn, en by, en region og et land skape et bærekraftig transportsystem? Også her må det organiseres for synliggjøring, bevisstgjøring og støtte til forandrende krefter nedenfra.

Litteratur

- Caldecott, L. and S. Leland (eds) (1983): Introduction, in *Reclaim the Earth. Women speak out for Life on Earth*. Women's Press, London.
- Dept. for utviklingshjelp (1984): St. meld. nr. 36 (1984-85): Om enkelte hovedspørsmål i norsk utviklingshjelp.
- Forbruker- og administrasjonsdepartementet (1986): Nairobi-strategien for kvinneframgang 1985-2000. Særtrykk av vedlegg til St.meld. nr. 48 (1985-86) Om Norges deltakelse på FN's kvinnekongress i 1985.
- Forskargruppen for Det nye vardagslivet (1984): *Det nye vardagslivet*. Nordisk Ministerråd. Nord-serien.
- Forskergruppen for Det nye hverdagslivet (1987): *Veier til Det nye hverdagslivet*. Om integrering av hverdagslivets oppgaver på et mellomnivå. Nordisk Ministerråd, Nord-serien.

- Gorz, A. (1978): Økologi og frihet. Pax, Oslo.
- Henderson, H. (1983): The Warp and the Weft. The Coming Synthesis of Eco-Philosophy and Eco-feminism. In Caldecott, L. and S. Leland (eds) (1983).
- Holck, K. (1984): Forandrings- og utviklingsarbeid. Kunst eller kunnskap? Oppland distriktshøgskole, Lillehammer. Notat.
- ISIS (1983): Women in Development: A Resource Guide for Organization and Action, Genève.
- Jegen, M.E. (1987): Feminist Future's International Network. Newsletter. Vol. 1, No. 1.
- Kennedy, M. (1987): Toward an Ecological Economy: Money, Land, and Tax Reforms. Foredrag på konferansen Bygge og bo på kvinners vilkår. V. Toneheim ved Hamar, aug. 1987. Notat.
- Merchant, C. (1980): *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution*. Harper & Row, N.Y.
- Næss, A. (1976): *Økologi, samfunn og livsstil*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Radford Ruether, R. (1975): *New Woman and New Earth. Sexist Ideologies and Human Liberation*. The Seabury Press, N.Y.
- Radford Ruether, R. (1983): *Sexism and God-Talk. Toward a Feminist Theology*. Beacon Press, Boston.
- Salleh, A.K. (1984): From Feminism to Ecology, in *Social Alternatives*, Vol. 4, 1984: 3.
- Salleh, A.K. (1984b): Deeper than Deep Ecology. The Eco-Feminist Connection, in *Environmental Ethics*, Vol. 6, 1984: 4.
- Seager, A. og A. Olson (1986): *All verdens kvinner, et internasjonalt atlas*. Universitetsforlaget, 1987, Oslo.
- Sørensen, B.Å. (1982): Ansvarsrasjonalitet: om mål-middel-tenkning blant kvinner, i H. Holter (red.): *Kvinner i fellesskap*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Verdenskommisjonen for miljø og utvikling (1987): *Vår felles framtid*, Tiden, Oslo. «Gro-rapporten.»
- Østergren, B. og B. Berg (1977): Utbildningsplanering för förnyelse. Delrapport 3: Innovationer och innovationsprocesser i högre utbildning. UHÅ-rapport 1977.

Sigrun Kaul
professor,
Nordiska institutet för samhällsplanering,
Stockholm

Med p-piller til de sultende

–Verdens undergang er nær – men i samarbeid med Verdensbanken skal vi utrydde fattigdommen med u-hjelp, og sulten med p-piller.

Dette er budskapet fra Brundtlandkommisjonen, skriver Ebba Wergeland. Hun dokumenterer her det skrikende misforholdet mellom den grundige dokumentasjonen av global katastrofe – og de naive løsningsforslagene, bygd på Thomas Malthus' befolkningsteorier og John Stuart Mills paternalisme fra forrige århundre. Det er overklassens tradisjonelle verdensanskuelse de gir oss: for dem er fattige mennesker problemer, undersåtter, mottakere – aldri hovedpersoner, drivkrefter, ledere.

Derfor kommer ikke verdens fattige flertall til orde i Brundtland-rapporten, annet enn i anekdoter. Derfor kommer aller minst kvinnene til orde, de som er fattigst både på økonomisk og politisk makt.

«Befolkning og menneskelige ressurser» – eller: Fattige kvinner får for mange barn

Kommisjonen beskriver en konflikt mellom befolkningsvekst og naturressurser, og gjør det til et overordnet mål å begrense befolkningsveksten. De hevder at mye avhenger av hvor effektivt vi kan begrense

befolkningstilveksten i sørlige Asia, Afrika og Latin-Amerika.

Samtidig refererer rapporten til at verden nå produserer mer mat pr. innbygger enn noen gang tidligere (s.94), men at de industrialiserte land bruker uforholdmessig meget av alle ressurser, også av kalorier. I land som vårt eget er kaloriforbruket til og med så høyt at det bidrar til sykdom, såkalte «diseases of affluence» («overflodssykdommer»). Da blir det ikke så innlysende at

motsetningen mellom ressurser og befolkningsvekst bør løses ved å redusere befolkningsveksten i fattige land. I rike land er problemet som kjent for *lav* befolkningsvekst, altså manglende menneskelige ressurser. (Jfr. norske offentlige utredninger om stagnerende fødselstall.) Med denne demografiske ubalansen blir det også vanskelig å forstå hvorfor kommisjonen avviser migrasjon som en mulighet, om enn en nødløsning, for folk i fattige land. «Muligheten for å flytte til andre land er i realiteten utelukket,» sier kommisjonen, uten nærmere forklaring (s.78).

Begrenset befolkningstilvekst *kan* være et uttrykk for sosial og materiell velstandsøkning (som kommisjonen nevner), og dermed gjenspeile en positiv utvikling. Men begrenset befolkningsvekst *uten* en slik underliggende forandring kan vanskelig kalles positiv. I så fall må den jo skyldes at kvinnene av ulike årsaker (tvang, dårlig helse, høy spedbarns- og barnedødelighet) får færre barn som lever opp. Dette er ingen velsignelse. I de områdene kommisjonen spesielt nevner, vil det tvertimot bety en forverret materiell situasjon og store menneskelige tragedier. Det er også grunn til å minne om at politiske kampanjer som

«straffer» flerbarnsfamilier økonomisk og belønner ettbarnsfamilien, kan føre til økt perinatal dødelighet for (uønskede) pikebarn i land der barns arbeid har stor økonomisk betydning for familien.

Flertallet av verdens kvinner vil derfor neppe dele kommisjonens prioritering av senket fødselstall i 3. verden-land. I store deler av verden er barn fortsatt en sikkerhet i alderdommen, og en verdifull arbeidskraft for familiehusholdningen. Man fjerner ikke barnearbeid ved å begrense fødselstallet. Tvert imot, man legger større byrder på de barna som blir igjen.

En bærekraftig utvikling som tar vare på menneskelige ressurser og legger vekt på kvinnes interesser, forutsetter i stedet at mødres og barns behov blir prioritert – uansett hvilken del av verden de lever i, og uansett virkningen på befolkningsveksten i området. Dette er noen eksempler på aktuelle innsatsområder:

Bedre mødre helse

350 av 100 000 kvinner dør i forbindelse med fødselen, tallet er langt høyere i fattige strøk. I motsetning til barnedødeligheten holder mødredødeligheten seg i mange områder uendret høy, og er den viktigste årsaken til at kvinners gjennomsnittlige levealder i mange land er lavere enn menns.

Bedret mødre helse har også betydning for barnas helse. Mødres underernæring er en av de viktigste årsakene til høy barnedødelighet.

Bedret mødre helse forutsetter at kvinnene får rett til utdanning, materiell trygghet og tilfredsstillende helsetjeneste. Problemet med materiell trygghet for mødrene er størst i 3. verden-land, men ikke begrenset til disse. Eksempelvis utgjør kvinner og barn 77% av USAs fattige befolkning.

Bedre helse for barna

Lavere barnedødelighet og sunnere barn virker tilbake på kvinnes helse ved at det

ikke blir nødvendig med så mange fødsler for at noen skal vokse opp.

Hjelp til å øke intervallet mellom graviditetene (ammehjelp, prevensjon)

Hjelp til å kunne velge selv

Det vil på den ene siden si hjelp til å unngå uønsket svangerskap (rett til prevensjon, eventuelt abort), og på den andre siden, hjelp til omsorgen for de barna man ønsker seg: barnehager, skole, støtte til aleneforsørgere, og en samfunnsplanlegging som motvirker oppsplitting av familiene.

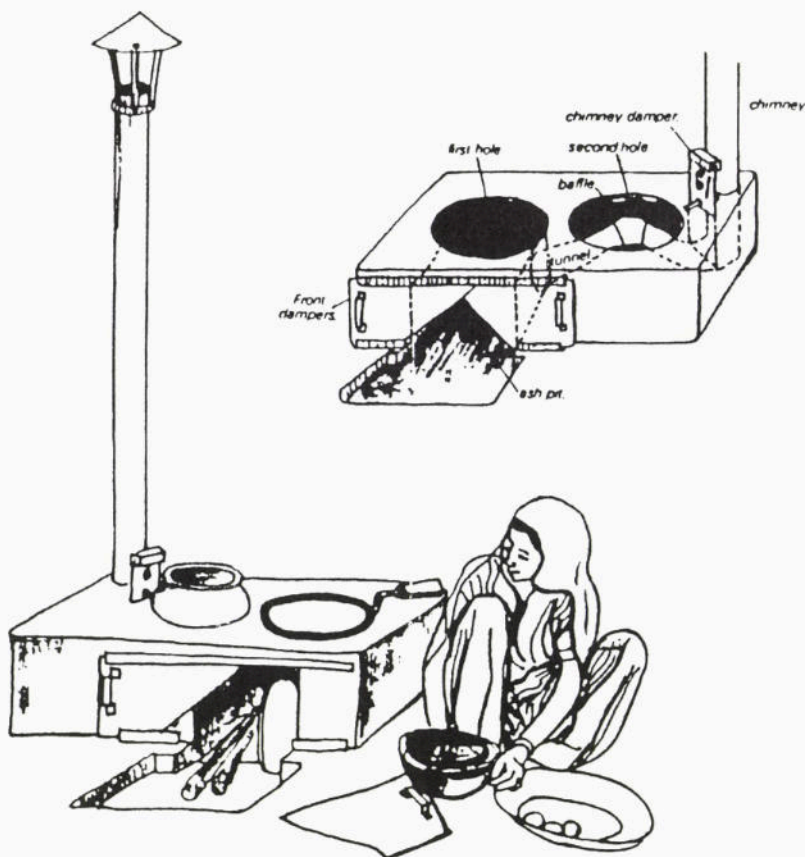
Hjelp ved ufrivillig barnløshet

Det trengs hjelp både mot «gynekologiske» årsaker til barnløshet, som er det vanlige i industriland, og mot «fattigdoms-årsaker»

som infeksjoner, feilernæring og dårlig helsetilbud.

«Utfordringen ligger i å utforme et program som bygger på kvinnes egen oppfatning av sine behov. Mødrehelsearbeid har mislykket eller blitt lite utnyttet i mange land fordi tilnærmingen har vært ovenfra og ned. Det er viktig å legge større vekt på folks egen deltaking.» (Ulf Högberg et al.: Maternal health care and developing countries. Stockholm 1987.)

Kommisjonen kommer i kapittelet om energi tilbake til spørsmålet om befolkningsvekst. Det heter der at fortsatt befolkningsvekst vil gjøre slutt på brenneveden. Samtidig sies det imidlertid at det for de fattige er pengene, ikke energien, som er den begrensende faktoren. Penger gir dem mulighet til energisparing. Energiforbruket i den rike del av verden er dessuten mange ganger større per person.

Taken from: CHULHA MISTRI TRAINING MANUAL by Madhu Sarin, India

Kvinner og barn er de viktigste brukerne av brenneved. Bedre tilgang på ved er i kvinners og barns umiddelbare interesse i vedfattige strøk, fordi det er arbeidsbesparende. De får mindre arbeid med ved-sanking. Igjen er det fra et kvinneperspektiv vanskelig å godta at redusert befolkningsvekst skal være løsningen.

Færre barn er ingen forutsetning verken for produksjon av brenneved eller for å skaffe penger så kvinnene kan utnytte veden bedre (noe de ikke trenger å *motiveres* for). Tvert imot, produksjon krever arbeidskraft, og pengeinntekt til familien krever også arbeidskraft. Og redusert befolkningsvekst *uten* samtidig vedproduksjon og bedret økonomi, betyr en *forverring* av kvinners og barns situasjon i disse områdene.

«Landbruksprogrammene har oversett kvinnene» – eller: Sultkatastrofer er lønnsomme

Kommisjonen viser til at kvinner i mange strøk av den 3. verden er ansvarlige for 60-90 % av all matproduksjon. Samtidig er kvinnelige bønder ofte utelatt i programmer som skal øke produksjonen, og nesten alle landbruksprogrammer har hatt tendens til å overse de spesielle behovene kvinnene har.

Rapporten går ikke inn på årsakene til dette. Men kvinnes «fravær» i jordbruksprogrammene er ingen enkel forglemmelse. Derfor er det en mangel ved rapporten at problemet ikke analyseres nærmere. Rapportens handlingsforslag blir urealistiske fordi de ikke tar hensyn til at dette problemet er et kjerneproblem når det gjelder å sikre matvareressursene.

Kvinnene blir tilbake på jorda når mennene søker arbeid i byene. Kvinnene får

ansvaret for sjølbergingsjordbruket, men har samtidig ikke mennenes rettigheter til produksjonsmidlene. Kvinnene har hovedansvaret for barn og husholdning, men mangler alternative pengeinntekter.

Ny jordbruksteknologi settes inn i cash crop-produksjon, ikke i sjølbergingsjordbruket. Ikke fordi man har *glemt* kvinnes sektor av jordbruket, men fordi den ikke gir eksportvarer og inntekter til jordeier og investor, statlig eller privat. Dette får alvorlige konsekvenser, ikke bare for kvinnene, men for familiene som lever av kvinnes jordbruksarbeid. Når denne sektoren av jordbruket svekkes, svekkes livsgrunnlaget for barn, kvinner og de som ikke selv kan skaffe seg inntekt ved arbeid. En endring er derfor ikke bare viktig for kvinnene, men for selve muligheten for en bærekraftig utvikling i landbruket.

De uhyggelige konsekvensene av satsingen på cash crops går f.eks. ikke bare ut over kvinnene. Argentina bruker mer korn til dyrefor enn til å fø sin egen befolkning. Kornet går til kvegfarmene og ender som hamburgere i USA. Samtidig er 80 % av ungene på landsbygda underernært. Et annet eksempel er Sahel-området i Afrika, der fem land hadde rekordavlinger av bomull i 1983 og 1984 samtidig som de importerte rekordmengder av korn og det ble erklært sultkatastrofe. (Kommisjonens rapport s. 60.)

En rapport fra FAO (1984) sier: «Man kan ikke oppnå markert økning av produktiviteten i jordbruket i den fattige verden eller redusere fattigdomsproblemet på landsbygda med mindre en virkelig bedrer kvinners adgang til sentrale produktive ressurser og tjenester. Patriarkatets konsekvenser for produktiviteten i jordbruket er veldig kostbare. Utviklingslandene klarer ikke disse kostnadene.» (World Survey. Women in Agriculture. Sittet i Debbie Taylor: Verdens kvinner. Kvinnefronten i Norge, Oslo 1987.)

Problemet er ikke begrenset til «patriarkatet», dvs. til tradisjonelle rollemønstre og maktforhold mellom menn og kvinner. Sattingen på cash crops og utarming av sjølbergingsjordbruket skyldes også maktfordelingen mellom de som skal leve av sjølbergingsjordbruket og de som har inntektene av cash crop. Problemet henger altså sammen med en økonomisk verdensordning som gjør det hensiktsmessig for de som bestemmer premissene for utvikling, å «glemme» kvinnene i jordbruket, og opprettholde og forsterke tradisjonelle kvinneverker. (Disse spørsmålene er grundigere behandlet i kapittelet «Imperialismen og kvinnene» i Kjersti Ericsson: Søstre, kamerater. Oktober, Oslo 1987.)

Hvis denne sirkelen skal brytes, må tiltakene rettes både mot eierforhold og inntektsfordeling, slik at f.eks. lønnsomheten ved dyrking av cash crop kan veies mot kostnadene: en utvikling som fører til økende fattigdom, sult og underernæring. Samtidig må kvinnes juridiske og sosiale stilling endres. Mange kvinneorganisasjoner arbeider med dette som mål. Kvinner organiserer seg også i jordbruket for å løse konkrete problemer bedre – f.eks. i jordbrukskooperativer. Her utvikles det allerede i dag på grasrotnivå systemer for bærekraftig utvikling.

Kommisjonen legger vekt på ekspertise. De fleste jordbruksekspertene i statsbyråkrati og utviklinghjelp er menn. Opplæring av kvinner tar ikke hensyn til deres rolle i

jordbruksproduksjonen. I den nevnte FAO-rapporten heter det også (1984): «I løpet av tiåret har det blitt avslørt heller nedslående informasjon om kvinners adgang til jordbruksutdanning, opplæring og videreutdanning.»

Dette skulle tilsi at man balanserte ekspertenes innflytelse med større innflytelse fra de kvinnelige jordbrukerne selv, og fra deres organisasjoner. Ellers kan det være vanskelig å bryte den farlige utviklingen ekspertene har bidratt til, der plyndring av jorda og kvinneundertrykking forsterker hverandre.

En bærekraftig utvikling innen jordbruket må være kvinneverrettet for å føre fram, og det betyr blant annet:

Støtte til sjølbergingssektoren

I dag er dette et akutt behov i 3. verden-land. Med tanke på en nødvendig omfordeling av verdens matvareressurser og – muligheter, blir dette også aktuell politikk for industrilandene.

Særskilt støtte til kvinnelige jordbrukere

Dette omfatter støtte til opplæring, juridiske rettigheter og økonomisk støtte.

Støtte til kvinners organisasjoner

Dette gjelder både organisasjoner som arbeider for å styrke kvinnes stilling juridisk, økonomisk og sosialt i samfunnet, og som dermed motvirker tradisjonelle kvinneundertrykkende samfunnsforhold, og støtte til kvinners organisering innen i jordbruket.

Systematisk vurdering av konsekvensene for kvinnelige jordbrukere (og for sjølbergingsjordbruket) av alle jordbrukspolitiske tiltak

Dette må både gjelde nasjonale politiske tiltak og investeringer og hjelpeprogrammer eller jordbrukspolitiske samarbeidsavtaler mellom landene.

Tegning: Anne S. Walker

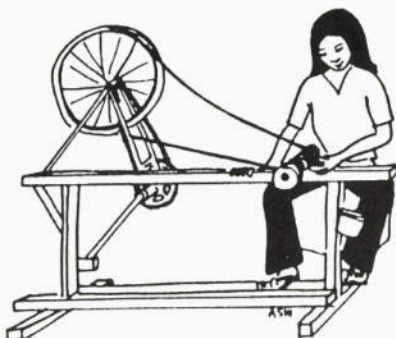
Den *uformelle sektoren* spiller samme rolle i byene som *sjølbergingssektoren* gjør i jordbruket. ILO regner med at et flertall av arbeidende kvinner i den 3. verden tilhører denne sektoren. Kvinnene har færre muligheter enn menn i den formelle sektor. De har mindre opplæring og utdanning og er mindre mobile på grunn av omsorgsansvar. Derfor finnes kvinnene igjen blant de fattigste i den fattige uformelle sektoren, og de er i større grad avhengig av mulighetene i denne sektoren enn menn.

Det er utviklet sterke kvinneorganisasjoner som omfatter både denne sektoren, hjemmearbeidende og industriarbeidende kvinner. Organisasjonene ivaretar kvinnenes interesser på mange områder også utover tradisjonell lønnskamp. Disse organisasjonenes erfaringer er viktige i arbeidet for å finne bærekraftige økonomiske løsninger. (Se f.eks. Swasti Mitter: *Common Fate*, Common Bond. Pluto Press 1986.)

«En ny epoke med økonomisk vekst» – eller: Tilbake til symaskinen og leilighetsjobbene

I den internasjonale «arbeidsdelingen» har utviklingsland i stor grad tatt seg av arbeidsintensive deler av produksjonsprosessen. Innen mange bransjer har lavtlønnen, uorganisert arbeidskraft i 3. verden land konkurrert ut høyere lønnet arbeidskraft i i-land. Svekket livsgrunnlag på landsbygda og masseflytting til byene har gitt rikelig tilgang på billig arbeidskraft i disse landene. Arbeiderne i i-land er blitt stilt overfor valget mellom «bedret konkurranseevne» eller arbeidsløshet.

I sin mest ekstreme form, har 3. verdenslandenes jakt på utenlandske investorer

Tegning: Anne S. Walker

skapt «eksportsonene», med spesielle fordeler for utenlandsk kapital: lav skatt og «liberale» lover, blant annet redusert arbeidervern, miljøvernsbestemmelser og iblant innføring av anti-streikelover. Industri fra i-land søker seg hit pga. lempeligere miljøkrav og manglende organisering blant arbeiderne. (Også i Europa har man forsøkt å ta etter suksessen ved å opprette spesielle «industrisoner».)

Både i den arbeidsintensive industrien og i eksportsonene spesielt, har det vært stor andel av kvinnelig arbeidskraft.

Arbeidskraften er gjerne dominert av unge kvinner mellom 16 og 25 år, ufaglærte arbeidere. Kvinnenes tradisjonelle rolle i samfunnet gjør at de i utgangspunktet stiller svakere enn mennene når det gjelder å sikre elementære rettigheter. Muligheten for disiplinering av denne arbeidskraften er større. Yrkesmedisinere som har arbeidet i slike soner rapporterer alvorlige arbeidsmiljøproblemer, for eksempel i elektronikkindustrien og tekstilindustrien. (Se f.eks. Thomas Gassert: *Health hazards in the electronics industry*. Asia Monitor Resource Center, 1985.)

For kvinner som blir arbeidsløse i disse områdene, er prostitusjon en av de få utveiene. Prostitusjonsturisme drives åpenlyst i flere land i Sørøst-Asia, i samarbeid med reiseoperatører i Europa og Japan. Nyere rapporter fra bl.a. Folkerepublikken Kina sier at kvinnene i eksportsonene kan være

spesielt HIV-smitte-utsatt på grunn av utbredelsen av prostitusjon som levebrød. (Se f.eks. Le Monde 23.12.87)

I de senere år er de deler av produksjonen som er arbeidsintensive begynt å komme tilbake til i-landene. Dette er skjedd i takt med kvinners økende deltakelse i arbeidslivet, og nedbygging av primærnæringene i i-land som vårt eget. Det foregår nedlegging av mannsindustri, samtidig med opprettelse av kvinnearbeidsplasser.

For mange kvinner er det vanskelig å kombinere 8-timers arbeidsdag med (ene)ansvar for barn og hjem. Dette åpner for korttids-, deltids- og leilighetsjobber – med personlige arbeidsavtaler som oftest gir færre rettigheter enn vanlige kollektive avtaler innenfor normalarbeidsdagen.

I et ILO-dokument fra 1986 (Women at work. 2/1986) beskrives utviklingen slik: «I både industrialiserte og ikke-industrialiserte land er det en sterk bevegelse bort fra fulltids normalt «lovbeskyttet» arbeid, som historisk har vært dominert av menn, til deltids, uformelt, midlertidig og ikke lovbeskyttet arbeid. I land etter land er menns sysselsetting stagnert eller gått tilbake, mens kvinners sysselsetting har vært økende. Det kan se ut som en fordel for kvinner, men dette er langt fra sikkert, selv om kvinners arbeidsløshet er falt, sammenliknet med menns i mange land. Grunnen til dette er at mange av de formene for arbeid som er økt, innebærer arbeidsforhold med høy grad av utbytting, med lave eller ujevne inntekter.

....Hjemmearbeid har vært økende, store selskaper gir ut arbeid på anbud, ofte med hjelp av ny informasjonsteknologi.

I mange land har fleksibelt arbeid betydd en overgang til midlertidig arbeid, og igjen er kvinnene i flertall blant de som er involvert. Det har faktisk vært en internasjonal trend, som ennå ikke er fullt dokumentert, der «ansettelsen» overføres fra bedrifter til byråer, noe som undergraver muligheten

arbeiderne har for kollektive lønnsforhandlinger.

Omfanget av bruk av kvinner som hjemmearbeidere, midlertidige, deltids- eller leilighetsarbeidere, må dokumenteres og forklares. For mange arbeidere er «fleksibilitet» bare et penere ord for utrygghet.»

«En ny epoke med økonomisk vekst er avgjørende for vår mulighet til å løse miljøproblemene og skape en bærekraftig utvikling,» står det på omslaget til den norske utgaven av rapporten. Kommisjonen mener at industrien må produsere mer, de må bare utnytte energi og råvarer mer effektivt enn i dag. Produksjonsvekst framstilles som et absolutt gode, for alle.

Men for en bærekraftig industriutvikling er det ikke nok «å produsere mer av mindre» i betydningen økt produktivitet for mindre kostnader på energi- og råstoffsidene – hvis det betyr økt forbruk av menneskelige ressurser og rovdrift på arbeidskraft slik eksportsonene er et grotesk eksempel på.

Kommisjonen ønsker industri- og miljøvernstandarder som er like internasjonalt og som tar hensyn til kvinner og barn. I dag mangler dette selv i i-land, og i 3. verden-land er det dessverre «akseptert», også blant internasjonale eksperter, at det er økonomisk nødvendig å sette mindre strenge grenser! Farlig industri flyttes fra i-land til land uten restriksjoner. Dette medfører at de på forhånd dårlig beskyttede arbeiderne utsettes for betydelig helserisiko, også risiko for fosterskade i tilfelle graviditet. Informasjon, lovvern og skriftlige advarsler på produktene på lokalt språk slik kommisjonen foreslår, er lite verdt hvis arbeiderne ikke er lesekyndige og mangler midler til å gjøre sine miljøkrav hørt, f.eks. fagforeninger eller andre organisasjoner. På alle disse områdene er kvinnene dårligst stilt, og dermed mest utsatt. Et visst minimum av rettigheter i arbeidsforholdet er altså viktigere enn formelle standarder,

selv om disse også i høy grad er ønskelige.

En bærekraftig utvikling i industrien som tar hensyn til kvinnene, krever at man i både i-land og u-land retter oppmerksomheten mot

Arbeidsmiljø på kvinnearbeidsplasser

Sosial og biologisk kjønnsrolle, arbeidsdelingen innen familien og mannsdominert fagforenings-tradisjon er forhold som gjør det vanskeligere for kvinnene å oppnå og forsvare elementære rettigheter, og som gjør det lettere å «disiplinere» kvinnelig arbeidskraft. I i-land er innvandrerkvinnene ofte hardest rammet. Rapporter fra norsk (arbeidsintensiv) konfeksjonsindustri om hyppigheten av invalidiserende belastningsslidelser, illustrerer at problemet ikke er fremmed for norske arbeidere heller.

Tendensen mot «fleksibilitet» i arbeidsavtalene

Betyr den større fleksibiliteten på arbeidsmarkedet økt frihet for kvinnene, eller økt utrygghet? Hvilken utvikling tjener kvinnenes behov best?

Internasjonal lovgivning mot kvinnediskriminering

Kommisjonens forslag til rettslige prinsipper mangler formuleringer som tar vare på behovet – som kommisjonen påpeker – for å styrke kvinnes samfunnsmessige og juridiske stilling.

Miljøkonsekvenser for kvinner av ny teknologi

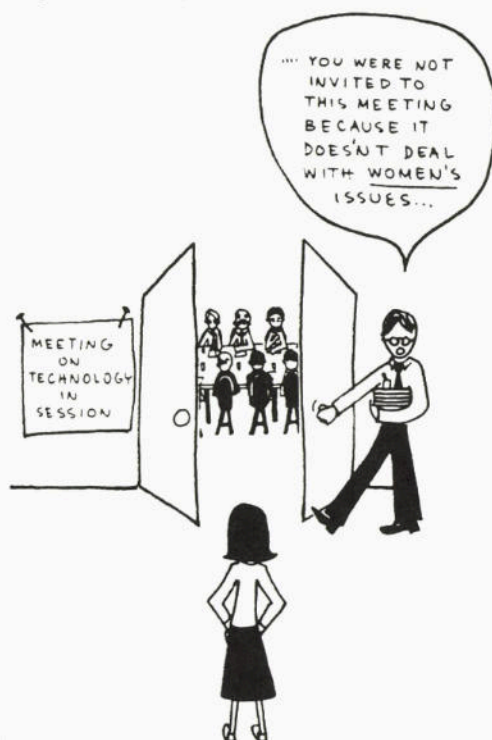
Positive og negative erfaringer med arbeidssorganisering i forhold til ny teknologi. På den ene siden f.eks. dårligere inntekt, økt monotoni og isolasjon for hjemmearbeidende kvinner som blir «underleverandører». På den andre siden muligheter til å bevare arbeidsplasser utenfor tettsteder og byer, takket være telekommunikasjon.

Behov for bedre vern og tilrettelegging for gravide og småbarnsmødre i arbeid

«Mot handling i fellesskap» – eller: Framtida, sett ovenfra

Kommisjonen peker på viktige og velkjente problemer som angår kvinner, både når det gjelder reproduksjon, jordbruk, energi og økonomi. Men kommisjonen peker ikke på konkrete veier å gå når det gjelder å ivareta kvinners interesser særskilt, og snu den utviklingen som i dag pågår.

Det er lav kvinnedeltakelse i kommisjonens utvalg og underutvalg. Blant «grasrot»-røstene som løpende kommenterer rapporten i egne rammer, er også kvinnene i klart mindretall. Kommisjonen ser ikke ut til å ha rådført seg med eksisterende organisasjoner i FN-systemet som har kvinner og

Tegning: Anne S. Walker.

(bærekraftig) utvikling som arbeidsområde. Heller ikke andre internasjonale kvinneorganisasjoner ser ut til å være konsultert i særlig utstrekning.

FNs kvinnekonferanse i 1985 hadde kvinner og utvikling som et hovedtema. En organisasjon som UNIFEM (parallellorganisasjon til UNDEP) ville vært en naturlig høringsinstans under kommisjonens arbeid. Kvinner, utvikling og miljø er langt fra noe nytt tema. Kvinneorganisasjoner og kvinnegrupper over hele verden har lenge arbeidet med de samme problemene som kommisjonen tar opp, med vekt på kvinnes spesielle rolle. I Norge har både NORAD og kvinnelige norske forskere kontakt med slike miljøer (f.eks. DAWN, en gruppe kvinneforskere fra 3.verden-land.)

For å heve kvinnes status juridisk, sosialt og økonomisk slik kommisjonen mener er ønskelig, må kvinner og kvinners organisasjoner også få høyere status som rådgivere og høringsinstanser når planene legges for vår felles framtid.

Rapporten peker på politikeres og regjeringers ansvar for å endre situasjonen. Kommisjonen er samtidig opptatt av hvordan man skal sikre deltakelse og engasjement fra befolkningen. Men slikt engasjement finnes allerede – av naturlige årsaker – blant de som rammes av knappheten på ressurser. Fattige kvinner er en hoveddrivkraft i dette grasrot-engasjementet,

fordi de er hardest rammet og har færrest utveier. Politikere og regjeringer kan best bidra ved å rydde hindringer av veien for dette engasjementet. I første omgang – la dem iallfall få komme til orde!

Hvis det ikke fantes rike, hvem skulle da hjelpe de fattige?

Brundtland-kommisjonen har dokumentert en dyster samtid. Og utarming av miljø og ressurser som de beskriver, truer ikke lenger bare Brasils indianere og Afrikas fattigbønder, «de andre». Den truer alle. Likevel har ikke kommisjonen noe bedre svar å komme med enn overklasse-teorier fra 1800-tallet:

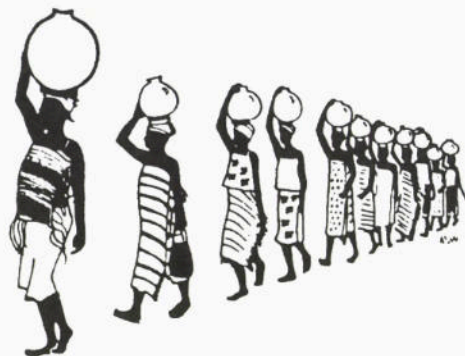
– Befolkningsvekst blant de fattige skaper fattigdom. Hvis de fattige fødte færre barn, ville det bli færre fattige.

– De rike har rett til sin rikdom, men også plikt til å vise filantropisk oppmerksomhet overfor de fattige. Derfor må de rike land yte økonomisk bistand, og Verdensbanken må ta miljøhensyn.

– De rike har rett, men også plikt til å veilede de fattige. De rike er for de fattige «in loco parentis» – i foreldrenes sted, som John Stuart Mill skrev. De bør også tildele «barna» passende mengder makt og rettigheter når disse viser seg ansvaret verdig.

Hvorfor lever dette tankegodset videre? Det er en filosofi som legitimerer ulikhet mellom rik og fattig, utbytter og utbyttet. Den løser de grådiges moralske dilemma – stilt overfor ofrene for grådigheten. «Overklassen» er best tjent med teorier som ikke stiller spørsmålstegn ved plyndringen av de fattige, bare ved formene den tar. Slik var det i England på 1800-tallet, og slik er det i verden i dag.

Brundtlandkommisjonen kaller det hen-

Det gjelder å kjenne de nye honnørordene: Miljø, utvikling, framtid, ressurser.
Tegning: Anne S. Walker.

Kilde: International Women's Tribune Centre, Inc.

siktsløst å forsøke å løse miljøproblemer uten å se på årsakene til fattigdommen og den internasjonale ulikheten (s.14). Men hvis de virkelig skulle se på fattigdommens årsaker, måtte de også se på rikdommens årsaker. Thomas Malthus og John Stuart Mill reddet dem.

Etter Brundtland-rapporten: Hvor går forskningsmidlene?

Norge er et lite land, og det meste av veien til en felles framtid vil bli kartlagt av andre enn oss. Men vi har en uforholdsmessig stor andel av verdens ressurser, også forskningsmessig. Hva bruker vi dem til?

Den politiske oppmerksomheten omkring Brundtland-kommisjonen gir nye muligheter for forskningsmidler. Det enkleste er å omskrive gamle prosjekttitle med nye honnørord (miljø, utvikling, framtid, ressurser) og finansiere gamle tanker under nytt flagg. Men det gikk også an å ta fatt på det vi er best plassert og skolert til å analysere: *Norges eget bidrag til bærekraftig utvikling, både innenfor våre egne grenser, og der Norge er engasjert i utlandet.* Hvilke konsekvenser tar Norge selv av materialet som Brundtlandkommisjonen har lagt fram?

En større internasjonal konferanse eller «høring» om miljø og bærekraftig utvikling fra et kvinneperspektiv, ville også være en god oppfølging av Brundtland-kommisjonens arbeid. En slik konferanse kunne danne basis for forskningssamarbeid, ikke minst med forskningsmiljøer i 3.verden-land. Enkelte norske forskere har allerede tilknytning til disse miljøene, men denne kontakten kan utvides betraktelig. Det er naturlig at initiativet kommer fra Norge, ettersom Norges kvinnelige statsminister har ledet kommisjonen. NAVFs kvinnesekretariat kunne utgjøre kjernen i arbeidet med konferansen.

Ebba Wergeland
lege
Institutt for forebyggende medisin
Universitetet i Oslo

Hverdagslivet som forskningsfelt

Det må legges større vekt på å integrere samfunnsvitenskap og kulturvitenskap og på å utvikle teorier om samfunnet på dette grunnlaget. Marianne Gullestad begrunner her dette synspunktet i en diskusjon om hverdagslivet som begrep og forskningsfelt. Hun hevder at en årsak til dagens mangelfulle teoretiske forståelse av samfunnet er at enkelte folkelige begreper ureflektert brukes som analytiske begreper.

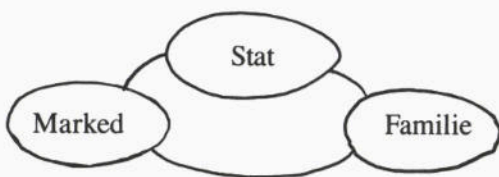
Hverdagslivet er et meget diffust og omfattende begrep. Ved å si dette, vil jeg med en gang antyde at vår teoretiske og empiriske forståelse av samfunnet er mangelfull. Vi har en form for blindhet som består i at enkelte folkelige kategorier og oppfatninger videreføres i vitenskapen. Hvis samfunnsforståelsen er mangelfull, vil også med nødvendighet vår forståelse av endringer være mangelfull og dermed også vår evne til å styre og forme de omstillingene samfunnet står overfor.

Hverdagslivet sett «ovenfra»: organisatorisk restkategori

Den som nærmer seg hverdagslivet som forskningsfelt, vil oppdage at det sett «ovenfra», fra dagens samfunnsvitenskap eller offentlig forvaltning, nærmest kan

betegnes som en slags organisatorisk restkategori.

For å eksemplifisere dette, kan en enkel modell, som blant annet har vært brukt for å analysere velferdsproduksjon, gjøre nytten:

Her er det noe som mangler, fordi det som ikke er marked og stat ikke nødvendigvis er familie. Det er store gråsoner som modellen ikke fanger inn. Disse feltene betegnes ofte som hverdagslivet, sosiale nettverk, slektskap, uformell organisering, nærmiljø, lokalsamfunn eller lignende. Ingen av disse betegnelsene er dekkende, men de antyder hvor tampen brenner.

Hverdagslivet sett «nedenfra»: System av forutsetninger

Noe av problemet med den rådende vitenskapelige samfunnsforståelsen er på denne måten at den i for stor grad gjensker sektorsamfunnets bransjer og sektorer. Sektorsamfunnet reflekteres for eksempel i de ulike «bindestreks-logier». Én måte å gå *bakom* disse inndelingene på, er at forskeren går direkte ut og gjør feltarbeid i livet selv, slik det utfolder seg og slik mennesker forteller om det. En slik angrepsmåte har mange fordeler. Det blir mulig å si noe om livsområder som ikke fanges inn av verken ensidig skrivebordstenkning eller sektortankegang. En kan samle materiale om alt det mellomliggende, selve sementen i samfunnsbyggverket. Det blir mulig å se ulike virksomhetsområder i sammenheng, å oppdage empirisk hva disse sammenhengene består i, og å formulere nye analytiske begreper med utgangspunkt i dette. Disse begrepene blir ofte positive på den måten at de forteller hva som er, i stedet for negative, ved at de forteller hva noe ikke er eller mangler.

Et klassisk eksempel på dette er Eilert Sundt (1869) som gikk ut for å undersøke vanstellet og urensligheten, og endte opp med å skrive om *stellet*, hva kvinnene faktisk gjorde. Et annet eksempel er kjøkkenbordssamtalene til dagens unge drabantbymødre. Det som noen ville kalle sladder eller betroelser kan analyseres som filosofiske moraldiskusjoner (Gullestad 1984). Et tredje eksempel er min «oppdagelse» av passepikene, små piker fra 9 til 14 år som regelmessig triller barn for en lønn (Gullestad 1979). Denne folkelige institusjonen er av flere grunner meget viktig: sosialisering, overføring av barnekultur, mødrenes deltidsarbeid, integrasjon i bomiljø og solidaritet mellom generasjonene. Likevel

hadde den vært usynlig i samfunnsvitenskapen. Både undersøkelser av barnetilsyn og undersøkelser av barn og unges fritidsvaner var foretatt slik at dette falt ut. I en undersøkelse av ungdommens fritidsvaner kunne en for eksempel gå ut fra at barnepass var kodet som samvær som igjen var kodet som passivt. Passepiken hadde antakelig dermed bidratt til den lite epokegjørende konklusjon at ungdom fra lavstatusmiljøer er mer «passive» enn ungdom fra høgstatusmiljøer.

Eksemplet med passepikene er en god illustrasjon på hvordan hverdagslivet, når en ser det «nedenfra», inneholder viktige forutsetninger for hva som foregår i resten av samfunnet. Disse delene av livet er ikke bare (for å bruke en samfunnsteknokratisk term) konsekvensmottakere av beslutninger i andre deler av samfunnet, de utgjør også sentrale forutsetninger og infrastruktur for det som foregår i andre felt. Hverdagslivet er preget av *kreativitet* og *aktivitet*. Dette synet er dynamisk og innebærer at det ligger såvel flaskehalsar som ressurser og potensialer i hverdagslivet.

Passepike-eksemplet illustrerer også at det blir vanskeligere ikke å ha et *kjønnspolitisk perspektiv* når hverdagslivet skal analyseres og begrepsfestes. Både menn og kvinner deltar i hverdagslivets aktiviteter. De berører likevel noe mer av kvinners liv enn mennenes. Det er i disse delene av livet kvinner har vært mest aktive, skapende og innflytelsesrike. Når disse delene av livet faller ut av samfunnsforståelsen, faller også kvinnene ut som aktive og skapende. I såkalte «allmenne» analyser av samfunnsforandringer gjøres det sjelden klart at de bare behandler menns roller.

Av denne grunn er det nødvendig med et kjønnsanalytisk perspektiv. *Med et kjønnsanalytisk perspektiv menes kunnskap om hvordan kjønnsrollene oppstår og en grunnleggende forståelse av de ulike samfunnsmessige konsekvenser det å være*

kvinne og mann fører med seg – i politisk liv, arbeidsliv og hjemmeliv. Dette innebærer med andre ord å gjøre rede for de roller menn og kvinner har i samfunnet.

Nyere kvinneforskning har løftet fram, synliggjort og begrepsfestet noe av den infrastrukturelle innsatsen som kvinner utfører i hverdagslivet. Særlig har det utviklet seg en interessant forskningstradisjon når det gjelder studiet av omsorg.

Det kjønnsanalytiske perspektiv rent allment, og studiet av omsorg spesielt, er meget vesentlig i de samfunnsmessige omformingsprosessene vi er oppe i. En av de mer dramatiske endringer i Norge de siste 20 årene er at kvinnene har gått ut i yrkeslivet. Hvilke konsekvenser dette har, finnes det lite oversikt over. Det er for eksempel meget sannsynlig at noe må gå tapt i hverdagslivet, og at tiltak bør settes inn for å motvirke dette.

Fraværet av et kjønnsanalytisk perspektiv er et stjerneeksempel på hvordan samfunnsvitenskapen har reproduisert common sense. Den kjønnsbestemte arbeidsdelingen har rett og slett virket så «naturlig» og triviell at en inntil de senere årene ikke har funnet det nødvendig verken å gjøre rede for den eller undersøke dens forutsetninger og konsekvenser.

Samfunnsvitenskap har derfor i stor grad dreiet seg om å utvikle menns kompetanser og kunnskapsfelt. Kvinners tradisjonelle kompetanser og kunnskapsfelt defineres ofte som uinteressante og faller utenfor.

Identitet, levesett og livsstil

Hverdagslivet er ikke bare praktiske aktiviteter, det har også kulturelle dimensjoner i form av ekspressive uttrykk, virkelighetsforståelse og idégrunnlag. Jeg ser begreps- trioen identitet, levesett og livsstil som

meget nyttig når det gjelder å fange inn både de praktiske levekårsaspektene og meningsaspektene ved hverdagslivet. Disse begrepene er jeg derfor i ferd med å utvikle til et teoretisk perspektiv som fanger inn noen tendenser i den utviklingen samfunnet er inne i.

Identitet, levesett og livsstil er generelle begreper som ifølge denne teorien har spesielt høy forklaringskraft i analysen av hverdagslivet i slutten av det tyvende århundre. Dette er med andre ord analytiske begreper som kan bidra til å presisere det mer diffuse begrepet om hverdagslivet. *Levesett definerer jeg mer omfattende som både økonomiske, organisatoriske og kulturelle aspekter ved en måte å leve på. Livsstil defineres som de kommunikative aspekter, som symbolverdien ved levesettet.*

Slik jeg bruker begrepet livsstil, har det ingen av de individualiserende og moraliserende trekk som karakteriserer en del internasjonal kvantitativ livsstilsforskning. Mennesker komponerer sin livsstil ut fra de elementer som tidligere livsløp og nåværende livssituasjon gir. Slike livsstiler både skaper og uttrykker identitet. En sentral hypotese er at livsstilsaspektet ved levesettet er kommet mer i forgrunnen.

Når en begynner å tenke på denne måten blir det tydeligere at hverdagslivet ikke bare er et bestemt substansielt felt i samfunnet, men også står for noe som går på tvers av ulike substansielle felt. Dette gjør begrepsfestingen meget problematisk. Samtidig er det nettopp spenningsfeltet mellom det substansielle og det tverrgående som gjør hverdagslivet både til et potensielt kraftfullt politisk symbol og til et viktig forskningsfelt.

Det skandinaviske begrepet om hverdagslivet dreier seg om *samfunnet sett på tvers med både utgangspunkt i og tyngdepunkt i hjemmet*. I tenkningen om hverdagslivet har hjemmet en helt spesiell betydning, og denne betydningen er blitt

mer tydelig de senere årene. Hjemmet er det stedet hvor hver person og familie samler seg og integrerer de andre og mer fragmenterte aktiviteter de deltar i. Lokalmiljøet, arbeidet, fritiden og ferien er blitt delområder, hjemmet er et sted for integrasjon og sammenheng i livet. På denne måten har hjemmet og nærmiljøet, som tidligere var mer like, forandret seg i hver sin retning. Hjemmet er blitt stedet for integrasjon, nærmiljøet er blitt et delsamfunn. Den integrerende funksjonen var det tidligere i mye større grad kirken og religionen som ivaretok.

Hvis denne teorien er riktig, har det mange konsekvenser. Det er stor *ambivalens i kulturen overfor hverdagslivet*. På den ene siden er dette livssammenhenger som regnes som trivielle. Den innsats som særlig kvinner yter, har som nevnt vært sett på som nærmest naturlig og ikke verdt problematisering. På den annen side er dette deler av livet som er følelsesmessig meget sentrale for hvert enkelt menneske, både kvinner og menn. Dette siste betyr at hjemmet og hverdagslivet bør være et viktig felt for alle slags analyser som vil ta utgangspunkt i enkeltmennesket som medborger og samfunnsansvarlig. Det er, bokstavelig talt, i hjemmet vi finner enkeltmennesket på hjemmebane!

I hjemmet og i hverdagslivet finner mennesker mye av den mening, fellesskap, kjærlighet og nærhet som er viktige for dem. Fordi det er i hjemmet og hverdagslivet mange mennesker binder sammen de ulike roller og fora de deltar i, er disse delene av livet meget aktuelle for store sivilisasjonshistoriske spørsmål. Et klassisk eksempel er Norbert Elias' (1939) sivilisasjonshistoriske studie basert på materiale om noe så enkelt som bordskikk. Med utgangspunkt i hverdagslivet kan det utformes analyser av virkelighetsforståelse, modernitet og postmodernitet.

Det paradoksale ligger i at de store spørs-

mål om enhet og sammenheng mest fordelaktig knyttes til de mest trivielle og «usynlige» deler av livet. Dette er, slik jeg ser det, et sentralt spenningsfelt i moderne vestlig sivilisasjon. Det er et kulturelt spenningsfelt mellom hverdagslivets private livsverdener og samfunnets politisk/økonomiske strukturer.

Ut fra dette perspektivet er det ikke overraskende at det nå knyttes utopiske visjoner nettopp til hverdagslivet. Visjonen om «det nye hverdagslivet» kommer fra kvinner og handler om et samfunn uten den splittelse mange opplever mellom bolig, omsorg og arbeid («Det nye vardagslivet», 1984, Kaul 1985).

Spenningsfeltet mellom hverdagslivet og andre felt burde derfor føre til at en tenker hele forholdet mellom sfærene på nytt og revurderer oppfatningene av hva som er trivielt og hva som er viktig. De store teoretiske utfordringene ligger nettopp i å lage en mer omfattende samfunnsteori som tar vare på de teoretiske perspektivene jeg har vært inne på her. I en slik teori vil selve *forholdet* mellom de ulike sfærene være det mest interessante.

Fra blindhet til klarsyn?

Det foregående skulle vise noe av behovet for å endre og utbedre den teoretiske forståelsen av samfunnet. Manglene ved den nåværende forståelsen kommer av at enkelte folkelige begreper ureflektert brukes som analytiske begreper. En viss *blindhet* av denne typen er uunngåelig. Vitenskapelig virksomhet består nettopp i en kontinuerlig kritisk etterprøving av begrepsfesting og resultater.

En kilde til kritisk etterprøving er å undersøke hvordan verden fortøner seg, sett «nedenfra», i ulike miljøer. Ved å konfrontere sine teorier og begreper med ulike

andre gruppers begreper og kategoriseringer kan forskeren produsere nye hypoteser om sammenhenger og årsaker.

Dette er imidlertid ikke nok. For å skape nye og bedre teoretiske rammeverk behøves også et oversyn og en distanse som feltarbeid alene ikke kan gi. Hvordan skal det da kontinuerlig skapes ny og bedre teori? Jeg vil legge vekt på to forhold. Det ene er å sammenligne forskjellige kulturer. Det andre er undersøkelser av de lange linjer, både når det gjelder levestett og virkelighetsforståelse, i den historiske utvikling av vårt eget samfunn. Slike sammenligninger og utviklingslinjer vil gi oss *kontraster* og dermed bedre øyne til å se med. Vi behøver de lange linjers perspektiv for i det hele tatt å kunne skjelle mange av de kulturelle og sosiale dilemmaer vi står overfor. Ett eksempel på dette er nettopp den foreliggende teori om hjemmet som sete for integrasjon, sett i forhold til at kirken og religionen har mistet sin selvfølgelig plass som overgripende institusjon.

Sluttord:

Om å gå på to ben

Den forskningspolitiske konklusjon på disse refleksjonene er dobbel. For det første må det legges større vekt på å integrere samfunnsvitenskap og kulturvitenskap og på å utvikle bedre teorier om samfunnet på dette grunnlag. Forskningen bør ikke begrenses av snever og perspektivløs nytte-tenkning.

For det andre er det min oppfatning at langt *mer* av det som tidligere har vært regnet som praktisk anvendelig faktisk *er* praktisk anvendelig. Både samfunnsvitenskapelige og fortolkningsvitenskapelige per-

spektiver er nødvendige for å forstå, styre og følge opp endringsforløp.

Marianne Gullestad
forsker NAVF
Steinhaugen 33, 7049 Trondheim

Dette innlegget ble holdt på et arbeidsseminar arrangert av Forskningspolitisk råd 12. juni 1987.

Litteratur

- Ahrne, Göran. *Vardagsverkelighet och struktur*. Göteborg: Bokförlaget Korpen, 1981.
- Elias, Norbert. *The Civilizing Process. Vol. 1. The History of Manners*. Publisert første gang på tysk 1939. New York: Pantheon Books, 1978.
- Forskargruppen för det nya vardagslivet. «*Det nya vardagslivet*.» Komiteen för jämställdhetsfrågor, København, 1984. Ministerrådets NORD-serie, Stockholm, 1984.
- Gullestad, Marianne. Passepiken. Om større barns tilsyn med og omsorg for mindre barn i et bymiljø i dag. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 1979, bd. 20: 523-545.
- Gullestad, Marianne. *Kitchen-table Society*. Oslo: Universitetsforlaget, 1984 (a).
- Gullestad, Marianne. *Livsstil og likhet*. Oslo: Universitetsforlaget, 1985.
- Gullestad, Marianne. Det nye hjemmestrevet. *Nytt om kvinneforskning*, 1986, nr. 3: 24-27.
- Gullestad, Marianne. «Hverdagslivet» som symbol i norsk samtidskultur. Fortolkende analyse av ideologisk endring. Publisert (i to ulike versjoner) i *Nytt norsk tidsskrift*, 1986 nr. 4: 25-34, og i *Dugnad*, 1986 nr. 2-3: 17-32.
- Gullestad, Marianne. Om forskjeller i livsstil og levemåte og hva slike forskjeller betyr for kontakt og samvær mellom mennesker. *Plan og arbeid*, 1986, nr. 6: 44-48.
- Kaul, Sigrun. Ny planlegging for nytt hverdagsliv. *Nytt om kvinneforskning*, 1985, nr. 3.
- Luckmann, Thomas. *The Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York: The MacMillan Company, 1967.
- Sennett, Richard. *The Fall of Public Man*. New York: Vintage Books, 1978. (Publisert første gang 1977.)
- Sundt, Eilert. *Om rensligheds-stellet i Norge*. (Christiania 1869) Oslo: Gyldendal, 1975.

Fra intervju til bok: Fra forskning til roman?

*Et apropos til Eva Lundgrens bok
«Prester i lyst og last» (1987)*

Når samfunnsforskningen gjør bruk av kvalitative djupeintervjuer som grunnlag for analyse av samfunnsmessige prosesser, går den inn i et felt som ligger skjønnlitteraturen og litteraturforskningen nær. Om ikke denne tilnærminga skjer tilstrekkelig reflektert, kan kulturelle koder som er bundet i skjønnlitteraturen komme til å trenge forskerens teorier til side. Ingrid Nymoen diskuterer her en slik tendens i den populærvitenskapelige boka *Prester i lyst og last*.

En forsker som gjør bruk av kvalitative djupeintervjuer, vil måtte innta en posisjon som aktivt medvirkende samtalepartner i forhold til intervjuobjektene. Slik blir forskeren i realiteten medforfatter av de tekstene som skal analyseres. Forskerens bevissthet og forventninger til intervjuobjektet blir en del av sjølve forskningsmaterialet.

3 tekstnivåer – 3 forfatterstemmer

Og fordi intervjuene tar form av *tekster*, vil

sjangerkonvensjoner som er innarbeidd i intervjuers eller intervjuobjekts bevissthet, også komme til å prege intervjuene. Dette ligger f.eks. klart i dagen der hvor intervjuene tar form av livshistorier og sammenhengende personlige verdiutsagn, noe den skjønnlitterære fortellinga og essayet har rikelig med sjangertradisjoner for.

Når forskeren i neste omgang inntar posisjonen som fortolker, står hun overfor en flerleddet tolkingsoppgave. Hun må forholde seg til de foreliggende intervju tekstene, samtidig med at hun vurderer begge samtalepartnerens medvirkning og styring i forhold til forfatterprosessen. Og i denne

vurderinga inngår ei vurdering av de sjangerkonvensjonene som kan ha kommet til å sette spor i intervjuene.

Når tolkingsprosessen så er slutført og resultatet skal legges fram for et publikum i skriftlig form, må forskeren ta stilling til hvilken sjanger arbeidet skal presenteres i. Særlig viktig er det at sjangervalget er gjennomtenkt dersom leserne ikke kan forventes å være fortrulige med forskersamfunnets mest innarbeidde sjangrer, avhandlinga og den vitenskapelige artikkelen. For ved valget av journalistiske sjangrer som nærmer seg skjønnlitteraturens fortellinger og essay, kan sjølve sjangeren komme til å trekke med seg vurderinger som ikke uten videre lar seg forene med den teorien forskeren legger til grunn for sine tolkinger.

Slik kan både materialtekstene og det ferdige skriftlige arbeidet komme til å produsere tolkingsmessig støy i forhold til den tolkinga som tilsiktes. Forskerens aktivitet på de 3 nivåene i arbeidsprosessen kan i uheldige tilfeller gi opphav til et disharmonisk talekor på 3 forfatterstemmer, uten at forskeren som person går god for mer enn en av stemmene. Hvilken av stemmene i det flerstemmige koret som vil få størst betydning for lesernes fortolkning, vil avhenge av *deres* sjangerforventninger og tolkingshorisont.

Den moralske personligheten

Prester i lyst og last (Cappelen 1987) er ei populærvitenskapelig bok skrevet av Eva Lundgren i samarbeid med Erling Sørli. Undertittelen, *Om kjønn, makt og erotikk i Den norske kirkes sjelesorg*, antyder hva som har vært formålet med undersøkelsen som boka bygger på: å klarlegge hvilken rolle sjelesørgerens og konfidentens kjønn spiller for de maktrelasjonene som antas

gjøre seg gjeldende i den sjelesørgeriske kommunikasjonen.

Forfatteren forutsetter at det knytter seg makt både til relasjonen kvinne/mann og relasjonen hjelpesøkende/hjelper, med mannen og hjelperen som den sterkeste part. Spørsmålet er så hvilken maktrelasjon som er den mest dominerende, profesjonsmakta eller kjønnsmakta. Spørsmålet søkes besvart gjennom ei sammenligning mellom mannlige sjelesørgeres forhold til kvinnelige konfidenter og kvinnelige sjelesørgeres forhold til mannlige konfidenter. Metoden er kvalitative djupeintervjuer med sjelesørgerne. Av i alt 42 gjennomførte intervjuer er 15 gjengitt i boka, 9 med menn og 6 med kvinner.

På tross av den uttalte forskerintensjonen kommer intervjuene til å dreie seg om noe langt mer enn de antatte maktrelasjonene i sjelesorgen. De 15 intervjuene tar langt på veg form av livshistorier. Biografien som sjanger synes å erobre intervjuene, sjøl om enkelte av intervjuobjektene nok yter motstand mot dette. Biografiens litterære konvensjoner har derfor gitt opphav til et ureflektert tolkningsnivå i boka.

Slik intervjuene foreligger som skriftlige tekster, er det i praksis intervjuobjektets personlighet de tematiserer. Og personligheten blir forstått som en *moralsk* kategori, i spenningsfeltet mellom drifter og normer, mellom privatliv, yrkesutøvelse og offentlig liv. Særlig sterkt fokusert blir sjelesørgerens vilje og evne til å sette grenser for egen livspraksis på erotikkens område.

Moral og kvinneautoritet

Ved å gi intervjuene form av små biografier der erotikk og seksualitet er sentrale temaer, aktiviserer boka sjangerforventninger som er skapt bl.a. gjennom den kulørte pressens kjendisintervjuer. Men samtidig grenser intervjuene opp til den

skjønnlitterære, oppdiktede livshistoria, enten denne har form av anerkjente kunstverk eller enkle populærromaner.

At personligheten blir forstått som en moralsk kategori – en problematisk sådan, har vært så vanlig i vår egen litterære tradisjon at det er grunnlag for å tru at litteraturen her har kodifisert et allment trekk ved hele vår protestantiske kultur. I skjønnlitteraturen har dette personlighetsbegrepets religiøse røtter kanskje fått sin tydeligste form i den religiøse populærromanen, en religiøs-moralsk dannelsesroman med utspring bl.a. i romantikken.

I romantiske verk a la Ibsens *Peer Gynt* og Bjørnsons *Synnøve Solbakken* tar menns personlighetsutvikling form av en moralsk prosess som finner sted i krysningsfeltet mellom religionens og kvinnes autoritet. I hundre år har skandinaviske og angloamerikanske populærførfattere som Amy Le Feuvre, Runa, Leonard Strömberg, Ingrid Lang og mange andre publisert utallige romaner med en lignende forståelse av menns personlighetsutvikling og kvinners medvirkning i denne prosessen. Allerede titlene er ofte en indikasjon på at en uformell, omsorgsrelatert kvinneautoritet blir tilkjent avgjørende betydning for menns religiøse integritet. Et typisk eksempel er *Hans mors Gud* av pseudonymet Runa (Elisabeth Beskow).

Det er en uærbødig påstand at fragmenter av et lignende dannelses- og autoritetsmønster er til stede i boka *Prester i lyst og last*. Om vi betrakter intervjuene som analoge med romanens livshistorier, og redigeringa og tolkinga som analoge med fortellerstemmen i romanen, blir boka sammenlignbar med romanen. Den karakteristiske forskjellen mellom Lundgrens bok og den typiske religiøse populærroman blir da at Lundgrens bok tematiserer en *desintegrasjon* av menns religiøs-moralske identitet. Parallelt med denne oppløysinga og omforminga av menns integritet blir kvinneauto-

riteten forskjøvet fra handlingsplanet (dvs. livshistoriene i intervjuene) til fortellerens nivå. Når kvinnene ikke lenger er synlige autoriteter i mennenes nære miljø på handlingsplanet, overtar forskerens uuttalte moralske vurderinger autoriteten over dem. På handlingsplanet overtar en ny, suveren kvinneskikkelse arenaen som garantist for moralen og for muligheten av en integrert personlighet. Men dette er en kvinneidentitet uten sosial autoritet.

Perspektivet blir altså forskjøvet fra menn med en klientlignende moralsk avhengighet av kvinner til suverene kvinner som står uten moralsk omsorgsansvar. På normplanet blir kvinnes uformelle autoritet i privatlivet erstattet av forskerens formelle autoritet, mens den kirkelige autoriteten faller bort.

Ei slik tolking av *Prester i lyst og last* forutsetter at de 3 kapitlene de 15 intervjuene i boka er ordnet i, kan leses som 3 stadier i et handlingsforløp – lik en roman. Den forutsetter videre at dette handlingsforløpet innebærer ei utvikling fra en relativt konfliktfri startfase via en fase med konflikter og prøvelser til en konfliktløsning og en ny harmoni.

Moral og mannsidentitet

De 2 første kapitlene eller stadiene handler om mannlige prester.

Det første av disse kapitlene består av 3 intervjuer med prester som er tilhengere av en konservativ, lågkirkelig teologi. Av intervjuene går det fram at de betrakter seg som religiøse autoriteter i forhold til sine konfidenter, og at de har små problemer med å sette grenser for sin egen erotikk i sjelesorg med kvinner. Den autoriteten som ligger i en offisiell kirkelig moralnorm, er integrert i deres personlighet. «Loven» er en del av deres identitet.

Men i tillegg til den inderliggjorte kirkelige autoriteten som preger alle tre intervjuene, gjør åpningsintervjuet gjeldende en uformell kvinneautoritet i privatlivet. Disse to autoritetsformene krysser hverandre i mannens personlighet. Til sammen gir de form til hans moralske jeg.

Slik er åpnings situasjonen i de 15 intervjuene, lest på dannelsesromanens premisser. En harmonisk kombinasjon av offentlig, formell religiøs autoritet (i praksis utøvd av menn) og en uformell, privat kvinneautoritet sikrer mannens moralske integritet. Men kvinneautoriteten mister fort aktualitet. Snart faller også den formelle religiøse autoriteten bort. Det går mot ei krise i mannens identitet. Ved begynnelsen av det andre intervju-kapitlet er denne krisa en realitet.

Dette kapitlet består av 6 intervjuer med mannlige prester som alle har avvist offisielle kirkelige seksualnormer som personlig forpliktende. Av intervjuene går det fram at enkelte av intervjuobjektene lever i en vedvarende normkonflikt. De er overlatt til sin egen autoritet, og denne er ikke alltid like godt befestet. Ei rimelig grensesetting i forhold til egne erotiske impulser kan derfor være hardt tilkjempet for enkelte.

Sammenlignet med mennene i det første intervju-kapitlet har disse mennene lidd et «tap» som har resultert i en «mangel» de må kompensere. Tidlig i kapitlet fins eksempel på at «tapet» blir opplevd som et problem, som blir søkt løst gjennom helsevesenets behandlingstilbud. Mot slutten av kapitlet fins eksempel på at «mangelen» er opphevet, gjennom ei bevisstgjøring på egen profesjonalitet som ligger nær opp til helse- og sosialvesenets profesjonsbevissthet.

Lest på dannelsesromanens premisser tar altså de 9 intervjuene form av ei fortelling om en mannsidentitet som er truet av moralsk desintegrasjon fordi de autoritetene som har holdt den oppe i krysningfeltet mellom offentlighet og privatliv, er falt

bort. Ei endring av de sosiale prosessene som holder menns moralske integritet ved like, resulterer i ei sektorisering av moralen og ei oppsplitting av menns identitet i sosiale roller.

En feministisk utopi

Det tredje intervju-kapitlet markerer en motsatt bevegelse, med kvinner som aktører. Kapitlet består av 6 intervjuer med kvinnelige prester med forskjellig teologisk syn. Utgangsposisjonen er analog med sluttposisjonen i det siste manns-kapitlet: De fleste kvinnene skiller mellom yrkesetikk og privat etikk, og ingen av dem har problemer med å sette grenser for sin egen erotikk i forhold til mannlige konfidenter.

Både som biografisk råmateriale og som tolkede tekster gir disse intervjuene en forståelse av kvinnes identitet som hel, harmonisk og dynamisk, med en moralsk autoritet forankret i kvinnene sjøl. Denne forankringa setter dem i stand til å være aktivt handlende, velgende og ansvarlige i forhold til ulike situasjoner, roller og autoriteter. De har klare grenser i forhold til egne drifter og følelser, uten fortrenghninger og uten frykt for tapet av kontroll.

Til sammen utgjør de en feministisk utopi: den frie, aktive og ansvarsbevisste kvinna. Den trusselen *hun* står overfor, ligger i press fra omgivelser, ikke minst en kirkelig autoritet, som vil begrense hennes virkefelt. Og den skjulte forfatternormen i boka er på hennes side. Også den åpent artikulerte forskerstemmen kommer indirekte med ei positiv vurdering av disse kvinnene, idet den poengterer at kvinnene som sjelesørgere setter *konfidenten* i sentrum, mens mennene i de foregående kapitlene setter henholdsvis konfidentens gudsforhold og sin egen person i sentrum.

Romanen – materiale for samfunnsforskning?

Hva er så romanfiksjon, og hva er samfunnsmessige realiteter i denne forståelsen av menns og kvinners identitet, menns og kvinners autoritet?

Da *Prester i lyst og last* kom ut sist høst, ble den lansert i mediene som ei lita skandalehistorie om mannlige presters seksuallmoral. Denne lesningen stemmer dårlig med forfatterens vitenskapelige teori, og den har dårlig grunnlag i realopplysninger i intervjuene. Årsaken til den oppmerksomhet boka vakte i mediene kan derfor ha vært at den ble lest på den religiøse dannelsesromanens premisser, som et tekstlig rom der en truende moralsk desintegrasjon hos menn blir møtt av en moralsk suverenitet og autoritet hos kvinner. En slik lesning har solid grunnlag i teksten slik den foreligger ferdig redigert og språklig bearbeidd. Den vitenskapelige teorien står for svakt i boka til å oppheve virkningen av de litterære kodene som er bygd inn i teksten.

Men en lese måte gir seg ikke utelukkende av teksten sjøl. Den er et møte med en tekst, der lesernes forutforståelse har avgjørende betydning for resultatet av lesningen. Den lese måten som en tekst blir

møtt med, og det engasjement som blir investert i denne lese måten, gir derfor like mye informasjon om lesernes kultur som om teksten som blir lest. Den lesningen av *Prester i lyst og last* som ble gjort gjeldende i media ved lanseringa av boka, kan derfor tyde på at den forståelsen av forholdet mellom kjønnsidentitet, moral og religion som er til stede på et ureflektert sjangernivå i boka, også er ureflektert til stede i det sosiale rom boka er satt inn i.

Romaner og biografier er noe mer enn litterære utforminger av tenkte eller virkelige livsløp i en sosial kontekst. De er bærere av kulturelle mønstre som former, regulerer og modifierer forståelsen av menneskers livsløp. Det er derfor ikke mulig for den kvalitative samfunnsforskningen å gjøre bruk av innarbeidde litterære koder som et reint populærvitenskapelig språk, uten å trekke med seg elementer av den kulturelle symbolverdi disse kodene har. Resultatet av et slikt forsøk på å gjøre tekstlige mønstre til rein form, vil kunne bli at samfunnsforskningen fører videre som ureflektert ideologi kulturelle mønstre den i stedet burde gjøre til objekt for forskning.

Ingrid Nymoen
Cand. philol.

Industrigt. 3le, 0357 Oslo 3

BØKER

Liten og stor

Ved Tone Ødegård

Liten og stor heter boka, og den kunne godt hatt som undertittel «Og oss store imellom». Da skulle tittelen dekke det meste. Denne boka berører nemlig det meste. De som har vært i tvil om at «alt henger i hop» skal lese denne boka. De som ikke tviler på det, men som blir ør i hodet av å tenke på hva som henger sammen med hva og hvordan, skal lese denne boka. Spesielt oppfordres de som anser seg selv som «spesialister» til å lese boka; spesialister i barns utvikling generelt og utvikling av kjønnsidentitet spesielt, spesialister i familieterapi, mor/barn-problematikk, far/barn-problematikk, likestillings-ideologer, planleggere og politikere. Les boka! Ingen kan komme seg gjennom denne boka uten å ha fått med seg noen nye innsikter.

Hovedfiguren som tegnes i boka er barns utviklingsbetingelser i østlandske familier i

80-åra og hvordan barn forholder seg til disse betingelsene. Bakgrunnen figuren tegnes mot, og knyttes til, er et mange-dimensjonalt rom hvor de vesentligste sider ved vårt samfunns organisering av mellom-menneskelige forhold får sin plass. Når en leser boka, kommer en liksom inn i dette rommet i ene enden. En forsøker å følge bokas anvisninger av horisontale og vertikale linjer for gradvis å komme framover mot figuren som er ankret med tusen tråder til disse linjene. Så blir figuren selv et rom i rommet, som stiller opp mange små figurer i ulike deler av det store rommet. Til slutt når siste side er lest, ser en seg noe for-tumlet tilbake; linjene har blitt noe uklare igjen, men de anes, og hvilke som helst av dem kan forfølges innover i rommet igjen. For meg har denne opplevelsen av en bok tidligere vært forbeholdt romaner.

Banebrytende teoriarbeid: om forholdet mellom individ og samfunn

Første del av boka ligner ellers lite på en roman. Kapittel 1 og 2 gir en fortettet oppsummering av kvinneforskningen de siste 10 til 15 år. Forfatteren, Hanne Haavind, har en enorm oversikt over relevant forskning. Hun bruker dels andre forskeres ideer/innsikt direkte, dels bruker hun deres arbeider som kilde til egne ideer/innsikt. På denne måten bygger hun systematisk opp en helhetlig analyse av hvordan individer former sine liv i utveksling med de relasjonelle og samfunnsmessige betingelser som omgir individet. Hun makter å gi konkret innhold til det vanskelige forhold mellom individ og samfunn.

Fremstillingen er så komprimert at en gangs gjennomlesning bare gir konturene av disse analysene. Hver setning har egen mening, samtidig som forfatteren gjennom referanser antyder hvor mye som ligger bak den ene setningen. De to første kapitlene kan derfor leses på mange nivå; (1) som en nødvendig bakgrunn for å fatte de analysene hun senere presenterer av småbarnsfamilier, (2) som oversiktsartikler over moderne kvinneforskning, (3) som utgangspunkt for tilegnelse av en vitenskapelig forståelsesform; forståelsen av hvordan det sosiale individ skaper seg selv gjennom bearbeiding av sine relasjonelle og samfunnsmessige betingelser. Selv om undertegnede nok langt fra har fattet dybden og mangfoldet i denne analysen, har hun aldri før hatt en så sterk følelse av å være på sporet.

Gjennom hele boka er det spenningen mellom det gjenkjennelige og det utfordrende nye som binder konsentrasjonen. Alminnelige dagligdagse fenomen som alle voksne kvinner kjenner, beskrives og forbindes til hverandre på måter som gir en ny

helhet som igjen gir enkeltfenomen ny mening. Med befriende klarsyn forklarer hun sin forståelsesform i kontrast til andre kjente psykologiske teorier om mødre og barns utvikling, og utviklingsbegrepet generelt får en grundig gjennomlysning.

Individet bearbeider sine betingelser

Bokas oppbygging er preget av forfatterens vitenskapsteoretiske forståelsesform; et gjennomført interaksjonistisk subjektbegrep forankret i en dialektisk og materialistisk tenkning selv om hun ikke bruker disse begrepene selv. Hun starter med å analysere de mest sentrale samfunnsmessige betingelsene for familieliv og viser hvordan disse i virkeligheten er betingelser for kvinneliv. Hun legger spesielt vekt på hvordan kvinner har bearbeidet samfunnsmessige endringer de siste 20 år i retning av å utvide sitt totale handlingsrom, uten derved å kunne overskride sin kjønnsposisjon som relativt underordnet. Prevensjonsmidler og flere mulige kilder til forsørgelse har gitt kvinner mulighet til å løse opp koplingen mellom seksualitet, fødsel og varig parforhold. Det betyr ikke at mange velger å leve hele livet alene, eller få barn uten å gifte seg, men valgmuligheten eksisterer. Flere mulige familieformer gir den enkelte større følelse av å ha valgt sin form. Tilsvarende betyr ikke kvinners mulighet til å satse på en yrkeskarriere at de fleste faktisk gjør det, men det gir kvinnen en følelse av valgmulighet. Det preger kvinners identitet ved at de må forvalte sine ressurser og behov, sin ansvarlighet, gjennom en rekke valg. Noe av det som i størst grad karakteriserer moderne kvinnelighet er derfor ifølge Hanne Haavind «det ansvarlige valg». Gjennom sine ansvarlige valg bearbeider kvinner sine samfunnsmessige betingelser til en livsform.

Neste trinn i analysen er å vise hvordan samfunnsmessige betingelser angir rammer for relasjoner mellom kvinner og menn, og spesielt hvordan de konkret utformer sine kjønns spesifikke foreldreskap som betingelser for hverandre og for barnet.

Noen få stikkord for å pirre nysgjerrigheten:

- kvinnene bekrefter sine menn ved å *identifisere* seg med dem og *forstå* deres behov, menn *differensierer* seg fra sine koner og *støtter* dem (eventuelt)
- mødres tidsorganisering er sykklisk, dvs. kontinuerlig ansvar for barns utvikling og omsorg, fedres tidsorganisering er kumulativ, dvs. de avsetter noe av sin tid til samvær med barn
- mødre har tre mål for sin familievirk-somhet, fedre har ett mål
- kvinners «hvis-system» er betingelse for familietilpasning
- mødre reguleres av «faller på»-prinsippet
- familielivets rutiner og mor og fars kjønns spesifikke foreldreskap blir de betingelser barnet bearbeider
- barnets utvikling blir dets gradvis mer omfattende deltakelse og medvirkning.

Som en sentral utviklingsbetingelse for barnet blir mor analysert spesielt, ikke «bare som mor», men som en *sosial person* med mange roller og ulike virksomheter, sammen med, parallelt med og adskilt fra barnet. «Som mor» blir hennes utviklingsstandarder for barnet, hennes strategier for å bidra til utvikling og hennes forståelse av hvem barnet er, analysert. Barnets utvikling analyseres langs tre dimensjoner; fer-digheter, relasjoner og kategorier. I et eget kapittel analyseres betydningen av barnets kjønn spesielt.

Hva betyr kjønn?

Analysen bygger på en antakelse om at bar-

nets kjønn er en forutsetning for hvordan det oppleves og derfor vil kjønn sjelden oppleves som årsak til hvordan barn behandles. Samfunnet er kjønnspreget, og adgangen til sosial deltakelse går gjennom å forstå de meninger som følger av det. Kjønn er altså ikke skjebne, men kulturelt bestemte valgmuligheter. Foreldrene forstår automatisk barnas handlinger i lys av deres kjønn. Barna forstås som intensjonelle, det de gjør som relativt konsistente uttrykk for deres indre personlige egenskaper. Gjennom at foreldrene automatisk overfortolker meningene i barnas handlinger i lys av kjønn, gir de barna en bekref-telse på hvem barnet er. Utviklingen av barns kjønnsidentitet kan altså forstås på samme måte som den gjensidige kjønns-sosialisering mellom voksne kvinner og menn: ved at partenes kjønn *indirekte* preger betydningen av deres handlinger. Da fremstår kjønnskonvensjonell atferd som bestemte utfoldelsesmuligheter, og ikke som påført kontroll. Denne forståelsesfor-men gjør det begripelig hvordan mennes-ker utvikler seg til individuelle kjønnede personer.

Å forsøke å gjengi noe av innholdet i denne boka er nærmest en umulig oppgave. Det teoretiske stoffet er så mangefasettert, nyansert og samtidig komprimert at kortere kan det ikke sies uten at det blir feil. De konkrete analysene underbygger teori-stoffet som samtidig gir analysene ny mening.

Metode: håndverksmessig grundighet og grensesprengende kreativitet

Det empiriske grunnlaget for analysene i denne boka består av grundige intervjuer med ca. hundre småbarnsfamilier. Alle mødrene er intervjuet, en del av fedrene er

intervjuet. Intervjuene skulle gi et bilde av familienes livsform og organiseringen av dagliglivet til de enkelte familiemedlemmene. De skulle gi et bilde av hva som var det vanlige, og hva som var det spesielle med forskjellige hendelser, og av aktørenes egne refleksjoner om hvorfor det var slik det var.

Beskrivelsene blir betegnet som både subjektive og virkelige, dvs. «slik mødrene selv forstår sitt eget liv, og samtidig slik at forskeren kan se beskrivelsene som et spekter av subjektive bearbeidinger av likeartede sosiale omstendigheter» (s. 85). Hanne Haavind beskriver hvilke transformasjoner disse samtalerne gjennomgår før de kan fremstå som livsformbeskrivelser som igjen er gjenstand for systematisk analyse. Alle beskrevne situasjoner klassifiseres etter hva slags *sosial anledning* det dreier seg om, hvilke spekter av sosiale anledninger den enkelte livsformbeskrivelsen inneholder, og hvordan de ulike sosiale anledninger følger etter hverandre. Gjennom en helt konkret analysemetode synliggjør forskeren de usynlige føringene som preger dagliglivets organisering i en familie. Det blir synlig hvordan mor tar ansvar for å gi barnet best mulig utviklingsbetingelser (inkludert fars forhold til barnet), samtidig som hun ikke har kontroll med disse betingelsene. Gjennom et utall av konkrete kvalitative delanalyser av hver av de ca. hundre familiene vokser de underliggende meningsmønstre fram. Helheten blir mer enn summen av delene. Det er slik vi vil ha kvalitativ forskning.

Det er dette som preger boka fra ende til annen, en vandring mellom det konkrete observerbare og de abstraherte meningsmønstre. Metoden har gitt uttelling: Hanne Haavind har langt på vei klart å overskride samfunnsvitenskapens evindelige dilemma; kløften mellom samfunnsmessige, mellommenneskelige og individuelle

fenomen. Hun gjør det ved å trekke trådene begge veier; ved å synliggjøre det usynlige skapes en ny mening, en ny forståelse. Med denne nye forståelsen blir det lettere å se det usynliggjorte.

Ingen ting er mer usynliggjort enn dialektikken mellom disse nivåene i vår sosiale tilværelse. Hanne Haavind makter å synliggjøre dialektikken mellom menn og kvinners kjønnsspesifikke posisjon i samfunnets organisering; de usynlige føringer dette gir i samhandling mellom kvinner og menn, hva slags kjønnsspesifikke betingelser de så blir for sine barn, og hvordan barna i sin tur skaper seg kjønnede identiteter. Hun har gitt konkret materiale til å forstå hvordan mannlig dominans og kvinnelig underordning produseres og reproduseres gjennom *nåtidige* samfunnsbetingelser (ikke bare som overføringer av gammelt ideologisk etterslep).

«Liten og stor» på rosa omslag; det kan kanskje gi noen forventninger om enkel uskyld. Det enkle er der, i betydningen det alminnelige, men det er slett ikke enkelt å fatte det alminnelige. *Liten og stor* er i virkeligheten en koloss, en farlig utfordrer for utallige vitenskapsdogmer og en enorm inspirasjonskilde for andre utfordrere.

Alle deler av boka er ikke like lett tilgjengelige, men fra kapittel 4 er det spennende, utfordrende og trøstende lesning for alle som har med barn og/eller det motsatte kjønn å gjøre i egen livsform og/eller som profesjonell. Kort sagt: boka anbefales til alle fordi den angår alle (så ikke gi opp om de første kapitlene er tunge, – hopp heller over dem).

Hanne Haavind:

Liten og stor. Mødres omsorg og barns utviklingsmuligheter.

Universitetsforlaget 1987

Kvinder fødes ikke til at tale kvindesprog – kvinder socialiseres til det

Ved Susanne Knudsen

Med denne overskrifts omskrivning af Simone de Beauvoirs ord i *Det andet køn* om, at «Man fødes ikke som kvinde – man bliver det», har jeg lyst til at introducere Merete Stistrup Jensens spændende og nytænkende bok *Kvindesprog*. Merete Stistrup Jensen er inspireret af nyere fransk psykoanalyse og semiotik – «den franske psykosemiotik», som hun kalder den. Dermed udvikler hun en indsigt i, at kvinder ikke fødes til at tale kvindesprog – kvinder socialiseres til det. Hun gør det ved at vise sprogets og kommunikationens betydning for produktion af kønsidentitet. Og hun gør det ved at belyse socialiseringens betydning for udvikling af kønssprog. I denne bog skabes en gensidighed mellem sproglige udformninger og det voksne menneskes selvopfattelse, mangel på samme, bindinger til andre personer, specielt forældrene m.m. Der skabes en dialog mellem teorier og analyser. I de teoretiske introduktioner er konkrete og associative eksempler med til at skabe oplevelse af og forståelse for, hvad teorierne kan tilføre analyserne. Eksempelvis redegøres der for, at Sigmund Freud ikke satte noget absolut skel mellem det normale og det neurotiske sjæleliv. Det gør hun ved at anmode læseren om at forestille sig en gåtur i Tivolis spejlkabinet. Her

vil du møde dig selv i forstørrelser og i forvrængninger og alligevel have det normale med. Når jeg som læser videre tænker på, at både børn og voksne tiltrækkes af og ler højt i disse flerdimensionelle spejlrums, bliver der her som andre steder i bogen lagt en forståelse for barnet i det voksne menneske og det voksne menneske i barnet. Med sådanne virkemidler bliver Merete Stistrup Jensens bog yderst læseværdig.

Efter at have set på indholdsfortegnelsen til denne bog, gik jeg ellers til læsningen med en vis gaben og skepsis. Skulle jeg nu igen have en introduktion til Sigmund Freuds faseopdelinger (den orale, den anale etc.) og til Jacques Lacans ordener (den reelle, den imaginære og den symboliske). Kunne jeg ikke snart blive fri for Jacques Lacans fortolkning af garntressen, som Sigmund Freuds barnebarn legede med ved moderens fravær. Så skulle jeg plages med diskussioner om «oraliseringen af sproget» i Julia Kristevas fortolkning – og endnu værre i Hélène Cixous' forsøg på at værdigøre det Kvindelige. Men nu havde jeg lovet en anmeldelse og havde fået bogen tilsendt. Derfor kunne jeg ikke nøjes med at læse indholdsfortegnelsen. Heldigvis.

Inde i bogen bliver faser, ordener og oralitet ganske vist præsenteret. Men de bliver

set i et kritisk lys og får tilført nye dimensioner. Overordnet for undersøgelsen er relationer mellem det orale og kvindesprog. Begrebet «det orale» henviser til den fase i barnets liv, hvor munden og moderen er centrale (0-2 år). Barnet oplever sig selv som almægtigt, og det skelner ikke så nøje mellem sig selv og omverdenens personer. Fastholdes de orale træk hos det voksne menneske, vil de vise sig i f.eks. madfiksering og selvudslettelse. Mere positivt kan de orale træk munde ud i åbenhed og modtagelighed. I sproget vil «det orale» komme til udtryk i mange talesprogstræk. Merete Stistrup Jensen kalder det orale i sproglig udformning for «en oral diskurs eller stil om man vil». Sproget bygger her på den tætte og intime kontakt mellem moder og barn. Det voksne menneske kan vise sig at benytte en oral stil ved f.eks. «Syntaktisk spejling» og ved en udstrakt anvendelse af fatiske elementer.

Den syntaktiske spejling definerer Merete Stistrup Jensen som den tale, hvor adskillelsen mellem det talende jeg og den person/de personer, der omtales bliver forflygtiget. Jegets tale bliver et ekko af en andens tale. Fra et af interviewene gives følgende eksempel: «*fordi de regnede ikke med, at jeg kunne tage en realeksamen ... og jeg pressede ikke selv på, fordi jeg regnede ikke med, at jeg kunne noget som helst...*» (M.S.J.s understregninger). Analyser af fatiske elementer er inspireret af Roman Jakobsons opstillinger af sprogets funktioner. Den fatiske funktion knyttes i hans teorier til kontakten mellem afsender og modtager. Den samsvarer med ønsket om at skabe nærhed og intimitet. Her vil den talende benytte vendinger og småord for at etablere, sikre eller afbryde samtalen. Også de såkaldte «tag-questions» anvendes ofte, d.v.s. sætninger, der holdes åbne, skønt de også er konstateringer. De er af typen: Sigrid Undset skrev romanen *Jenny*, ikke sandt? Selvsamtale, selvbekræftende

sprogbrug og udglattende formuleringer, fremstilles under analyser af fatiske elementer i *Kvindesprog*.

Merete Stistrup Jensen viser på forskellige måder, at der er en sammenhæng mellem en oral stil og datterens forhold til moderen. I forordet skriver hun: «Ved en oral diskurs forstår jeg en stil, der er bundet til moderens person, idet hun i vores kultur er den vigtigste person for barnet i den orale fase.» Ved at inddrage flere kvinde-psykoanalytikere (f.eks. Helene Deutsch og Janine Chasseguet-Smirgel) knytter hun en oral stil sammen med pigens afhængighed af og opgør med moderen. Den er speciel og anderledes end drengens, hævder Merete Stistrup Jensen med disse og andre teoretikere. Dog modificerer hun fra starten ved at skrive, at hun betragter «det kvindelige og det mandlige i sproget som nogle forskellige «positioner» i sproget». Julia Kristeva benyttes til at anskueliggøre, at en oral stil udmærket kan komme til udtryk hos mandsforfattere.

Det er dog interviewene med tre forskellige kvinder, der bygger op om sammenknytninger af det orale, et kvindesprog og mor/datterforhold. Interviewet med Lis handler om en kvinde, der har mistet sin mor som 14-årig. Her accentueres en moderbinding og en idealisering med følgende distance til faderen. Denne kvindes kommunikation er præget af selvsamtale, faste fortolkninger og syntaktisk spejling. Hun har svært ved at afgrænse sig i forhold til andre mennesker og flygter alligevel fra andre mennesker, f.eks. ved ikke at besvare interviewerens bemærkninger. Flugten bliver i en indholdsanalyse af Lis' livshistorie knyttet sammen med hendes nomadetilværelse.

Tove har tidligt mistet sin fader. Hun idealiserer ham og bryder seg meget lidt om moderen. Sprogligt og indholdsmæssigt afdækkes, at hendes livshistorie har fællestrek med Lis' beretning. Der er også for-

skelle. Hun er bl.a. optaget af at identificere sig med modtageren af samtalen og vil gerne skubbes i gang af intervieweren. Samtidig lukker hendes tale sig ofte om sig selv i selvsamtalens form. Konklusionen bliver, at hun taler tvetydigt, og at denne tvetydighed peger tilbage mod en moderbinding.

Rigmor er vokset op med moderen og faderen i et højskolemiljø. Hun er opdraget til at være et selvstændigt menneske. I sin tale er hun optaget af, at modtageren forstår hende og følger med. Hun har ikke besvær med selv at tage ordet, og hun kan indgå i diskussioner med intervieweren. En oral stil viser sig ved flere selvaftbrydelser og digressioner. De peger mod kontaktproblemer og mod forholdet til moderen – «åh, det er så svært at beskrive sin mor» – og til idealiseringer af en søster.

Dette er korte og langt fra dækkende referater af interviewene, der, når de gengives og analyseres som bedst af Merete Stistrup Jensen, er som læsning af gode romananalyser. I bogen følges de kort opp af sammenligninger med litteratur af kvinder. De knytter tråden fra kvinders brug af en oral stil til brevgenren, dagbogen, selvbiografien, bekendelselitteraturen og mundtlige fortællertraditioner i litteraturen.

I et afsnit sammenlignes interviewene og gives et historisk og socialt perspektiv. Det historiske er dog temmelig tyndbenet og forekommer at stå i modsætning til de udvalgte personers baggrund. De interviewede er født i slutningen af 1940'erne og i begyndelsen af 1950'erne. Den periode er i dansk historie karakteriseret ved hjemmegående mødre og kvinders koncentration om familielivet – skriver og dokumenterer Merete Stistrup Jensen. Den historie passer bare ikke med de interviewede kvinders mødre: den ene kvindes moder er uddannet som sygeplejerske; den andens moder har været medhjælper i familiens købmands-handel og bliver efter mandens død ude-

arbejdende; den tredje har haft en rejsende og udearbejdende moder. De tvetydigheder, som viser sig i disse kvinders tale, kunne måske have fundet en historisk forklaring i, at disse mødre på forskellige måder var anderledes end de gennemsnitlige hjemmegående husmødre. Nu er denne bog en forkortet version af en licentiatsafhandling. Måske er interviewmaterialet og de historiske perspektiver her mere i samsvar med hinanden?

Det er selvfølgelig udmærket, at den historiske dimension bliver inddraget. Også 1980'ernes arbejdsløshed, og det at disse kvinder lever på socialhjælp, nævnes. Merete Stistrup Jensen lægger ikke skjul på, at hun har lagt vægten på, hvad de psykoanalytiske dimensioner kunne bidrage med. Andre kan så arbejde videre. Med koncentrationen om psykoanalyse og sprog er betydningen af det ubevidste i sproget blevet fremhævet. Den har hun bl.a. anvendt i interviewene til at vende klicheen «tænk før du taler» til «tal før du tænker».

Til slut refereres forbilledet for denne bog, nemlig Hélène Cixous. Her synes jeg, at ligeså både-og-vurderende Merete Stistrup Jensen er i præsentationer af teorier og interviews, ligeså ukritisk er hun i sin gengivelse af ideerne hos Hélène Cixous. Hvis læseren af denne bog ikke har læst det franske forbillede, vil hun/han tro, at det er let tilgængeligt stof. Merete Stistrup Jensen kan nemlig – besnærende godt – får fortalt, hvad der kan læses i Hélène Cixous' tekster. Hun kan siges at være bedre til at formidle budskabet end forbilledet selv. Men hun skjuler også de indvendinger, der er fremsat mod Hélène Cixous og hendes brug af bl.a. kvinders kønslæber. Merete Stistrup Jensen lader kun et enkelt sted og da indirekte én kritik, som er rejst af kvindeforskere, komme til udtryk: «Når hun taler om mandlige og kvindelige begærsøkonomier henviser begreberne faktisk ikke automatisk til de sociale eller biologiske køn».

(Min understregning)

Den generøsitet, som i *Kvindesprog* fremhæves hos Hélène Cixous, får dog heldigvis Merete Stistrup Jensen til i resten af bogen at vurdere «det orale kvindesprog»s muligheder og begrænsninger. Problemet med den tidligere køns- og kvindesprogsforskning har netop været, som Merete Stistrup Jensen gør opmærksom på, at den har bygget på «mangelteorier». De kan også vise sig ved, at undersøgelser af kvindesprog bliver en lovprisning af det kvindelige, der i sidste instans bliver en nedvurdering og en marginalisering af vores sprog og adfærd. Jeg plejer at sige, at de lingvis-

tiske og sociolingvistiske undersøgelser af forskelle i kvinders og mænds sprog er brugbare; men når der vurderes og fremstilles strategier, går det galt. Da bliver forskellene til, at kvinders tale er mindre værd end mænds sprog. Både-og-vurderinger er langt mere åbne. Sådan er størstedelen af den foreliggende bog bygget op. Forskning i og diskussioner om kvinde- og kønsprog er nået et godt skridt videre med *Kvindesprog*.

Merete Stistrup Jensen:

Kvindesprog

Aalborg Universitetsforlag, 1987

LITTERATUR-

KOMMENTARER

Departementenes handlingsprogrammer for likestilling

I St. meld. nr. 69 (1984-85) *Om tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken* ble retningslinjene for likestillingspolitikken i årene fram til 1990 streket opp i form av en handlingsplan for likestilling. Ett av tiltakene i planen var å arbeide fram og gjennomføre et handlingsprogram for likestilling som omfattet hele den sentrale forvaltningens arbeidsområde.

Publikasjonen *Likestilling. Departementenes handlingsprogrammer* er en samling av alle departementenes handlingsprogrammer for likestilling – i kortfattet utgave. Programarbeidet er det første skrittet i retning av å se på likestilling som en integrert del av all offentlig politikk, også på områder der det tidligere ikke har vært vanlig å se på dette som relevant. Publikasjonen inneholder departementene presentert i alfabetisk rekkefølge. Omtalen gir en oversikt over departementenes arbeidsområder, nærmere informasjon om enkelte viktige arbeidsfelt sett med likestillingsøyne og en punktvis oversikt over tiltak. Den inneholder også et etterord av statsråd Anne-Lise Bakken.

Målgruppen for dette heftet er først og fremst dem som arbeider i forvaltningen, men også fagfolk, eksperter og politikere. Heftet har flere funksjoner:

- Det er en måte å gjøre Handlingsprogrammet for likestilling kjent, først og fremst i offentlig forvaltning
- Det er en samlet og kortfattet framstilling av alle handlingsprogrammene
- Det er en katalog der en kan slå opp og lese etter behov og/eller interesse; et tilbud til dem som ikke vil eller mener det ikke er nødvendig å lese alle handlingsprogrammene enkeltvis

Forbruker- og administrasjonsdepartementet har det koordinerende ansvar for arbeidet med handlingsprogrammene og vil også følge dette opp i gjennomføringsfasen.

Likestilling. Departementenes handlingsprogrammer

Forbruker- og administrasjonsdepartementet
Oslo, desember 1987

Med kurs mot toppen?

Om kurs som karrierefremmende tiltak for kvinner

Hva er kvinners betingelser for å gjøre karriere i arbeidslivet i dagens samfunn? *Gunn Helen Stiang* stiller dette spørsmålet i sin avhandling til cand. polit.-graden (pedagogikk) der hun presenterer en undersøkelse av kurs som karrierefremmende tiltak for kvinner. Hun har studert en spesiell type kurs som ble holdt for kvinnelige ansatte i en norsk bank.

Samsvarer så kursets innhold med de behov eller problemer som kvinnene har? Virket kurset i forhold til målsettingen? Utbyttet av kurset knyttes i denne sammenheng til kvinnes evne til å utnytte sine karrieremuligheter.

Forfatteren mener at mye tyder på at kvinnene var flinke til å etablere den trygghet og åpenhet som fremmer gode utviklingsprosesser innenfor rammen av kurset. Hun konkluderer med at slike kurs har muligheter til å virke positivt avhengig av relevant innhold og erfaringslæring. På den annen side er spørsmålet om hvorfor de virker positivt vanskeligere å besvare. Rammen om kurset; muligheter til å tenke over sin egen situasjon, muligheter til å utveksle erfaringer og å «måle» seg med andre kvinner hadde mye å si for virkningen av dette kurset.

Stiang påpeker også at kurset virket positivt nettopp på grunn av kvinners spesielle situasjon i samfunnet. Kvinner er sosialisert til gode kommunikasjonsferdigheter. På den annen side får kvinner på et kurs med «likesinnede» nettopp tilfredsstilt et oppsamlet behov for kontakt og for å se hvordan de står i forhold til andre. Dette fordi kvinner med ambisjoner om karriere ofte har mangelfulle kontaktmuligheter i forhold til hva menn i samme situasjon har.

Gunn Helen Stiang avslutter sin avhandling med et tankekors: «...om det er *riktig* å lære opp folk til å sette seg selv i sentrum i den grad som det blir gjort på slike kurs.» Som hun sier er det en annen historie.

Gunn Helen Stiang:

Med kurs mot toppen?

Hovedoppgave i pedagogikk

Universitetet i Trondheim, 1987

Kvinner i arkeologisk forskning – K.A.N.

Temaet for K.A.N.s andre store samling med representanter fra hele Norge, var *Arkeologisk forskning og kvinner i fornminnevernet*. I K.A.N. nr. 5 presenteres et av foredragene som ble holdt: «Tanker rundt et program for arkeologisk kvinneforskning» av *Liv Helga Dommansnes*. I artikkelen «Svensk arkeologisk guldålder och kvinno-saken» viser *Stig Welinger* at kontrasten mellom arkeologers forskning og engasjement i kvinnesaken er slående. Artikkelen omhandler de mannlige svenske arkeologene Hildebrand og Montelius som var nært knyttet til Fredrika-Bremer-Förbundet (den første organiserte svenske kvinnebevegelsen). Det rådende syn var at forskningen skulle unndras sosialt og politisk engasjement. Det har altså tatt lang tid før arkeologers personlige engasjement i kvinnesaken har fått betydning for deres forskning. Redaktørene fremhever da også: «Det er på tide at et program for arkeologisk kvinneforskning utarbeides!».

Ikke bare teori omkring arkeologisk kvinneforskning, men også to artikler om synliggjøring av fortidas kvinner, inneholder K.A.N. denne gangen. Det gir kvinnearkeologien et videre perspektiv når *Anne Stalsberg* skriver om skandinaviske kvinner i Russland i vikingtida. Funn knyttet til

kvinner bidrar til større samfunnsforståelse generelt! *Berit Sellevold* tegner i sin artikkel et bilde av sunnhets- og helsetilstanden blant nordiske kvinner i middelalderen. *Arne B. Johansens* artikkel «Kvinnearkeologi?» diskuterer de feller som kvinne- arkeologien kan gå i... – Og redaktørene håper på debatt!

Avslutningsvis i dette nummeret av K.A.N. presenteres en bibliografi over norske publikasjoner fra perioden 1974-87 som omhandler kvinner i arkeologien og forhistorien.

K.A.N.

Kvinner i arkeologi i Norge, nr. 5
Arkeologisk avd., Museet, UNIT
Erling Skakkes gt. 47b
7013 TRONDHEIM

NLH-studenten, kven er det? Eit kvinneperspektiv.

Det blir sagt at kvinnene har inntatt Norges landbrukshøgskole! Hvilken bakgrunn er det da som har gjort at disse kvinnene, som til tross for den høye kvinneandelen ved NLH, har valgt en utdanning som må kunne karakteriseres som utradisjonell for kvinner? Dette blir belyst i en rapport utarbeidet av tre kvinnelige studenter ved Institutt for landbruksøkonomi ved NLH.

Rapporten tar opp spørsmål angående bakgrunnen og utdanningsvalget til NLH-studentene, samt noen av planene de har for framtidig yrkesliv. Hensikten har vært å kartlegge om det her er forskjell mellom kvinner og menn. Fra kjennskap til andre undersøkelser blant studenter kan man få inntrykk av at forskjellene er store når det gjelder kvinners og menns studieatferd. Dette kan tildels bero på såkalt «elendighetsforskning», dvs. at forskjellene er det

eneste som oppfattes som interessant.

I NLH-studentens hverdag derimot, opplevs ikke noen stor forskjell. Derfor har undersøkelsen tatt opp både områder der man forventet å finne forskjeller, og områder der forskjeller ikke eksisterer, da disse også anses som interessante.

Rapporten konkluderer med at sammenlignet med undersøkelser blant andre studentgrupper, er det overraskende få områder hvor materialet viser forskjeller mellom kvinnelige og mannlige studenter. En viktig unntagelse er imidlertid at mange av kvinnene tidligere har opplevd diskriminering i arbeidslivet, mens få av mennene har festet seg ved problemet.

Elin Brekke, Åse Leirgulen, Torill Meistad:

NLH-studenten, kven er det?

Eit kvinneperspektiv.

Studentoppgave ved Institutt for
landbruksøkonomi, NLH
1432 Ås-NLH

Kvinner og alkohol

Dette er temaet for siste nummer av tidskriftet *Alkohol och narkotika*.

Å drikke alkohol har tradisjonelt vært et mannlig anliggende. Men velstandsutviklingen sammen med kvinnefrigjøringen har også her ført til økende likestilling.

Undersøkelser som blir presentert i dette temanummeret viser at kvinners alkoholvaner har forandret seg og at forbruket har økt. Debutalderen for jenter er stadig blitt lavere, og blant dagens tenåringer drikker jentene alkohol omtrent like ofte som guttene. Imidlertid konsumerer de fortsatt gjennomsnittlig noe mindre enn guttene.

Senere i livet synes kvinnes drikkevaner i stadig økende grad å være knyttet til hjem og familie. En større del av de yngre kvinnes alkoholkonsum er henlagt til hverdagsmåltider, hjemmekvelder osv. Her

er det først og fremst snakk om et skjult forbruk.

Kvinner bør ikke bli beruset, bør ikke misbruke alkohol. Det strider mot tradisjonen og hva man forventer seg. Derfor er kvinners alkoholmisbruk mer skammelig og vanskeligere å oppdage og snakke åpent om, enn menns.

Som vesentlig årsak til kvinners endrede alkoholvaner, er sosiale faktorer blitt fremholdt – bl.a. forandringer av kjønnsrollen og kvinners bedre økonomiske situasjon. Men egentlig vet vi svært lite om kvinners misbruk og om deres liv som misbrukere. Menns konsum og handlingsmønster har derimot vært studert og beskrevet. Om årsakene til misbruk er andre for kvinner enn for menn, vet vi heller ikke. Antakelig finnes mange likheter, men også en hel del ulikheter.

Det finnes et klassisk bilde av den kvinnelige alkoholiker. Hun

- er 40-50 år
- drikker vin i ensomhet
- smakte alkohol først i 20-30-årsalderen
- har et hurtig økende misbruk
- skjuler sitt alkoholproblem og beskyttes av omgivelsene
- utsettes for større forakt enn mannlige misbrukere
- oppsøker ofte lege, men sjelden pga. alkoholproblemet
- kommer til behandling først når noe akutt inntreffer
- har psykiske problemer og gjør flere selvmordsforsøk enn en mannlig misbruker
- har oftere et blandet misbruk (piller og alkohol)

Kvinner och alkohol

Alkohol och narkotika, nr. 5-6 1987

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning

Box 27302

10254 Stockholm

Arbeidsuke ved NTH for 8.klasse-jenter

Likestillingsutvalget (LU) ved Norges tekniske høyskole (NTH) arrangerte i februar 1987 arbeidsuke for 8.klasse-jenter for 4. gang. Hensikten med opplegget er ikke først og fremst å drive rekrutteringsvirksomhet for NTH, men mer generelt å motivere jenter til å velge et teknisk betont yrke. NTH er kjent for å være en mannsdominert institusjon både når det gjelder ansatte og studenter. Antallet jenter som begynner ved høyskolen er imidlertid økende.

Arbeidsuka på NTH er populær blant 8.klassingene, som får oppleve en blanding av praktisk arbeid, populærforedrag og demonstrasjoner. Timeplanen legges opp med en kombinasjon av teori og praksis. Elevene, som det var 16 av denne gangen, er plassert ved ulike institutter ved NTH hvor hovedvekten er praktisk arbeid. Instituttene er selv ansvarlige for innholdet i praksisen. Teorien blir gitt gjennom demonstrasjoner og forsøk.

En av jentene avslutter sin rapport fra arbeidsuka som følger: «Etter en slik uke er det bare å si at dette har vært kjempefint og veldig lærerikt. Jeg takker hele NTH for en koselig uke, og hvem vet? – kanskje sees vi i fremtiden?»

LU ved NTH kan etter arrangert arbeidsuke konstatere at jenter kan dersom de vil. Arrangementet må ennå en gang sies å ha vært vellykket og ga LU inspirasjon til å arrangere arbeidsuke for jenter også i fremtiden.

Arbeidsuke for 8.klasse-jenter

NTH, februar 1987

Likestillingsutvalget, NTH

Gløshaugen

7034 Trondheim

MØTER, SEMINARER

KONFERANSER

Konflikter i kvinneforskningsmiljøer

Et sammendrag av to referater

Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, tok høsten 1987 initiativet til et arbeidsseminar med Senter for humanistisk forskning og Senter for samfunnsvitenskapelig forskning, begge Universitetet i Bergen.

Hensikten med møtet var å utveksle erfaringer og finne fram til måter å samarbeide på framover. Et tema som pekte seg ut var: Konflikter i kvinneforskningsmiljøer. NAVFs sekretariat for kvinneforskning og Kvinneuniversitetet på Løten var også representert på møtet.

Kontroll over penger

Joan Acker fra Arbetslivcentrum i Stockholm innledet møtet med foredrag om egne erfaringer med å bygge opp et senter for kvinnestudier i USA. Tittelen på foredraget var: «Conflicts within Women's Research. Theoretical and Power Contests». Hun fortalte om utviklingen av «Center for the Study of Women in Society» ved Universitetet i Oregon. Senteret startet som et samfunnsvitenskapelig forum med Joan Acker

som leder, og var et av de første i sitt slag i USA.

I 1975 ble senteret oppdaget av en enkmann etter en aktiv feminist. Han ga fire millioner US\$ til senteret. Fra 1983 kunne de disponere pengene, og senteret ble samtidig gjort tverrfaglig. De forsøkte å fungere kollektivt, men krav utenfra gjorde at de raskt måtte bygge opp en form for hierarki. Konflikten som oppsto dreide seg ikke om knapphet på midler, men snarere om kontroll over pengene. Folk fra ulike fagdisipliner diskuterte hva pengene skulle brukes til – alternativene var til et samfunnsvitenskapelig prosjekt eller fordeling av midlene mellom disiplinene. Slike problemer har lett for å oppstå i tverrfaglige sentra, og det vil alltid bli grenser som må overskrides.

Andre eksempler på konflikter Joan Acker nevnte var blant annet aksjonsforskning eller akademisk forskning, feminisme som ideologi (ikke-vitenskap) eller som en del av vitenskapelig teoridannelse, og forholdet mellom senteret og kvinnebevegelsen og andre sosiale bevegelser. Blant annet hvem som skulle inviteres som gjesteforelesere – akademikere eller kvinner med interessant samfunnsmessig bakgrunn.

En del av universitetet

–Når en er en del av universitetet slår den sentrale, etablerte strukturen ned i undermiljøene, sier J. Acker. Faglig anerkjennelse og status er det personer i de etablerte miljøene som gir. Samtidig er det de som kritiseres. Denne søkningen etter bekræftelse i den mannlige etablerte strukturen legger premissene innad ved sentrene. Integreringen av kvinneperspektiver og aksepten av slike, varierer fra disiplin til disiplin. I sosiologi f.eks. er kvinner akseptert som svært interessante forskningsobjekter. Kvinneperspektivet har imidlertid kanskje mer generelt gjennomslag i fag som f.eks.

antropologi og litteraturvitenskap.

Konkurrerende individualisme

Konflikten ble ikke enklere ved den konkurrerende individualismen som er et sterkt trekk ved den akademiske hverdag. I de fleste tilfeller vil det være konkurranse om midler også kvinner imellom. Det utvikles eiendomsforhold til ideer, det gjelder å publisere først, ha ideene først og få disse offentliggjort. Dette er problemer det sjelden blir satt ord på.

Nok midler til alle

De konflikttemaer som er nevnt her eksisterte også før senteret i Oregon fikk penger, men de kom først til syne da det ble noe å slåss om. Det paradoksale er at i deres tilfelle var det nok midler til alle. Det ble derfor heller en kamp om kontroll.

Psykologiske konflikter mobiliseres i selve konfliktsituasjonen og kan også oppstå innad i kvinneforskningsmiljøene og særlig i konkurransesituasjoner. (Les Evelyn Fox Keller og Helen Moglens artikkel: *Competition and Feminism: Conflicts for Academic Women*. Signs, 1987; vol. 12, nr. 3, s. 493-511.)

Men utløser konkurranse med kvinner andre følelser enn konkurranse med menn? Blir vi sinte på menn som konkurrerer oss ut og sjalu eller misunnelige på kvinner? var spørsmål J. Acker stilte seg.

Redusere konflikter

–Ikke alle konflikter kan løses, oppsummerte J. Acker i sitt foredrag. Det er mulig å redusere virkningene av konfliktene i miljøet. Selv har jeg ikke gode erfaringer med eksterne problemløserne. Å snakke om det hjelper ikke alltid, selv om det klargjør hvor alvorlige konfliktene er og hvor dypt de ligger.

Fruktbar uenighet

Likevel, et tverrfaglig seminar fungerte godt ved senteret i over to år. De aller fleste deltakerne var kritiske overfor akademiske institusjoner, og seminaret hadde et klart feministisk utgangspunkt. Det ble presentert ulike perspektiver på fag og teorier. Deltakerne lærte av hverandre fordi de aksepterte de andres tilnæringsmåter som legitime. Dette betød ikke enighet, men snarere en fruktbar uenighet. Men de opplevde at konfliktene ble mindre mellom de ulike feministbåsene: marxistiske feminist, radikale feminist og «cultural feminist».

«Ekte» tverrfaglig forskning

Skal et senter fungere, må det ikke være for sterk splittelse mellom gruppene. Det skaper uløselige problemer dersom en gruppe mener at deres tilnæringsmåte er den eneste riktige. Det samme skjer dersom det ikke utvikles andre standarder enn de etablerte. –Vi skal ikke skape en egen verden, men forandre den som er, avsluttet Joan Acker sitt foredrag: –Jeg ser optimistisk på det og tror at det etter hvert vil oppstå «truly» tverrfaglig forskning bygget på «feminist scholarship».

Alternative institusjoner

Margareth Fulton, for tiden rådgiver for Kvinneuniversitetet på Løten, kommenterte Joan Ackers foredrag slik: –Dersom senteret står i nær kontakt med en hierarkisk universitetsstruktur er det dømt til å bli dratt i hierarkisk retning. Det er samfunnets maskulinitet som må utfordres. M. Fulton har tro på *separate alternative institusjoner*. Disse er nødvendige for å vise utilstrekkeligheten i de etablerte institusjonene, mener hun. Forskning er ikke nok i seg selv, den må også finne sin anvendelse.

Når det gjelder kvinneforskning og «feminist scholarship» mener M. Fulton at det er viktig å avklare hva som er forskerens primære interesse: å gjøre endringer mot et kollektivt mål eller å meritere for individuelle mål. Det er også helt nødvendig å knytte an til bevegelser *utenfor* forsknings-sirkelen. –Vi må bevege oss ut av institusjonene samtidig som vi må endre dem innenfra.

Hva nå?

De 25 år kvinneforskningen nå har bak seg har vært svært viktige og forandringene har vært formidable. Men en må spørre likevel – hva nå? Dersom forskerne mister kontakten med kvinnebevegelsen, forsvinner sentrene rett opp i hierarkiet.

Erfaringer fra sentrene i Norge

I Norge har kvinneforskningen vært i det dilemmaet at det er lettest å få penger til anvendt forskning, med andre ord til konkrete forskningsprosjekt. –Kvinneforskningens «goodwill» er nært knyttet til et slikt av «kvinnepolitikere», mener Harriet Holter. –Det er nå et rimelig samarbeid mellom fagene, men kvinneforskerne må lære seg å balansere det faglige samkvemet bedre. Problemene hos oss ligger i forholdet mellom HF-fag og SV-fag.

Tverrfaglig for tverrfaglighetens skyld

Ida Blom spurte hvor langt en skal gå i tverrfagligheten og problemet ligger i akkurat det å få til en balanse mellom disiplinene. Det ideelle ville være å bli «personlig tverrfaglig». Harriet Holter sa at hun følte det blir frustrerende å se tverrfagligheten som et mål. Det er mange måter å samarbeide på. De begrepene de enkelte

disiplinene har utviklet, er ikke tilfeldige. Nye begreper springer ofte ut av forskningssituasjoner.

Bergens-problemet

Ved senteret i Bergen var det blant annet sider ved organiseringen som skapte problemer. Stillingsinstruksene var ikke gjennomarbeidet. Fordelingene av oppgavene var ikke klare. I tillegg hadde man strukturelle, faglige og personlige konflikter. Den nyansatte forskningslederen ved Senteret i Oslo, Karin Widerberg, sa blant annet: –Vi kan ikke både lage en stillingsinstruks tilpasset hierarkiet og samtidig forvente flat struktur. I så fall burde vi ha startet med hvordan vi ville ha gjort ting annerledes. – Det er viktig å være klar over premissene for sentrenes opprettelse, fortsatte Widerberg. Vi må arbeide for en ulikhet som ikke er undertrykkende for noen.

Mer diskusjon

Å få fram hva slags forventninger vi har til sentrene er også avgjørende. Vi trenger mer diskusjon. Kvinner er lite flinke til å si fra og vi forventer ofte at andre forstår, sa K. Widerberg videre. Vi er ofte lite eksakte og har vanskelig for å ta opp konflikter, og så blir vi forferdelig skuffet. Vi er heller ikke noe flinke til å kritisere og analysere hverandres arbeid.

M. Fulton la til at en bør planlegge på lang sikt og prioritere senterets oppgaver i perioder ved å frigjøre folk fra instituttene til å arbeide for eksempel med pensumfornyelser.

«Vokter»-system

Karin Widerberg vil forsøke å få i stand et «vokter»-system, definere og fordele oppgaver slik at hver kvinneforsker gjør sin lille del. Hun vil også som forskningsleder

etablere kvinnegrupper ved ulike institutter innenfor de fleste disipliner. Det ble forøvrig pekt på at et stort problem er å få faste stillinger for kvinneforskere generelt. –Det må til dersom autoritet skal festes til kvinners krav.

Ellers er det å bli informert viktig i små tette miljøer. Alle må få vite. Styret har som oppgave å løse problemer og konflikter som oppstår, mens mindre praktiske ting løses på de respektives husmøter.

Hva samarbeider vi om og hvordan?

Forskerutdanning er et viktig samarbeidsfelt. Det vil fungere samlende for miljøene og samtidig være en markering utad. Det

kunne f.eks. arrangeres nasjonale forsker-rekrutteringskurs i sentrenes regi. Et felles forskningsprosjekt bør også drøftes videre – kanskje i forlengelse av samarbeid fram mot Nordisk Forum 1988 til sommeren.

Sekretariatet bør også være med i utviklingen av samarbeidsformen mellom sentrene. Men det er noe usikkert hva NAVF kan forventes å yte framover. Sekretariatet ble foreslått å arrangere konferanser og få med de nyetablerte sentrene i Trondheim og Tromsø.

Andre alternativer ble nevnt, og det var stor enighet om at samarbeid mellom sentrene bør inn i fastere former og at det å utveksle erfaringer oftere bør stå på dagsorden.

Nina Heilmann

Fjerde nordiske seminar for medicinsk kvindeforskning

Fjerde nordiske seminar for medicinsk kvindeforskning afholdes 25. august 1988 kl. 9.00 til og med lørdag den 27. august kl. 16.00 på LO-højskolen i Helsingør.

Foreløbigt program:

Den 25. august 1988: Læge Anne Køster, Danmark: Kvinders seksualitet belyst ud fra 40 og 50-årige kvinder. Forfatteren Hjørdis

Levin, Sverige: Kvinders seksualitet også i lyset af AIDS. Overlæge Mette Moen, Norge: Clamydia og infertilitet. Læge Susanne Kroon: AIDS og kvinder. Nyt fra de nordiske kvindemedicinske grupper. Frie foredrag. Skuespil.

Den 26. august 1988: Kvinder og reproduktionsteknologi: Cand.mag Lene Kock, Danmark, docent Elina Hemminki, Finland, læge Hanne Sundby, Norge. Frie foredrag. Speciallæge i gynækologi Wendy Savage, London: Er kvindekariere mulig i faget gynækologi? Den 27. august 1988:

Screeningsaktivitet i Norden, forskelle og likhedspunkter. Er der et fælles kvindemedicinsk synspunkt? Medicinsk kvindeforskning på nordisk plan. Opgaver og visioner. Deltagerkreds: Læger samt andre med interesse for sundhedssektoren.

Kursusavgift: 2.100 Dkr ved tilmelding før 1.2.88. Efter 1.2.88 2.500 Dkr. Beløbet søges nedsat gennem fondsmidler.

Tilmelding: Sker ved indbetaling af kursavgiften snarest og senest *1. juni 1988* til giro 4 20 86 92, sekr. Bente Nielsen, Boholtevej 43, 4600 Køge. I tilfælde af overtegning til seminaret, vil beløbet naturligvis blive returneret.

Nærmere oplysning om seminaret og indsendelse af abstracts til frie foredrag til læge Birgit Petersson, Inst. for social medicin, Panum Institut, Blegdamsvej 3, 2200 København N. Tlf. (01) 35 79 00, lok. 2400.

Innlegg på den 17. verdenshistorikerkonferanse i Madrid 1988

Program for The International Federation for Research in Women's History / Fédération Internationale pour la Recherche de l'Histoire des Femmes

IFRWH/FIRHF ble stiftet i april 1987 og har i dag nasjonale komiteer i 18 land. I september 1987 ble IFRWH/FIRHF tatt opp som intern kommisjon innenfor The International Committee for Historical Sciences, som hvert femte år organiserer ver-

denshistorikerkonferanse.

IFRWH/FIRHF inviterer til innlegg som program som faller inn under de generelle kronologiske seksjonene, og avholde et eget to-dagers møte. Den ene av disse to dagene er satt av til temaet

Endringer i kvinners livssyklus i et sosio-økonomisk og politisk perspektiv.

IFRWH/FIRHF inviterer til innlegg som fokuserer på økonomiske, sosiale og politiske forutsetninger for og følger av endringer i sentrale begivenheter/faser i kvinners livssyklus. Det er spesiell interesse for bidrag som belyser problemene utenfor den europeisk-nordamerikanske kulturkrets, men alle forslag er velkomne.

Norsk komité for historisk vitskap har oppnevnt en norsk komité for kvinnehistorie som bl.a. skal formidle kontakten mellom norske historikere og IFRWH/FIRHF. Komiteen består i perioden 1987-1991 av Sølvi Sogner og Gro Hagemann, Historisk institutt, Universitetet i Oslo, og Ida Blom, Historisk institutt, Universitetet i Bergen.

Interesserte kan få nærmere opplysninger om programmet ved å henvende seg til en av disse.

Forslag til innlegg må inneholde et resymé på maksimum 1 side og en kort versjon av forfatterens curriculum vitae. Forslaget sendes *innen 1. oktober 1988* til

Ida Blom, Historisk institutt,
Universitetet i Bergen, Sydnespl. 9,
5000 Bergen,

med kopi til

Professor Karen Offen,
Institute for Research on Women and
Gender, Serra House, Stanford
University, Stanford, California
94305-8640, USA.

Nytt fra likestillingsutvalgene

Universitetet i Oslo

På møtet 27.01.88 vedtok Likestillingsutvalget (LU) å sende en generell påminnelse til universitetets administrasjon om at de må ta hensyn til kjønnsfordeling ved oppnevning av komiteer og utvalg. Dette på bakgrunn av den svake kvinnerepresentasjonen i det rektoroppnevnte utvalget vedrørende forskningsområdet «Teknologi og menneskelige verdier». Utvalget er forøvrig allerede kommet med sin innstilling.

I forbindelse med behovsundersøkelsen angående barnehageplasser ved Universitetet i Oslo har LU fått signaler om at det er interesse for undersøkelsen i administrasjonen, og løfte om at direktøren vil følge opp saken. LUs leder vil utarbeide nytt forslag til spørreskjema.

Møre og Romsdal distriktshøgskole

I samsvar med forslag fra Likstillingsutvalget (LU) har arbeidsmiljøutvalget (AU) ved skolen vedtatt at barnehagebygg skal innarbeides i arealplanen for bygging av distriktshøgskole på Kvam. Det er også vedtatt at kvinner skal oppfordres til å søke ved utlysning av stillinger innenfor stillingsgrupper der kvinneandelen er under 40 prosent. Videre skal, såvidt mulig, begge kjønn være representert i bedømmelseskomiteen når det er både kvinnelige og mannlige søkere til en stilling.

Saker som opprinnelig er reist av LU har altså ført fram til vedtak, og dette kan jo tyde på framdrift for likestillingsarbeidet, mente deltakerne på møtet 28.01.88.

På den annen side ble det uttrykt sterk misnøye med skolens ledelse fordi AUs vedtak om at barnehagebygg skal innarbeides i arealplanen for distriktshøgskole på Kvam, ikke er fulgt opp. Det ble vedtatt å sende brev til AU og ledelsen ved skolen hvor en ber om en begrunnelse for den manglende oppfølging av vedtaket.

ÅPEN LINJE

Kvinner – masseundersøkelser og kunnskapsproduksjon

Eli Heiberg Endresen, nedenfor forkortet til EHE, publiserte en artikkel med navnet «Kvinner – masseundersøkelser og kunnskapsproduksjon» i nr. 5/87. Artikkelen var til dels skuffende lesning. EHE vil rette søkelyset på masseundersøkelser – og det bør man med all rett gjøre, likesom overfor andre undersøkelsesmetoder og helsetjenester. Men vi vil gjerne gi noen synspunkter på form og innhold.

EHE har oppnevnt to hovedfiender: «mannlig dominert medisin» og naturvitenskap/teknikk generelt. Begrepet «mannlig dominert medisin» går gjennom artikkelen som en rød tråd. Hvorfor medisinen blir kalt mannsdominert burde vi ha fått vite. Pasienten møter jo mest kvinner i helsetjenesten, medisinerutdannelsen har nå så stor prosent kvinner at en stor del av legestanden i Norge består av kvinner, og, faktisk, landets sosialminister er kvinne. Så den mannsdominans EHE må tenke på er den vi finner i overlege/professorgruppen. På hvilken måte mener EHE at den dominerer medisinen? Og resulterer det eventuelt i dårlig helsetjeneste for kvinner?

Begrepet «mannlig dominert medisin» må etter vårt syn defineres nøye hvis det skal brukes i en tid hvor kvinner yter en betraktelig del av den medisinske hjelpen i Norge.

EHE: «Kvinnekroppens seksuelle organ og biologiske syklus har alltid opptatt mannlig dominert medisin», «en tolkning er at det er lettere for mannlig dominert medisin å ha kvinnekroppen som objekt enn den egne kroppen», «dette kan føre til at kvinner og kvinnelig helsepersonell går sammen mot det etablerte medisinske og teknologiske patriarkat».

Leseren burde ha blitt bespart å ta del i ufordøyde tanker om hvorfor «mannlig dominert medisin» tar seg av kvinners medisinske problemer. EHE burde kanskje også i rimelighetens navn innrømme at det er positivt at den norske medisinen har tatt seg av kvinnens medisinske problemer i en så høy grad som det er blitt gjort. Norsk medisin har jo nemlig også blitt kritisert for å forsømme kvinnes medisinske problemer!

Enda noen eksempler på ordbruk i artikkelen:

«masseundersøkelser»... «innebærer de at kvinner faglig forføres og brukes i en medisinsk og teknologisk forskningsvirksomhet?»

«Økt bruk av teknologi spres gjennom verstefallstenkning. Den skaper avmakt...»

«Naturvitenskapens kunstige skille mellom det fysiske og det psykiske åpnet for en maskintenkning...»

EHEs ordvalg er naturligvis bevisst; i artikkelen blir de negative ordene og vendingene ikke konkretisert – de er en del av de generelle utsagn som skal skape en negativ holdning hos leseren overfor naturvitenskap og teknikk.

Det er når man prøver å finne ut hva EHE konkret mener («faglig forføring av kvinner») at man synes tomheten blir for stor og slagordene for mange og dominerende.

EHE vil ikke bidra til en diskusjon, hun vil bare skape avstand overfor to undersøkelsesmetoder hun ikke liker: ultralydundersøkelser og mammografi.

Ultralydundersøkelser

Ut fra det mylder av ideer, eksperimenter og famlende satsinger som er naturvitenskapens/medisinens grobunn, dukker av og til framskritt opp. Ultralydundersøkelser oppsto ikke fordi en mannlig dominert medisin ønsket å prøve ut en teknikk på et «objekt» (som EHE liker å skrive, det er i hennes artikkel = kvinner). Ultralydekkoteknikken ble utviklet i 50-årene med tanke på hjertesyrke. Den ble utviklet med tanke på *pasientenes* beste – uansett kjønn. Først etter en stor innsats fra flere «generasjoner» forskere kan nå metoden brukes i graviditetsundersøkelser i Norge.

Ultralydundersøkelser kan, som vi vet, gi verdifull informasjon under graviditetsperioden. Som alle metoder bør den diskuteres, som for alle metoder bør risikoen vurderes nøye. Risikovurdering skal gjøres på basis av undersøkelser, statistisk bearbejdede resultater og kritisk vurdering av hva som kan vinnes i forhold til risiko. Masseundersøkelser baseres også på risikovurdering! EHE fører ikke fram noen type av diskusjonsgrunnlag i sin artikkel.

Mammografi

EHE vil ikke ha masseundersøkelser av type mammografi. Hun presiserer at hun ikke er mot selektive undersøkelser, men hun spesifiserer ikke hvilke mammografiundersøkelser hun kan akseptere. Det er jo akkurat dette som er det vanskelige og det som det ville ha vært interessant å lese EHEs utdyping av. Mammografi i Sverige

utført på en gruppe kvinner i alderen 40 til 74 år minsket dødeligheten i brystkreft med omtrent 30 prosent (signifikante effekter for kvinner over 50 år, men diskutabile resultater for kvinner i alderen 40 til 50 år). Hvordan man eventuelt skal fange opp pasienter eller blivende pasienter i andre aldersgrupper – det må diskusjonen ta konkret for seg, og det er ikke et enkelt spørsmål som skal behandles på en overfladisk måte.

Det er ubehagelig å lese en artikkel der man forsøker å redusere alvorlet i forekomsten av denne kreftform. Hvordan skal man forstå EHEs utsagn om at man spiller «på den generelle angsten for kreft som er bygget opp»; det sies at man skaper angst hos kvinner: «angsten er viktig og må holdes ved like – både når det gjelder ultralydundersøkelser og mammografi». Vi liker ikke å lese at «brystkreft er... sjelden».

EHE skriver naivt at kvinner har «rett til saklig informasjon». Selvfølgelig. Problemet her er at fakta fortsatt ikke foreligger i fullstendig utstrekning. Vi tror at man ved å øke den generelle medisinske innsikt og kunnskap kan gi kvinner et nøkternt og realistisk bilde av faren for brystkreft og en evne til å vurdere masseundersøkelsers pro et contra, altså risiko, realistisk. Kvinner er ikke så naive «offer» for en «mannlig dominert medisin», som EHE later til å tro.

En nyttig og innholdsrik serie artikler (også kritiske!) som saklig tar opp mammografi-screeningundersøkelser, er publisert i «Läkartidningen» den 2. mars 1988.

Å stille opp allmenn kunnskapsopprustning og kompetanseøkning, satsing på selvundersøkelse, klinisk kunnskap etc. *mot* masseundersøkelser – det er en vri som EHE fører fram i slutten av sin artikkel. Men er ikke det – enda en gang – å konstruere motsetninger? Vi *trenger* kanskje masseundersøkelser og massevaksineringer etc.?!

Generelt

Når vi som pasienter går til en undersøkelse er vi ofte usikre og redde. Vi blir aggressive overfor dem som har ansvar for å hjelpe oss å ta avgjørelser. Sykehussituasjonen og legeavhengigheten skaper slike følelser i oss – uansett om vi er kvinner overfor «mannlig dominert medisin» eller om vi er menn som møter en hard diagnose.

Pasienter trenger i den situasjonen hjelp. Medisinen utdanner leger som skal hjelpe, og de skal kunne mer enn hva vi pasienter selv kan. De skal kunne bruke de hjelpemidler som er utviklet, hvorav de tekniske er én gruppe.

Selvfølgelig skal behandlingsformer og tiltak diskuteres og risikoer vurderes. Men man ønsker da å få konkrete synspunkter. Vi synes ikke det er nok å legge fram generelle utsagn om at man ikke skal bruke masseundersøkelser av gravide kvinner eller mammografi. Man forventer en bedre klargjøring av hvilke kriterier som skal være oppfylt. At ukritisk bruk av en undersøkelsesmetode skal unngås, er så trivielt at det ikke bør gjøres et poeng av det. Hvem vil bruke noen ressurser ukritisk?

Debatten trenger ikke bli infisert med insinuasjoner om at kvinnene blir «faglig forført», at medisinen bruker «kvinnen som objekt» etc., hvilket artikkelen er full av. Det sårer både mannlige og kvinnelige leger som er innstilt på å hjelpe pasienter i en vanskelig situasjon.

Det tar bestandig tid før et puslespill er lagt på plass. Nye metoder skal utprøves og man er i fagpressen akkurat oppe i en risikodiskusjon om masseundersøkelser, blant annet mammografi. Vi er tjent med en alvorlig og konstruktiv debatt. Generell nedvurdering av medisinsk/naturvitenskapelige verktøy bør man unngå – det finnes alt for mange eksempler på at de verktøyene har hjulpet en nærmest uendelig rekke av pasienter.

Til tross for mye kritikk som kan rettes mot medisin og helsetjeneste kan man ha som modell at den allikevel prøver å hjelpe pasienter, kvinner og menn! En slik modell gir selvfølgelig ikke opphav til så mange uforpliktende og insinuante spørsmålstejn eller slående formuleringer som man finner i EHEs artikkel. Men kanskje kan den skape en bedre grobunn for konstruktive holdninger og diskusjoner. Og det tror vi at både norsk helsetjeneste, norske kvinner og norske menn er tjent med!

*Anders Johnsson
Professor i biofysikk
Universitetet i Trondheim*

*Margareta Johnsson
Overlege, Hudavdelingen
Regionsykehuset i Trondheim*

Eli Heiberg Endresen vil svare på denne kritikken i neste nummer.

STIPEND

*Følgende stipend er utlyst for
NKAL-medlemmer i Norge:*

Australian Federation of University Women – Queensland

Applications are called for A.F.U.W. – Q'ld FRED A BAGE Fellowship for tenure 1989/90. It is open to all members of I.F.U.W. for postgraduate research with a stipend of \$ 9,000, half of which is paid at the beginning of the year of tenure and the second half six months later on receipt of a progress report on the research carried out.

At the conclusion of her tenure of the Fellowship, the Fellow must submit a report on the year's work to the Committee.

The Fellowship is tenable at any Australian University or other approved tertiary institute in Australia. If the award is made

to an Australian it may be tenable overseas or at an approved University or Tertiary Institute in Australia (i.e. not at one's Alma Mater).

Søknadsfrist: 1. september 1988.

JAUW – Japanese Association of University Women

The Japanese Association of University Women takes pleasure in announcing the offer of its 1988 Fellowships for women who are members of a national federation or association affiliated to IFUW (except members of the Japanese Association), and who are carrying out or would like to carry out independent research or advanced study on the post-graduate level in Japan.

Amount of Fellowship

The maximum of Y 1,200,000 for a grantee: the amount may be changed depending on the nature and actual condition of the work. Y 400,000 will be offered on the applicant's arrival, Y 400,000 in December and the rest in January.

Period of award

Not less than three months between September 1, 1988 and February 28, 1989, preferably starting not later than October 1, 1988.

Nærmere opplysninger hos: Beatrice Sandberg, Germanistisk institutt, Sydneplass 9, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 23 45.

LITT AV

HVERT

Oversikt over pågående og nylig avsluttede prosjekter i JÄMFOs regi

Jämställdhetskunskap i handledarutbildning

Prosjektleder:

Britt Englund

JÄMFO

Drottninggatan 6, 2 tr

111 51 Stockholm

Prosjektet er avsluttet og rapport foreligger:

Britt Englund: *Jämställdhetskunskap i handledarutbildningen*. Rapport nr. 10/1987.

Katalog över aktuell kvinno- och jämställdhetsforskning

Prosjektleder:

Birgitta Paget

Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning

Uppsala universitet

Katalogen ventes å foreligge i løpet av første halvår 1988.

Parrelation i barnfamilj

Prosjektleder:

Lena Nilsson-Schönnesson

JÄMFO

Drottninggatan 6, 2 tr

111 51 Stockholm

To rapporter er publisert:

Lena Nilsson-Schönnesson: *Hennes och hans äktenskap?* Rapport nr. 1/1985

Lena Nilsson-Schönnesson: *Det sociala könet*. Rapport nr. 2/1987.

Den tredje og siste rapporten ventes å foreligge våren 1988.

Kvinnor i industrin – en studie av skillnader i efterfrågan på kvinnlig och manlig arbetskraft

Prosjektleder:

Åsa Löfström

Institutionen för nationalekonomi

Umeå universitet

Prosjektet ventes avsluttet i første halvdel av 1988.

Kvinnoidentitet og utbildning på gymnasiet

Prosjektleder:

Viveka Alsbjer

Sociologiska institutionen

Lunds universitet

En delrapport ventes ferdig i løpet av våren 1988 og sluttrapporten vil foreligge i begynnelsen av 1989.

Tonårsflickors väg

Prosjektledere:

Gunilla Fürst og Sabina Cwejman

Sociologiska institutionen

Göteborgs universitet

Prosjektet ventes avsluttet høsten 1989.

Kvinnor, arbetslöshet och «det grå fältet»

Prosjektledere:

Karen Davies og Joke Esseveld

Sociologiska institutionen
Lunds universitet

Prosjektet ventes avsluttet våren 1988.

Kvinnor inom naturvetenskapen genom tiderna

Prosjektledere:
Sylvia Benckert og Else-Maria Staberg
Umeå universitet

Prosjektet ventes avsluttet første halvdel av 1988.

Kvinnors arbete i formell och informell ekonomi

Prosjektleder:
Anita Nyberg
Tema Teknik och social förändring
Universitetet i Linköping

Forprosjektet ventes avsluttet første halvdel av 1988.

Flickor i tekniskt gymnasium

Prosjektleder:
Mölnåls kommun/Gunilla Fürst
Prosjektet ventes avsluttet første halvdel av 1988.

Fysiologiska, psykologiska och omvårdande aspekter på amning

Prosjektleder:
Kerstin Uvnäs-Moberg
Farmakologiska institutionen
Karolinska institutet

Prosjektet ventes avsluttet første halvdel av 1988.

Utbildnings- og yrkeskarriär för kvinnliga ekonomer og teknologer

Prosjektleder:
Inga Elgqvist-Salzman
Pedagogiska institutionen
Umeå universitet

Prosjektet ventes avsluttet første halvdel av 1988.

Jämställdhet och barnafödande

Prosjektleder:
Eva Bernhardt
Demografiska avdelingen
Stockholms universitet

Prosjektet ventes avsluttet juni 1988.

Om turkiska pojkar – andra generationen turkiska invandrare

Prosjektleder:
Ayla Yazgan
Sociologiska institutionen
Stockholms universitet

Prosjektet ventes avsluttet januar 1989.

Forskningsprogram angående effekter av lokaliseringssstödet könskvoteringsregel för berörda kvinnor, företag och lokala arbetsmarknader

Prosjektledere:
Britta Ohlsson
Kulturgeografiska inst.
Göteborgs universitet

Elisabeth Sundin
Tema teknik och social förändring
Linköpings universitet

Delrapport ventes å foreligge i slutten av 1988.

Kunstig befruktning – Ny lov av 1. juli 1987

Sekretariatet for kvinneforskning tok i 1986/87 opp en del problematikk omkring kunstig befruktning (AID og IVF – kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen). Problemfeltet ble belyst gjennom et seminar om ufrivillig barnløshet i 1986, med etterfølgende seminarrapport, nr. 4/1986, og med et temanummer av

Nytt om kvinneforskning, «Ufrivillig barnløshet – det vanskelige tema», nr. 1/87. I dette nummeret gjengav vi Utkast til lov om kunstig befruktning, s. 46–47. Vi gjengir her den endelige loven som ble vedtatt i juli

i fjor. Som leserne vil se er det skjedd en del endringer underveis, vi har bl.a. merket oss at slik behandling kan bare kvinner som er gift få. I lovutkastet var også samboere nevnt.

Kap. I. Alminnelige bestemmelser

§ 1. Med kunstig befruktning forstås i denne lov kunstig inseminasjon og befruktning utenfor kroppen.

§ 2. Kunstig befruktning kan bare finne sted ved institusjoner som er spesielt godkjent av departementet for dette formål.

Enhver institusjon som utfører kunstig befruktning skal gi skriftlig rapport om virksomheten til departementet. Departementet fastsetter nærmere regler om rapporteringsplikten.

§ 3. Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse eller på annen måte lagre sæd. Import av sæd kan bare skje etter tillatelse fra Helsedirektoratet.

Det er ikke tillatt å fryse ned ubefructede egg.

Bare institusjoner som etter § 2 har adgang til å utføre kunstig befruktning, kan nedfryse befructede egg. Disse befructede eggene kan bare anvendes for tilbakeføring til kvinnen og må ikke lagres i mer enn 12 måneder.

Det er forbudt å forske på befructede egg.

§ 4. Kunstig befruktning kan bare utføres på kvinne som er gift.

Før behandlingen påbegynnes skal det foreligge skriftlig samtykke fra kvinnen og hennes ektemann.

§ 5. Beslutning om å foreta behandling med sikte på kunstig befruktning treffes av lege. Avgjørelsen skal bygge på medisinske og psykososiale vurderinger av paret.

Paret skal gis informasjon om behandlingen og om de medisinske og rettslige virkninger behandlingen kan få.

§ 6. Kongen kan gi forskrifter som fastsetter nærmere vilkår for kunstig befruktning.

Kap. II. Kunstig inseminasjon

§ 7. Med kunstig inseminasjon forstås i denne lov innføring av sæd i kvinnens skjede eller livmorhals på annen måte enn ved seksuell omgang.

§ 8. Kunstig inseminasjon kan bare finne sted når ektemannen er befruktningsudyktig eller bærer av alvorlig arvelig sykdom.

§ 9. Behandlende lege velger egnet sædgiver.

§ 10. Helsepersonellet plikter å sørge for at sædgivers identitet blir holdt hemmelig. En sædgiver kan ikke gis opplysninger om parets eller barnets identitet.

Kap. III. Befruktning utenfor kroppen

§ 11. Med befruktning utenfor kroppen forstås i denne lov befruktning av egg utenfor kvinnens kropp.

§ 12. Befruktning utenfor kroppen kan bare finne sted når kvinnen er befruktningsudyktig. Slik behandling kan bare foretas med parets egne egg- og sædceller.

Befructede egg kan bare føres tilbake i den kvinne eggene stammer fra.

Kap. IV. Øvrige bestemmelser

§ 13. Kongen kan gi forskrifter til utfylling og gjennomføring av loven.

§ 14. Den som forsettlig utfører kunstig befruktning, lagrer egg eller sæd eller driver forskning i strid med loven, straffes med bøter eller fengsel i inntil 3 måneder. Medvirkning straffes på samme måte.

Er en straffbar overtredelse som nevnt i første ledd ovenfor, begått av noen som har handlet på vegne av selskap, forening eller stiftelse, stat, fylkeskommune eller annen offentlig innretning, kan foretaket eller den offentlige innretning straffes med bøter.

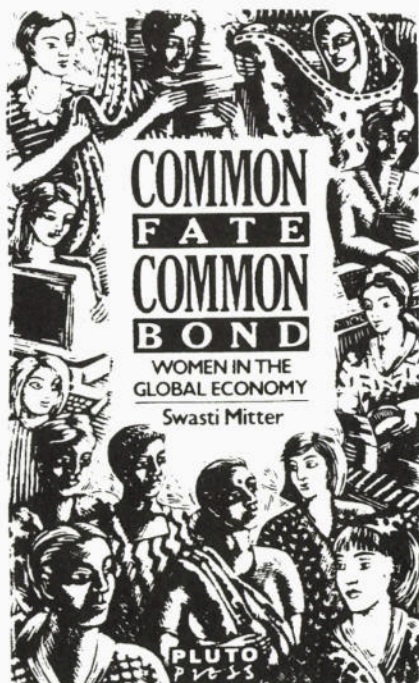
§ 15. Loven trer i kraft fra det tidspunkt Kongen bestemmer.¹

Fra samme tid gjøres følgende endringer i andre lover: – – –

¹ I kraft 1 juli 1987 iflg res 12 juni 1987 nr 490.

PUBLIKASJONER

Bøker

Mitter, Swasti: *Common Fate, Common Bond: women in the global economy*. Pluto Press Ltd., London 1986.

Widén, Solveig: *Ankeomsorg i ståndsamhället*. Åbo Akademis Förlag, Åbo 1988.

Andersen, Cecilia og Isa Baud: *Women in Development Cooperation. EADI-Book Series, no. 6*, Tilburg University 1987.

Harding, Jan: *Perspectives on Gender and Science*. The Falmer Press, London 1986.

Tidsskrifter

Kvinnejournalen, nr. 1/1988

Häften för Kritiska Studier, nr. 1/1988

Women at Work, No. 2/1987

Women of Europe, No. 52: Nov. 1987/Jan. 1988

Women of Europe, Supplement No. 26: «Men and Women of Europe in 1987»

Women of China, No. 4/1988

Syn & Segn, Hefte 1-2/1988

New Feminist Research, Volume 16/No. 4: 1987

Liv, nr. 3/1988

Sør/Nord-Utvikling, nr. 3/1988

Kvinnor & Forskning, nr. 2/1988

Kvinnovetenskaplig tidskrift nr. 1/1988

Feminist Review, No. 28/Spring 1988

K.A.N., Kvinner i arkeologi i Norge nr. 5/1987.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

NAVFs utredningsinstitutt:

Knut Arild Larsen: «Rulett». En etter-spørsmølsmodell for ulike typer arbeidskraft. Notat 13/1985.

Forbruker- og administrasjonsdepartementet, Inntektsavdelingen: «Utvikling i fordeling av inntekt og levekår 1980–86». Rapport fra ei arbeidsgruppe, februar 1988.

Kirke- og undervisningsdepartementet, Likestillingssekretariatet: «Rapport fra konferanse om likestilling og lærebøker». 23–25. sept. 1987.

Norsk samfunnsvitenskapelig data-tjeneste, Årsrapport 1987: «Kvinner i kommunestyrene».

NORAS, Konferanserapport: «Forskning for likestilling». Høstkonferanse, 22.–23. oktober 1987.

Chr. Michelsens institutt, Avdeling for samfunnsvitenskap og utvikling: «Development aid – its context and effectiveness». Report to the Council of Europe. Bergen februar 1988.

Institute for Social Research: Kumar Rupesinghe: «Development assistance in the year 2000: Political and social conditions in Norway». ISF-rapport nr. 9/1987.

Institutt for samfunnsforskning, fra Sammendragsserie nr. 1/1988:

- Synnøve Aga: «Yrkesrettet opplæring i videregående skole – rekruttering til arbeid, oppbevaringssted, poengsamling eller blindgate?» ISF-rapport nr. 3/1988.
- Marit Hoel: «Kvinneyrker i velferdsstaten». ISF-rapport nr. 4/1988.

Gunn Helen Stiang: «Med kurs mot toppen? Om kurs som karrierefremmende tiltak for kvinner». Hovedoppgave i pedagogikk, Trondheim 1987.

Departementet for utviklingshjelp: Arne Martin Klausen: «Sosio-kulturelle forhold i bistanden». Evaluation Report No. 2/1987.

EGNE

PUBLIKASJONER

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/85:

NAVFs støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen. Oppgaver og organisering etter 1986. *Opptrykk*.

Arbeidsnotat nr. 3/86:

Framtidas Norge – på kvinners vilkår? Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/86:

Ufrivillig barnløshet. Nye løsninger – nye problemer. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 5/86:

Den samfunnsvitenskapelige kvinneforskningen fram mot år 2000: Utfordringer og visjoner. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 2/87:

Kjønn og makt: Teoretiske perspektiver. Seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 3/87:

1. norske seminar i medisinsk kvinneforskning.

Foreløpig utgave, juli 1987:

Kvinner i medisinsk forskning. Presentasjoner.

Arbeidsnotat nr. 1/88:

Rekruttering av kvinner til forskning innen informasjonsteknologi og informatikk. Rapport fra arbeidsmøte.

Arbeidsnotat nr. 2/88:

Nye bilder – ny virkelighet. Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse. Rapport fra et 10-års jubileum.

Øvrige numre er utgått!

Nye bilder – ny virkelighet

Kvinneforskningens bidrag til samfunnsforståelse

Arbeidsnotat 2/88

Rapport fra et 10-års jubileum
NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Annet

Litteratur og arkiver i kvinneforskningen.
Av Mie Berg. *Gratis.*

Om forskningsformidling gjennom massemedier. Av Mie Berg. 58 s, kr 25,-.

Informasjonshefter

Generell del

Medisinske fag

Realfag

Humanistiske fag

Samfunnsfag

(Oppgi fagområde ved bestilling.)

Brosjyre om NAVFs sekretariat for kvinneforskning og kvinner i forskning på engelsk.

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i Norge, om Sekretariatet og om NAVFs arbeid for likestilling. *Under revisjon; vil foreligge høsten 1988.*

Interesserte som skal på forskningsreise i utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Kontaktmøte om Sentre for kvinneforskning og kvinnestudier ved universitetene. Høvikodden, mars 1986. *Rapport.*

Informasjonsbrosjyre for medisinerere fra Sekretariatet, utarbeidet i samarbeid med Rådet for medisinsk forskning (RMF), NAVF. Innhold:

- oversikt over RMFs stipendordninger
- publikasjoner fra Kvinneforskningssekretariatet
- litt om nettverk av kvinner i medisinsk forskning.

Samtlige publikasjoner kan fås ved henvendelse til NAVFs sekretariat for kvinneforskning.

Hva slags materiale har vi i Sekretariatet?

Vi vil med dette gjøre våre lesere kjent med at i Sekretariatet finnes det en del informasjonsmateriell og publikasjoner som lånes ut.

Vi kan nevne at vi har et lite bibliotek som inneholder kvinnerelevante bøker, rapporter m.m. Disse blir annonsert fortløpende i *Nytt om kvinneforskning*. I biblioteket finnes det også en rekke tidsskrifter. I tillegg har vi Sekretariatets egne publikasjoner.

Hvis det er noen som sitter inne med bøker, publikasjoner og/eller andre utgivelser som burde gjøres kjent, tar vi med glede imot bidrag. Det kan enten være i form av en bok-anmeldelse eller ved korte omtaler. Vi ser gjerne at du tar kontakt med oss.

Red.

Bidragstere

Marianne Gullestad, dr.philos., forsker NAVF, Senter for samfunnsforskning, Universitetet i Trondheim, 7055 Dragvoll. Tlf. (07) 91 04 11 el. 93 83 76.

Sigrun Kaul, professor, NORDPLAN, Nordiska institutet för samhällsplanering, Skeppsholmen, Box 1651, S-11186 Stockholm. Tlf. 46-8-24 63 00.

Susanne Knudsen, førstelektor, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, Sydneplassen 9, 5007 Bergen. Tlf. (05) 21 24 10

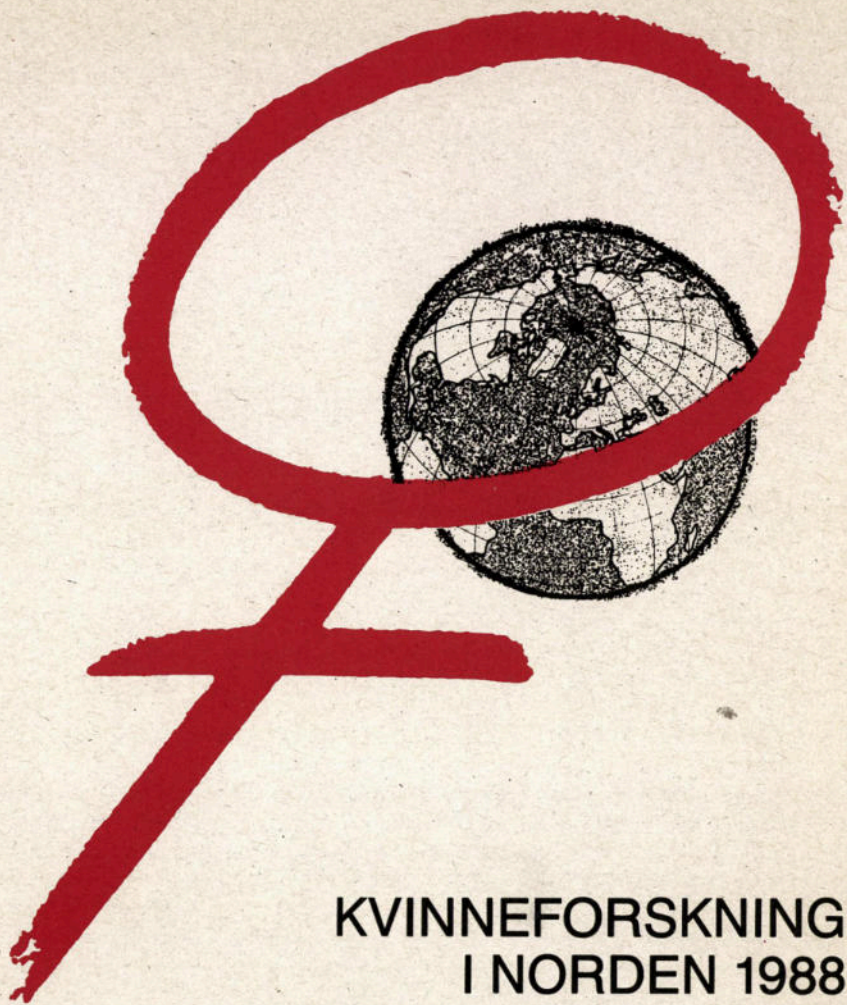
Ingrid Nymoen, cand.philol., Industrigaten 31 E, 0357 Oslo 3. Tlf. (02) 56 85 31.

Else Skjøsberg, mag.art. sosiologi, Senter for kvinneforskning, Ullevålsveien 105, 0357 Oslo 3. Tlf. (02) 45 43 70/71.

Elin Svenneby, mag.art. filosofi, stipendiat, Institutt for samfunnsvitenskap, Filosofiseksjonen, Universitetet i Tromsø, Postboks 635, 9001 Tromsø. Tlf. (083) 44 330.

Ebba Wergeland, lege, vit.ass., Institutt for forebyggende medisin, Gydas vei 8, 0363 Oslo 3. Tlf. (02) 46 68 50.

Tone Ødegård, psykolog, stipendiat NORAS, Storetveitveien 51, 5032 Minde. Tlf. (05) 28 77 35.

KVINNEFORSKNING
I NORDEN 1988

NORDISK FORUM PROGRAM

31.7 — 7.8.1988

KVINNEFORSKNING I NORDEN 1988

PROGRAM FOR NORDISK FORUM 31.7 til 7.8 – 1988

I dette programmet finner du en oversikt over hva som blir presentert av kvinneforskning i Norden i løpet av den uken NORDISK FORUM 1988 pågår.

Kvinneforskningsprogrammet er resultat av forenede anstrengelser fra Danmark, Finland, Norge og Sverige:

Anne Margrete Berg, Center for kvindeforskning, Københavns Universitet,
Ann-Dorte Christensen, Kvindeforum, Universitetet i Aalborg,
Bente Rosenbeck, Center for kvindeforskning, Københavns Universitet,
Liisa Husu, Jamstalldhetsdelegationen, Helsingfors,
Fride Eeg-Henriksen, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo,
Aina Schiøtz, NAVFs sekretariat for kvinneforskning, Oslo,
Mona Eliasson, Centrum for kvinneforskning och kvinnliga forskare, Uppsala.

Mie Berg Simonsen, Oslo, har stått for det praktiske koordineringsarbeidet.

Kvinneforskningsprogrammet i Nordisk Forum 1988 er blitt til på den måten at alle kvinneforskningsmiljøer tidlig i 1988 fikk invitasjon om å delta. Ikke alle har hatt tid eller resurser til å stille opp, slik at presentasjonen knapt nok kan stå som et tverrsnitt eller representativt utvalg av den kvinneforskningen som foregår i Norden i dag. Ikke desto mindre vil du finne mange spennende og aktuelle temaer blant de nærmere 100 innslagene som kvinneforskere fra hele Norden vil presentere på Nordisk Forum 1988.

I dette programmet er innslagene gruppert under et hovedtema eller en tittel, slik at det skal være lettest mulig å orientere seg etter de interesser du har. For hvert tema eller innslag er det opplysninger om hvor og når det finner sted.

Kvinneforskningen har standplass nr. 42 i gymnastikksalen på Blindern. Der vil du finne aktuell informasjon. Dessuten vil *Senter for kvinneforskning*, Ullevålsveien 105, tlf. 45 43 70/71, være en «informasjonssentral» for alt som har med kvinneforskning å gjøre under NORDISK Forum.

Henvend deg dit hvis det er noe du lurer på!
Kart finner du på baksiden av programmet.

FEMINISTISK TEORI

**Onsd 3.8, 12-17
og tors 4.8, 12-15**
Eilert Sundts Hus,
aud 5

Karin Widerberg, Oslo, vil lede et seminar med innlegg og diskusjoner omkring kunnskapsproduksjon i et kvinneperspektiv.

KVINNEFORSKNINGENS UDVIKLING OG ORGANISERING I NORDEN

Kordinatorer: Anne Margrete Berg, Center for kvindeforskning, København og Ann-Dorte Christensen, Kvindeforum, Aalborg.

Sønd 31.7, 10-12
Wergelands Hus,
seminarrom 11.

*Erfaringer og fremtidsperspektiver fra 2
kvindeforskningscentre i Norden,*
ved Nanna Damsholt og Bente Rosenbeck, Center for
kvindeforskning, København og Karin Widerberg,
Senter for kvinneforskning, Oslo.

*Kvindeforskningens organisering og modeller
for institusjonalisering i Norden.*

Mand 1.8, 9-14
Wergelands hus,
seminarrom 11

Beatrice Halsaa, Oppland Distriktshøgskole,
Lillehammer:
Kvinneforskningens utvikling i Norge.

Harriet Holter, Psykologisk institutt, Oslo og Tamar
Bermann, Arbeidspsykologisk institutt, Oslo:
Presentasjon av den alternative forskningsmeldingen i
Norge.

Liisa Husu, Jamstalldhetsdelegationen, Helsingfors:
Kvinneforskningens organisering i Finland.

Nina Lindgren, Delegationen for jamstalldhetsforskning,
Stockholm: Kvinno- og jamstalldhetsforskning – hur
stöds den i Sverige ?

Gudny Gudbjørnsdottir, Haskoli, Island:
«Kvindeforskningens utvikling i Island»

Anne Margrete Berg, Center for kvindeforskning,
København, og Ann-Dorte Christensen, Kvindeforum,
Aalborg: Fra autonome smågrupper til integration –
utviklingstendenser i dansk kvindeforskning.

Det nordiske samarbejde

**Tirsd 2.8, 9-12
Wergelands Hus,
seminarrom 11**

Drude Dahlerup, Institut for Statskundskab, Aarhus:
Det nordiske BRYT-projekt. Nordisk Ministerråds projekt
for at bryde arbejdsmarkedets kønsopdeling.

Elisabeth Møller Jensen, Institut for nordisk filologi,
København, m. fl.:
Det nordiske kvindelitteraturprojektet, finansiert af
NOSH.

Mona Eliasson, Centrum for kvinnliga forskare och
kvinnoforskning, Uppsala:
Rammer for Nordisk Forum for Kvindeforskning.

Kvinneforskning og likestilling

**Tirsd 2.8, 14-16
Wergelands Hus,
seminarrom 10**

Kari Skrede, Institutt for anvendt sosialvitenskapelig
forskning, Oslo:
Hvordan kan kvinneforskningen inngå i en
handlingsplan for likestilling?

NORDISK KVINDELITTERATURHISTORIE

**Torsd 4.8, 15-17
Wergelands Hus,
seminarrom 10**

Jytte Nielsen og Elisabeth Møller Jensen, Institut for
Nordisk filologi, København:
At skrive nordisk kvindelitteraturhistorie.
Præsentasjon af et projekt der har som mål at i 1990 at
utgive et værk i 3 bind om nordiske kvinders litteratur fra
middelalderen til i dag.

**Onsd 3.8, 9-10
Niels Treschows
Hus, seminar-
rom 30**

Birgitta Holm, Uppsala:
«Andarna vaknar». Att vara skrivande kvinna på 1880-talet.

KVINNORS KROPP OCH PSYKE

Koordinator: Mona Eliasson, Centrum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning, Uppsala.

Sønd 31.7, 13-15
Eilert Sundts
Hus, aud. 3

Birgit Peterson m. flere, Institut for socialmedisin, København:
Spiseforstyrrelser – hvorfor et kvindeproblem ?

Torsd 4.8, 15-17
Eilert Sundts
Hus, aud. 5.

Birgit Peterson m. flere, Institut for socialmedisin, København:
Hvorfor er kvinder særligt udsatte for seksuelt overførte sygdomme?

Kvinnobiologi och kvinnopsykologi

Fred 5.8, 12-15
Eilert Sundts
Hus, aud. 5

Kajsa Sundström:
Kvinnoliv och reproduktion

Mona Eliasson:
Menarche och kvinnoidentitet

Aila Collins:
Psykologiska aspekter på menstruationscykeln

Ingrid Ursin och Gunilla Fredelius:
PMS – et samhallssymptom

Pirkko Niemela:
Moderskap och kvinnopsykologi

Fred 5.8, 15-17
Eilert Sundts
Hus, aud. 5

Birgit Peterson m. flere, Institut for socialmedisin, København:
Sundhedsvæsenets kontrol af kvinder.

Terapi och vård för kvinnor

Lörd 6.8, 12-15
Eilert Sundts
Hus, aud. 5

Koordinatorer: Irmeli Laitinen och Anja Piippo,
Kvinnornas Terapicenter, Helsingfors

Marianne Carlsson, Sverige:
Kvinnlig könsrollsidentitet – hinder eller tillgång vid vårdarbete ?

Kaija Kemppainen, Finland:
Kvinnoperspektiv på familjdagvård.

(Forts.)

Arja Laitinen, Jyvaskyla Universitet :
Forskning om kvinnors självbiografier

Anja Piippo, Helsingfors:
Hur kan man utvecklas som terapeut genom att tillämpa
ett kvinnoperspektiv ?

Irmeli Laitinen, Helsingfors:
Kvinnornas Terapicenter i Helsingfors: uppkomsthistoria
och nuläge.

Slutdiskussion

Hvert innslag er beregnet til ca 20 minutter

NORDISK KVINDEHISTORIE

Koordinator: Bente Rosenbeck, Center for kvindeforskning, København.

Sønd 31.7, 13-15
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Ida Blom, Bergen, Nanna Damsholt og Bente
Rosenbeck, København m. flere:
Ideeene med at skrive global kvindehistorie.

Torunn Magnusdottir, Reykjavik:
Kvindehistoriens perspektiver og muligheder.

Professionalisering

Mand 1.8, 14-17
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Bente Rosenbeck, København:
Professionalisering af lægevidenskaben i Danmark

Ida Blom, Bergen:
Profesjonalisering av moderskapet – et norsk eksempel

Kari Melby, Oslo:
Profesjonalisering av sykepleieryrket.

Katarina Lewis:
Ellen Key och folkbildningen

Tirsd 2.8, 13-15
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Helga Sigurjonsdottir m. flere, Reykjavik:
Kvindepolitikk i Island i 80 år, 1908 – 1988.

Ingeline Bonde, København:
Antifeminisme. Antifeministiske kvinder i dagens U.S.A

Onsd 3.8, 13-16
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Adda Hilden, Minna Kragelund og Birgitte Possing,
København og Anna Mette Kruse, Aarhus:
Pigeskoler og fællesskoler – kønsdannelse i det 19. og
20. århundrede

Hanne Rimmen Nielsen, Aarhus:
Kvindekultur og lærerindekultur.

Torsd 4.8, 13-16
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Elisabeth Sundin, Linkøping:
Kvinner som føretagere – en osynlig grupp?

Christine Bladh, Linkøping:
Krøgerskor och månglerskor – två grupper av kvinnliga
føretagere under første delen av 1800-talet i Stockholm.

Grete Lillehammer og Anne Stalsberg, Stavanger:
Kvinnebønder i nordisk forhistorie.
Vikingekvinner i Russland.

Fred 5.8, 13-15
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Anna Margrete Berg, København:
Køn og magt i 1700-tallets Danmark – fra bål og brand
til spindehus og dårekiste?

Anna-Birte Ravn, Aalborg:
Kvindebevægelsens historie i Danmark

KVINNER OG UTVIKLING

Koordinator: Ellen Vollebæk, Norge

Mand 1.8, 9-12
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Marja Liisa Swantz og Eva Helena Illonen, Finland:
Hva gjør utviklingen med kvinner – og kvinner med
utviklingen?

Mand 1.8,
12.30-15
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Susanne Thorbek og Linda Andersen, Danmark:
Byen og kønnet. Fellestrekk og forskjeller i kvinners liv i
byer i i-land og u-land.

Mand 1.8, 15-17
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Nina Nygård Sørensen og Lis Højgård, Danmark:
Kvinnens plassering i familien og teoretiske nybrud i
analysen av ændrede familiestrukturer

Tirsd 2.8,
9-11.30
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Laila Sønder Rasmussen og Jette Gertsen, Danmark:
Kvinnens visjoner om økologi og energi.
Lysbildeforedrag.

Tirsd 2.8, 12-13
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Yvonne Mørck, Danmark:
Konstruksjon av det Andet/ det Fremmede i
antropologisk/ sosiologisk belysning

Tirsd 2.8, 13-14
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Lisbet Høltedahl og Siri Gerrard, Norge:
«Zeinabu». Hverdagsliv i en fulanikvinnens familie i Nord-
Kamerun. Video, 30 min. samt kort innledning og
diskusjon.

Tirsd 2.8, 14-16
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Susanne Thorbek, Danmark:
Kvinnens liv i Bangkok-slum. Lysbildeforedrag.

Onsd 3.8, 9-10
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Charlotte Giese og Tine Juul, Danmark:
«Yes, Madam – en historie om indiske kvinner, unge
landmenn og videnskabeligt landbrug»
Lyd – og diasproduksjon, 30 min.

Onsd 3.8, 12-14
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Birgitta Yallow, Danmark:
«Med hinanden i hånden». Om kvinder og vestlig bistand
sett med indiske øyne.
Video, 20 min. samt innledning og diskusjon

Onsd 3.8, 15-17
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Ingrid Bjørkman, Sverige:
Afrikansk kvinnolitteratur som utviklingspolitisk
instrument.
Foredrag med lysbilder

Fred 5.8, 9.30–16
Auditoriet,
ZEB-tilbygget,
Blindern

«Women-oriented aid: A challenge to development research?»

Gerd Holmboe-Ottesen, Norge, er ansvarlig for et opplegg med innlegg og diskusjoner med bl.a. kvinneforskere fra utviklingsland om disse temaene:

Central issues for research related to Women in development

Constraints and potentials for Third World researchers in promoting WID

Aid to women-oriented research in the south: The role of Institutions in the North

The research need of aid agencies – the contribution from researchers

Lørd 6.8, 10–12
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Eva Evers Rosander, Sverige:
Muslimske kvinners liv i Marokko. Lysbildeforedrag.

KVINNER, SAMFUNNSPLANLEGGING OG «STATSFEMINISME»

Koordinator: Kari Skrede, Norge

Sønd 31.7, 10–12
Eilert Sundts
Hus, aud. 3

Helga Hernes m. flere:
Kjønns skillet i velferdsstaten. Verdier, konflikter og politisk organisering. Panel-debatt.

Fred 5.8, 13–17
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Samfunn og framtid i et kvinneperspektiv.
1. Forskningens bidrag til framtidsbilder.
Alternativ framtid i Norden / Scenarier 2000
Bokprosjekt: Kan vi planlegge oss til likestilling i år 2000? Gudrun Eckblad: Det andre landet

2. Panel-debatt
Ordstyrer: Kristin Tørnes

KVINNER OG JUS

Mand 1.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 31

Kirsten Sandberg, Norge:
Barnefordeling med utgangspunkt i kvinners faktiske situasjon.

Marianne Johnsen og Heidi Ysen, Norge:
Presentasjon og visning av filmen «Takk eller pris ? – Kvinner og hverdagsjus».

KVINNER OG FILM

Koordinator: Susanne Knudsen, Danmark / Norge.

Mand 1.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Visning av filmer af Anja Breien, Norge og Irene Stage, Danmark

Mand 1.8, 11-15
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Anja Breien, Norge og Margrete Robsahm, Norge:
Arbeidet som filminstruktør.

Irene Stage, Danmark:
Det dobbelttydige i det kvindelige filmsprog med utgangspunkt i egne film

Tirsd 2.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Visning av uddrag av NRKs (norsk TVs) filmatisering af romanen Jenny

Tirsdag 2.8
kl 11-14
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Tone Hærem, Norge:
Kvindeforfatter og mandsinstruktør. Om filmatisering af Sigrid Undsets roman «Jenny» til norsk TV

Edith Tøreg, Norge:
Klip, billedbevægelser m.m.: betyder kønnet noget ?

Onsd 3.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Visning af kortfilmene «Skarpretteren» af Ursula Reuter (1972), «Alkyone» af Gertrud Skot-Hansen (1986), «Glashjertet» af Elisabeth Rygaard (1987)

Onsd 3.8, 12-15
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Irene Stage, Danmark, Titti Soila, Finland og Susanne Knudsen, Danmark / Norge:
Om feministiske filmkritikeres funktioner

Torsd 4.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Visning af kortfilmene «Jag går upp på morgonen med girafferne» af Agneta Fagerström (1980erne), «God is a woman and she is black» af Kjersti Alver og Toril Vien (1980erne)

Torsd 4.8, 12-15
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Sylvi Kalmar, Norge:
Norske kvinders film – en oversikt

Suzanne Branner, Sverige:
Svenska kvinders film

Representant for Svenska Kvinnors Filmförbund:
Fremtid og visioner: Hvordan fortelle om kvinder i
alternative udformninger? Og om hvad?

KVINNLIG STUDENT – FRAMTIDENS KVINNOFORSKAR ?

Koordinator: Hanna Ketonen, Finland

Sønd 31.7, 10-15
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Hanna Ketonen, Finland, Vanja Astvik, Sverige og Liv
Eva Wiedswang, Norge:
Presentation av kvinnogrupper och möjligheterna att
studera kvinnoforskning.
Innlegg på ca 15 min.

Paula Kuosmanen, Finland og Ann Svensen, Sverige:
Kvinnoforskningsstudie-enheter vid universiteten;
opplagningen av undervisningen
Innlegg på ca 20 min.

Tone Schou Wetlesen, Norge:
Presentasjon av to semesteremner i samfunnsfag og
humaniora

Birgitte Simonsen, Danmark:
Presentation av samfunnsvidenskabelig kvindeforskning
og undervisning ved Københavns universitet

Diskusjon

Hanna Lintu, Finland, Vanja Astvik / Ann Jacobsen /
Pia Nygren, Sverige og Liv Eva Wiedswang, Norge:
Kvinnoforskningens framtid, kvinnostuderandenas
nettverk, visioner

Diskusjon

KVINNER OG UTDANNING

Koordinator: Hildur Ve, Norge

Fred 5.8, 9-15 Wergelands Hus, seminarrom 10

Synnøve Aga, Norge:
Det kjønnsdelte utdanningssystem

Elina Lahelma, Finland:
Jamstalldhetspolitik och flickornas skolgång i Finland

Barneskolen.

Inga Wernersson, Sverige:
Kønsskilnader i lærar - elev interaksjon: Begrepp och teorier

Hildur Ve, Norge:
Likestillingsprosjektet i 1.-3. klasse i grunnskolen

Katrine Kaller, Sverige:
Hur flickor tildelas en andrerangsposition.

Videregående skole.

Birgit Gerhardsson, Sverige:
Unga elever i vårdutbildningen

Liv Mjelde, Norge:
Women and Apprenticeship

Inger Frimodt Møller, Danmark:
Pigepedagogikk: Strategier for styrkelse af pigers selvværd

Fred 5.8, 15-15.30 Wergelands Hus, seminarrom 10

Visning av video om den svenska kvinnoforskningens pionjærer, ved Anna Cnattingius, Sverige

Lørd 6.8, 9-12 Wergelands Hus, seminarrom 10

Høyere utdanning

Anne Lise Arnesen, Norge:
Likestilling i lærerutdanning - aktuelle planer i nordisk og europeisk sammenheng

Inga Elgquist Saltzman, Sverige, Hildur Ve og Kristin Tornes, Norge:
Kvinnor i utbildningssystemet.

Lørd 6.8, 12-13
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Elisabeth Furst, Norge:
Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur ?

Lørd 6.8,
13-13.30
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Visning av video om den svenska kvinnoforskningens
pionjærer, ved Anna Cnattingius, Sverige

INTERNATIONELLA PERSPEKTIV PÅ VÅLDSKONTROLL OCH KVINNORS FRIGØRELSE

Koordinator: Gabrielle Winai Strøm, Sverige

Torsd 4.8, 13-16
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Gabrielle Winai Strøm, Sverige:
Våld och våldskontroll i Sverige och några lander i
Mellanøsten

Workshop

Fred 5.8, 9-13
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Alexandra Ålund, Sverige:
Innvandrarkvinnor och problemideologier

FORSKJELLIGE TEMAER

Torsd 4.8, 10-13
Wergelands Hus,
seminarrom 11

Ingrid Leth, Danmark og Harriet Holter, Norge:
Forskning om seksuelle overgrep mot barn og ungdom i
de nordiske land

Diskusjon

Torsd 4.8, 11-13
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Visning av video om fødselsteknologi ved Lisbeth
Rostgaard, Danmark

Fred 5.8, 9-12
Biologibyggget,
aud. 2

FINRRAGE (Feminist International Network of
Resistance to Reproductive and Genetic Engineering) v/
Cynthia de Wit, Sverige m. flere:
Kvinnoperspektiv på førplantningsteknik og genteknik.

Torsd 4.8, 9-11
Senter for
kvinneforskning,
Ullevålsveien 105

Brita Østhassel, Norge:
Kvinner og kultur i et hamskifteperspektiv

Sønd 31.7, 15-17
Wergelands Hus,
seminarrom 10

Karen Sjørup og Henriette Christrup, Danmark:
Mandeidentitet – mandekultur.

JOAN OF ARC – VISION THROUGH FIRE

Tirsd 2.8, 23-24
Gamle Aker
Kirke

Kvinneforskningsprogrammet i Nordisk Forum, i
samarbeid med Juni Dahr og Senter for humanistisk
kvinneforskning, Universitetet i Bergen, arrangerer en
midnattsforestilling

JOAN OF ARC – VISION THROUGH FIRE. A One
Woman Performance ved Juni Dahr

Onsd 3.8, 9-11
Wergelands Hus,
seminarrom 11

I tilknytning til forestillingen vil det bli arrangert et
seminar over temaet
Joan of Arc: Helgen – heltinne – heks – historie – og
kvinnelig lidenskap, ledet av Eva Lundgren, Norge.

På Senter for kvinneforskning, Ullevålsveien 105 vil det også bli arrangert et
uformelt kontaktmøte **mandag 1.8 kl 17-18.30** for forskere og studenter som er
interessert i *Kvinnor och ekonomi*.

Onsdag 3.8 kl 16-18 vil *kvindehistorikerne* holde et uformelt møte på senteret.

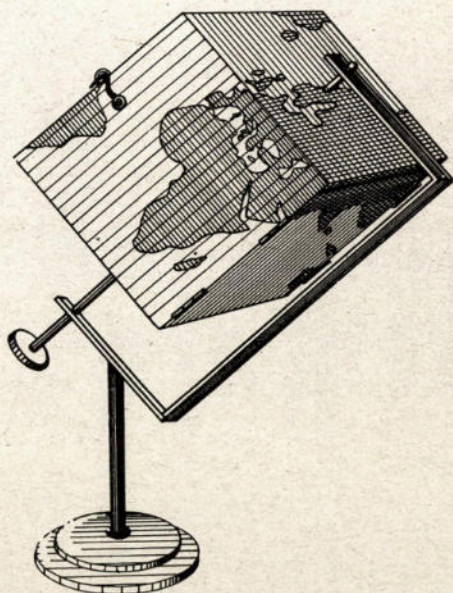
LITTERATURBASER OG DOKUMENTASJON

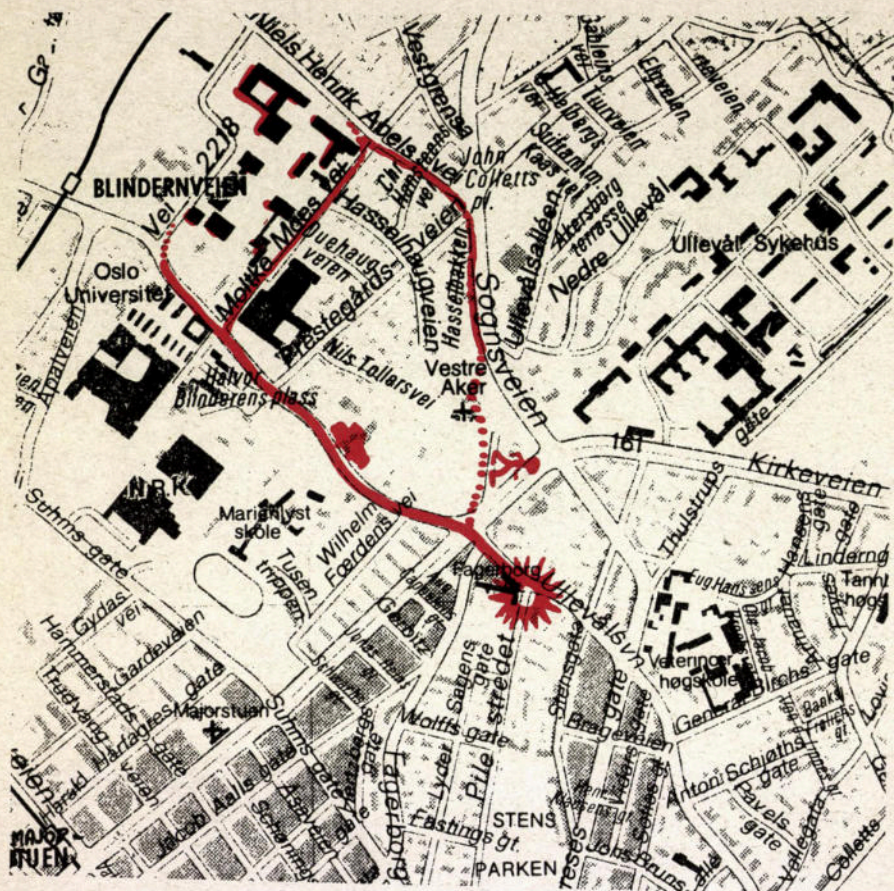
Hele uken, datarommet, 1.etasje i Niels Treschows Hus

Dokumentasjonsstjenesten for litteratur om kvinner, UB-Bergen, Institutet for kvinnoforskning, Åbo, Kvinnohistoriska Samlingarne, Gøteborg og Kvinno, København vil gi demonstrasjoner av on-line litteratursøking i nordiske og internasjonale baser som inneholder kvinnerelevant litteratur.

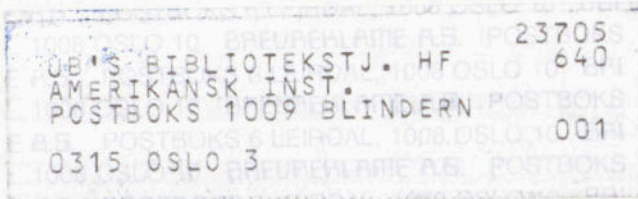
Birgitta Paget, Sverige, vil demonstrere en database/katalog over aktuell kvinne- og likestillingsforskning i Sverige.

I foajeren til Niels Treschows Hus finner du blant annet utstillingen ALMA MATERS DØTRE om de første kvinnelige forskerne i Norge, og tekstilskulpturen FRAMTIDSPYRAMIDEN – ØNSKEDRØM ELLER MARDRØM om genteknikk.

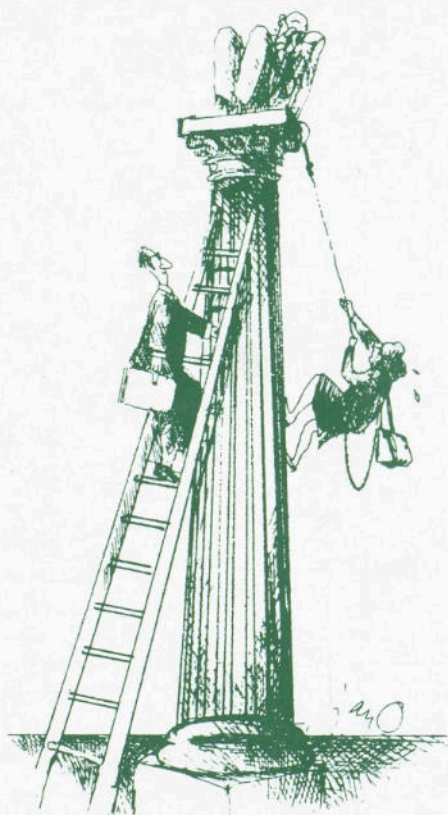

Gå fra Blindern-området til stjernen
 – og du finner Senter for kvinneforskning.
 Hel strek — er bilvei.
 Stiplet linje er en spasertur gjennom
 en idyllisk kirkegård, ca. 10 minutter.

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
og kvinner i forskning
Sandakerveien 99, 0483 Oslo 4

Elisabeth Füst Kvinner i Akademia – inntrengere i en mannskultur?

Jo høyere vi beveger oss i det akademiske stillingshierarki, jo færre blir kvinnene. Hva skyldes dette? Er ikke kvinner interessert i faste vitenskapelige stillinger? Er disse stillingene vanskeligere å oppnå for kvinner enn for menn? Skyldes dette i så fall en forskjellsbehandling på bakgrunn av kjønn?

Disse spørsmålene blir besvart ved hjelp av en kombinert kvantitativ og kvalitativ undersøkelse av ansettelser ved universiteter og distriktshøgskoler. En sammenlikning mellom kvinnelige og mannlige søkeres sjanser for å lykkes i *ansettelsesprosessen*, viser at kvinnene til forskjell fra mennene møter *barrierer* underveis i prosessen. En kvalitativ analyse og de sakkyndiges skriftlige vurderinger av søkerne antyder at kvinnelige søkere er utsatt for *forbigåelser*. Dette har å gjøre med ansettelsesprosedyrenes uformelle sider – og at kjønn blir *tolkningsramme* ved kompetansebedømmelser.

Boka koster kr 85,- og fås kjøpt ved henvendelse til NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

Nytt om kvinneforskning nr. 2/88